

Hentchak :

Organe Central
DU PARTI

HENTCHAKISTE

ՀԵՆՉԱԿ

Journal Arménien

mensuel

XX Année

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՔՍԱՆԱՄԵԱԿԸ

Հնչակեան Կուսակցութեան մասնաճիւղերը՝ Տաճկաստանի, Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, Ռումանիայի, Բուլղարիայի, Եգիպտոսի, Ամերիկայի... մէջ՝ իւրաքանչիւր տեղ իր քաղաքական պայմանների թոյլ տուածին համեմատ՝ այս օրերս պիտի տօնեն Հնչակեան Կուսակցութեան Հիմնադրութեան քսանամեակը:

Դժադրենք, համառօտ կերպով, մեր կուսակցութեան դերը հայ կեանքի մէջ:

Հնչակեան Կուսակցութիւնը Հիմնուելուց՝ առաջ քոյութիւն ունէր Հայկական Դատ. մեր կեանքը ծածկա-Հայաստանում պնդածուել էր, այնտեղ սուր կերպով դրուած էր հայ ժողովրդի վնասը. չլինելու խնդիրը: Ծածկա-Հայկական Խնդիրը ընդհանուր Հայկական Խնդրի բնաւորութիւն էր առել, և իրաւամբ. ամէն կողմից աչքները դէպի նա էին դարձրել: Մեր երիտասարդութիւնը, մեր աշխատասար րապակարգը մասնաւորապէս, իրենց ուշադրութեան և աշխատանքի առարկան արել էին Հայկական Դատը:

Խնչպէս, լինչ ճանապարհներով և միջոցներով այդ հարցը պէտք էր լուծել. ահա՛ ինչպէս, որի պատասխանը մի կերպ էր. լուծւում ամէն կողմից:

Մեր մէջ այդ ժամանակները աշխատող երիտասարդների մի խումբ կար, որի համադրումն էր թէ Հայկական Դատը լուծելու միակ հնարաւոր միջոցն էր ղիււանազիտական ճանապարհը, այսինքն պետութիւններին և նրանց ներկայացուցիչներին դիմումներ անել, նրանց մի առ մի ներկայացնել այն բոլոր հարստահարութիւնները և ճնշումները, որ կատարուած էին Հայաստանում, ու այդպիսով սպասել չարմար պարագային, երբ այդ պետութիւններից մէկն ու մէկը նախաձեռնութիւն կառնի և Հայկական Դատը լուծելու կաշխատի. այդպիսով է, նրանք ասում էին, որ մենք «Դադան թուրքի» ձեռքից կարող ենք ազատուել: Յեղափոխական որ և է շարժման դիւանադրութեամբ աշխատողները հակառակ էին:

Կար մի ուրիշ խումբ մտածողներ էլ, որանք քարտուում էին մի տեսակ խաղաղ յեղափոխութիւն, այսինքն պատրաստուել, երկրի մէջ ոյժ քոյացնել, բոլոր հեռու մասը շարժումներից ու զործնական որ և է քաջ չառնել: Սրանք էլ որ և է կազմակերպութիւն չուռնէին:

Մեր մէջ կային երրորդ կարգ անհատ մտածողներ էլ. սրանք այն համոզումն ունէին, թէ Հայկական Դատը կարելի էր վճռել դրախդ պարբերաբար զինուած խուճիւղներ ներս խուճեցնելով և ընդհարումներ, խռովութիւններ

ներ առաջ բերելով:

Այս անհատական տրամադրութիւնները երևան էին եկել մինչև մեր կուսակցութեան Հիմնուելը:

Պարզ է, որ կանոնաւորաբար, կազմակերպուած դեռ ոչինչ չկար մեր մէջ:

1887-ի աշնանը կազմուեց Հնչակեան Կուսակցութիւնը, որ քաղաքական առաջին Կուսակցութիւնն էր երաւ հայ կեանքի մէջ: Խնչպէս պէտք էր մօտենալ Հայկական Խնդրին, ահա՛ առաջ կարեւորութիւն ունեցող հարցը: Եւ Հնչակեանութեան պատասխանը եղաւ հետեւեալը.

Հայկական Դատը լուծելու համար պէտք էր մի աշխիւնել Ռերլինի Դաշնադրութեան վրայ: Ռերլինի Դաշնադրութիւնը քաղաքական մի ախտ էր, որ շատ թերի կերպով դժադրել էր տաճկա-հայի վիճակը և նրան բաւականութիւն տալու միջոցները: Կային ուրիշ հանգամանքներ էլ: Դաշնադրութիւնը կնքուելու օրը՝ 1878-ից մինչև 1887-ը պետութեանց փոխադարձ յարաբերութիւնները փոխուել էին: Ուրիշ դիտելիք մի կէտ էլ կար, այն՝ որ Ռերլինի Դաշնադրութեան 61-րդ յօդուածը ո՛չ միայն շատ տարտամ բնաւորութիւն ունէր, և դիւանապետական բաւերի մի կատարեալ հաւանքածու էր, որ կարող էր ամէն տեսակ քաշքշուկի տեղի տալ, այլ եթէ այդ յօդուածի՝ լայն բացատրութիւնն անգամ կիրարկութեան մէջ դրուէր, դորձեալ նա ամենափոքր չափով բաւականութիւն չպիտի կարողանար տալ տաճկա-հայ ժողովրդին:

Խնչ պէտք էր անել, ուրեմն. — ստեղծել իւր ուղղութիւնն էր՝ ժողովրդական տնտեսական և քաղաքական պահանջների վրայ կանգնած, ու այդպիսով կռիւ մղել բռնապետութեան դէմ, որ թոյլ չէր տալիս հայ ժողովրդին յաւաքադիմելու և դարգանալու: Ուրիշ խօսքով՝ պէտք էր հայ ժողովրդի կուտող մասը կազմակերպել, տալ այդ կազմակերպութիւններին, քաղաքական բնաւորութիւն, մղել նրանց կռուի թուրք կառավարութեան դէմ և այդպիսով, ստատիճանաբար, մօտենալ Հայկական Դատի լուծմանը: Ուրեմն, ո՛չ ղիււանազիտութեան, այլ կազմակերպութեան մի յեղափոխութեան, նոր իրողութիւններ ստեղծելով, որ մի կողմից պիտի քաջաբեր իշխող կառավարութեան ոյժը. նրա հեղինակութիւնը կտուրէր, միւս կողմից հայ ժողովրդի մարտական ուղին. երևան դնէր ու կռուին հետեւհետեւ ընդարձակ ծաւալ տալով՝ ստիպել թուրք կառավարութեան տեղի տալ և հայ ժողովրդի պահանջը կատարել: Եւրոպական արտաքին միջամտութիւնը այնտեղ պիտի դարձնէ միմիայն իր շահերից մղուած, երբ տեսնէր՝ որ հայ մարտական ոյժի գործունէութիւնը

իր Հին շահերը խանգարելու բնաւորութիւնն ունի:— Այս թէպէտ նոր էր մեր կեանքի մէջ: Հնչակեան Կուսակցութիւնն էր որ Հայ ժողովրդի մէջ մտցրեց ո՛չ միայն կանոնաւոր քաղաքական կուսակցութեան գաղափարը, այլև կազմակերպուած յեղափոխութեան գաղափարը: Մինչև Հնչակեան Կուսակցութեան երևան գալը Հայ լեզուի մէջ ծրարութիւն, մասնաճիւղ, կոմիտէ, կազմակերպութիւն, պրօպագանդա, ազիտացիա, տեղւոր բաւերը քաղաքական նշանակութիւն չունէին: Այդ բոլորին մարմին և ոգի, այսինքն քաղաքական նշանակութիւն տալ տուեց Հնչակեանութիւնը:

Մինչև Հնչակեան կուսակցութեան երևան գալը մեր մէջ կար Հայաստանի և Հայ ժողովրդի ազատագրութեան գաղափարը. բայց դեռ ո՛չ ոք, բացարձակապէս ո՛չ ոք չէր բացատրած, վերլուծութեան չէր ենթարկած թէ՛ ի՞նչ ասել է ազատութիւն: Հնչակեան Կուսակցութիւնը առաջինը եղաւ, որ յանդուգն կերպով դրեց մինչ այդ Հայ կեանքին բոլորովին անծանօթ նոր գաղափարներ, այն թէ՛ ազատութեան համար կռուող Հայ ժողովրդի ծառայելու նպատակը պիտի լինէր ձեռք բերել ազատութիւնը և ազատութիւնը մի սահմանադրութիւն — քաղաքական մի ձև, ուր ժողովուրդը ինքը միահեծանօրէն իր բախտի տնօրէնողը լինէր՝ իր սեպհական ներկայացուցիչների միջոցով:

Հնչակեանութեան դրած քաղաքական մտքերը այժմ շատ սովորական են դարձել, յեղեղուած են աջ ու ձախ, և ժողովրդական ընդարձակ խաւերի մէջ մտել:

Բայց այլ էր 1887-ին: Այդ ժամանակ այն նոր խօսքերը սլաքի նման ծակում էին պահպանողականներին և նրանց թշնամութիւնը յարուցանում: Դժուար տարի է անցել, և այդ գաղափարները, այսօր, համարեա թէ ամբողջապէս ժողովրդական մղիչ գաղափարներ են դարձել. բայց Հնչակեան գործիչները, Հնչակեան պրօպագանդիստները, Հնչակեան մտքի ծառայիչները ի՞նչ հաւատարմութեամբ են կրել, մինչև որ այդ բոլորը կարողացել են ժողովրդական ժառանգութիւն դարձնել:

Կար Հայկական Դատ, կար «ազգային» ազատագրութեան գործ: Հնչակեան Կուսակցութիւնը առաջինը եղաւ, որ համարձակ կերպով մատնանիշեց այն թէ ազգերի մէջ կա, գոյութիւն ունի երկու դասակարգ, մին աշխատող, իսկ միւսը՝ ոչ. մին սեպհականատէր՝ իսկ միւսը ժառանգազուրկ: Ի՞նչ պէտք է անէր աշխատաւոր դասակարգը, — այն՝ որ իր կատարեալ ազատագրութիւնը կլինէր միմիայն այն ժամանակ, երբ նա տէր կլինէր արտադրութեան բոլոր միջոցների, այսինքն հողի, հանքերի, գործարանների, հաւորդակցութեան բոլոր միջոցների, և այլն, և այլն:

Ուրեմն քաղաքական իրաւունքներ, և սպա քաղաքական իշխանութիւն ձեռք բերել, որպէսզի այդպիսով կարելի լինէր հասնել այն հեռավոր նպատակին, որ իր առաքելան ունի ընկերային հասարակական սեպհականութիւն դարձնելու արտադրութեան և փոխանակութեան բոլոր միջոցները — և դա պիտի լինէր սոցիալիզմի իրականացումը:

Ահա, իր էութեան մէջ, այն ծառայող և հեռավոր նպատակները, որ առաջադրեց Հնչակեան Կուսակցութիւնը, երբ ասպարէզ մտաւ Հայ կեանքի մէջ:

Ի՞նչ եղաւ հետևանքը: — Հայ ժողովրդի ստուար մասը, թէ՛ երիտասարդ և թէ՛ աշխատաւոր բուրժուական մեր Կուսակցութեան շուրջը: Կարճ ժամանակ չանցած՝ նա դարձաւ առաջին Հայկայ ոյժը. Հայ կեանքի մէջ և սկսած անբաժանալ պետութեանց դիւանագիտութեան վրայ:

Իր մասնակի շարժումներով Հնչակեան Կուսակցութիւնը ցոյց տուեց իր ո՛չ միայն Հայ ժողովուրդ կա, այլ նա Արևելեան Խնդրի կարևոր ազդակներից մէկն էր, առանց որի չէր կարելի լուծուել այդ Խնդիրը:

Չենք ծանրանում 1892, 1894, 1895 և 1896 թուականների Հնչակեան շարժումների վրայ: Այսքանը միայն ասենք, որ այդ շրջանում գործող, Հայկական Դատը առաջ տանող մէն միևսակ ոյժը Հնչակեան Կուսակցութիւնն էր: Հայկական Դատը ինչոր մինչև ցարդ շահել է յեղափոխական կոխներկից և շարժումներից, դա եղել է բացառապէս այն, ինչոր նա ձեռք է բերել Հնչակեան Կուսակցութեան միջոցով:

Ո՞վ չի լիշուում որ 1894, 1895, 1896-ին Հնչակեան Կուսակցութիւնն ասելով հասկացում էր Հայ ժողովրդի ամբողջ կռուող, մի նոր կեանքի ձգտող մասը:

Ո՞վ չզրկուէ, որ այդ ժամանակներու Սուլթանական բռնակալութեան աւելի մեծ արհաւիրք էր պատճառում Հնչակեան Կեդրոնը, քան մեծ պետութիւնների դահլիճները: Ո՞վ չզրկուէ, որ Հնչակեան մի գործիչի տեղափոխութիւնը ի՞նչ մեծ իրաւանցումի տեղիք էր տալիս Պօլսի շրջաններին: — Հնչակեան Կուսակցութիւնը մի զոհաւանջ էր, որ ծանրացել էր ո՛չ միայն Երրորդի, այլև երրօրկան շահամոլ դիւանագիտութեան վրայ. չէ՞ որ այդ կուսակցութիւնն էր, որ պետութեանց ներկայացուցիչներին Սասնոյ բարձունքներն էր քաշել, տարել և 1895-ի մայիսի մէծօրանդումն էր կազմել տուել: Նա չէ՞ր որ երրօրկան վեց մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչների աչքի առաջ փողփողել էր տուել Չէթմուշի ամրոցի վրայ յեղափոխական կարմիր դրօշը և բռնապետութեան վիտուրներին ապստամբ ժողովրդի սրի տակից քաշեցրել:

Այդ Կուսակցութիւնը բռնակալութիւնը խորտակող մի մեծ ոյժ էր համարուում . . .

Ահա՛ դ, եղաւ այն, ինչոր անբաժան է քաղաքական կուսակցութիւնների կեանքից: Հնչակեան Կուսակցութիւնն էլ ունեցաւ իր դժբախտութեան օրերը, երբ թշնամին շունչ առաւ, երբ նա իր ոյժերը կազդուրել սկսեց:

Բայց չանցած երկար ժամանակ, Կուսակցութիւնը նորից վերակալուրդեց իր ոյժերը, սեղմեց իր շարքերը և Ռուսաստանն էլ իր գործունէութեան նոր ասպարէզը դարձրեց:

Հնչակեան Կուսակցութիւնը այժմ միաժամանակ կռուում է երկու բռնապետութեանց դէմ՝ տաճիկական և ռուսական: Երկու տեղերումն էլ նա գրկած ունի սոցիալիստական սկզբունքներ:

Այդ Կուսակցութեան մասնաճիւղերն են, ահա՛, որ այժմ տօնում են իրենց գործունէութեան քսանամեակը:

Թող կեցցէ՛ և բարգաւաճի Հայ կեանքի մէջ նոր դարագլուխ բաց անող Կուսակցութիւնը, որպէսզի իր առաջադրած նպատակներին հասնել կարողանայ:

ՍԿԱՌՈՒՆԲԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Մեր Հակառակախոսները ո՞՞՞նք ենք մեզ մեղադրում են սկզբունքային երկուորակամտության (դուալիզմի) մեջ, որովհետև մենք Տաճկա-Հայկական Դատ ենք պաշտպանում: Այդպիսիները կարծիքով Տաճկա-Հայկական Խնդիրը զուտ ազգայնական (նացիոնալիստական) մի խնդիր է, որին ո՛չ թե ճշմարիտ սոցիալիստը ոչ՞ պիտի տայ, այլ նրանից հեռու պիտի մնայ, որպես սկզբունքային մի Հակառակադիր:

Մենք այդ թեզին հակառակ ենք: Մեր պնդմամբ, մեր ատածը եղել է և է՛, որ սոցիալիզմ և Տաճկա-Հայկական Խնդիր դրանք իրարու հակասող, իրարու ջնջող ոչ՞մեր չեն և, բացի դրանից, ազգային խնդրի պաշտպանության գործը ո՛չ թե դատապարտելի, այլ յանձնարարելի ի՛նչ է սոցիալիստական տեսակետից: Ազգային իրաւունքների պաշտպանութիւն, ազգային ինքնագոյութեան իրաւունք, դրանք այնպիսի տարրական իրաւունքներ են, որ իրենց բնաւորութեամբ անձեռնմխելի են, և սոցիալիզմը չէ թէ հակառակում, այլ եւանդաբան պաշտպանում է այդ սկզբունքը: Եւ դրանց՝ որպէս պատասխան՝ մենք ներկայացնում ենք մոքի այն բոլոր արտայայտութիւնները, որ սոցիալիստական աշխարհում երևան են եկել այս վերջին ամիսներս:

Մեր Հակառակախոսները ո՞՞՞նք էլ մեզ մեղադրում են այն բանի մեջ, թէ սոցիալիզմ քարոզելով, մենք ո՛չ միայն վնասում, այլ ուղղակի սպանում ենք Տաճկա-Հայկական Դատը: Սրանց կարծիքով և հասկացողութեամբ՝ Տաճկա-Հայ Խնդիր և սոցիալիզմ երկու իրարու ոչնչացնող դժուրութիւններ են, կա՛մ մին, կա՛մ միւրը. աւելի ուղիղ՝ որպէսզի Տաճկա-Հայ Խնդիրը առաջ երթայ, հարկաւոր է որ նա "զուտ ազգայնական", "զուտ հայրենասիրական" լինի: "Ազգային յեղափոխութիւն", "ազգային յեղափոխութեամբ" է որ Տաճկա-Հայ Խնդիրը կարելի պիտի լինի լուծել, այլապէս նա կվանդուի, եթէ անտեսական, մանաւանդ "սոցիալիստական" խնդիր նրան խանութ: Հայ "ազգի ամբողջութիւնը" պէտք է մի կազմակերպութեան մեջ աւելել, առանց դատակարգային որ և է խտրականութեան, և այդպիսով մօտենալ "ազգային խնդրի" լուծմանը: Երբ "ազգը" կազմաւորէ՝ նրանից յետոյ թող սոցիալիստը սոցիալիզմ քարոզի, անարխիստը՝ անարխիզմ, աղատամիտը՝ աղատամտութիւն, իսկ մինչ այդ՝ գային ու ոչխարը միասին պիտի արածեն և ամենքը միասեղ քայլեն ընդհանուր թշնամու գէ՛ծ:

— Սա մի այնպիսի պարզմտական (naïf) գաղափար է, որի պաշտպանները ո՛չ դիտութիւնից տեղեկութիւն տնեն, ո՛չ պատմութիւնից և ո՛չ էլ իրական կեանքից: Պատմութեան անիւր քննահանգքով շուտ տալ չի կարելի: Սրանց մենք առել և ասում ենք, իրաւ է որ անցեալի մեջ յեղափոխութեամբ իրենց ազգային իրաւունքները ձեռք բերեցին ուրիշ ազգեր՝ առանց սոցիալիզմ քարոզելու, բայց պէտք է գիտնաք նախ՝ այդ յեղափոխութիւնները (Անգլիական, Միացեալ-Նահանգներ, Ֆրանսիական, Գերմանական, Հունգարական, Իտալական . . .) անողը այդ ազգերի մը դատակարգն էր, որ այն ժամանակուայ դոյութիւն ունեցող պաշտպանների դէմ կռուեց, քանդեց Հինը և տեղը դրեց նորը՝ իր բարձրակին: Դա սրանից 150, 100, 50 տարի առաջ էր և այդ ազգերի ինքնագոյութեան իրաւունքները պաշտպանողը և նրա դատը յաղթանակել առողջ եղել է իր ժամանակի հաստատացած, պայքարող, իրականութիւնից բոլոր ունեցող դատակարգը, այն է՝ բուրժուազիան: Այդ ժամանակները այդ ազգերի մեջ ազնուականներ, կղերականներ էլ կային, բայց այդ յեղափոխական շարժումներին նրանք չճանաչեցան որպէս դատակարգ: Ուրիշ մի համագամք էլ, այն՝ որ յեղափոխող ազգերի իսկական յեղափոխութեան տարրը՝ բուրժուազիան ո՛չ

միայն իր քաղաքական ("զուտ ազգային") ծրագրերն ունէր, որ իրագործեց իր բազկի ոյժով, այլև նա ունէր և՛ իր անտեսականը: Անտեսական ընկերութեան խորտակման ազգակը եղել է ազնուականը, ազնուա-ֆէօդալական ընկերութեան կործանողը եղել է բուրժուազիան. բուրժուազիան պատմական թաւերաբեմից վայր բերողը պիտի լինի պրոլետարիատը: Այնպէս որ, պատմութեան ընթացքում գործել են դատակարգերը, և "ազգային դատ", "ազգային յեղափոխութիւն" ասուած բոլոր եւրոպայիները, պատմութեան բոլոր արտայայտութիւնները եր ևւան են եկել, թանձրացել և իրագործուել են, դատակարգերի միջոցով:

Այս տեսակետով հայ ազգային իրաւունքներին, նրա ինքնագոյութեան որպէս անհատականութիւն ունեցող մի ժողովրդի գոյութեան՝ կռիւը մղողը է, այժմս, մեր գիւղացի, արհեստաւոր, մարաբա, պրոլետարիատ դատակարգը. իսկ բուրժուազիան ձեռքերը լըւացել է և Պիլատոսի դերք բռնել. նա այդ հարցը իրենք չի համարում, նրանով շատ էլ չի հետաքրքրւում, եթէ հետաքրքրւում է՝ ապա որպէս մի ուրիշմտութեան միջոցի. նրա մի ստուար մասը չուել է օտար երկիրներ, մի խոշոր մասին էլ ներկայացած բանապետական պայմանները միջոց են տալիս առանց արիւն թափելու իր շահագործումը առաջ տանել. դժգոհները, բողոքողները, անհաշտները հատկապէս ներ են, անհատներ, և ոչ թէ դատակարգային ամբողջութիւն, ուստի նա ազգային ինքնավարութեան, ազգային ինքնագործարարութեան դատի ազգակ չէ, և քանի որ չէ, — և դա իրականութիւն է — ուստի չցանկացող, de facto պատմական ոչ՞ չունեցող, չգործող մի դատակարգի վրին չի կարելի փաթկել պատմական մի միասին, որը կատարել են ուրիշ ազգերի մեջ գործող նման տարրերը սրանից 150, 100, 50 տարիներ առաջ: Եւ քանի որ Տաճկա-Հայ Դատի իրական լըւծակը և շարժիչ ոյժն է այն դատակարգը, որի համանմանները օտար երկրների մեջ, որպէս հաստատացած մի պահանջ, ընդունել են սոցիալիստական ծրագրի, ուրեմն նոյնը պիտի անի և՛ հայ ազգի մեջ այդպիսի ոյժներ կայացնող տարրը, և՛ քանի որ սոցիալիստական այդ ծրագիրը իր կատարելութեամբ, իր ամբողջութեամբ ո՛չ միայն չի հակասում ձեր փայփայած ազգային դատ ասուածին, այլնքն մի ժողովրդի ինքնագոյութիւնը պահպանել ուղել ձգտում մին, երբ ուրեմն ձեր յանկութեան ամբողջութիւնը սոցիալիստական քաղաքական ծրագրի նուազագոյն մասն է կաղմում, ուրեմն եթէ չէք ուղում պատմութիւնը շուտ տալու և անսպաթօրէն վրիպելու աւելորդ փարձ անելու, եկէ՛ք և գրկեցէ՛ք սոցիալիստական ծրագիրը: Իսկ եթէ երկիւղ էք կրում սոցիալիզմից, վախենալով որ մի գուցէ նա ազգային ջնջում, ձուլում է պահանջում, — կարգացէ՛ք, միւս ո՞՞՞նք պէտք, մի փոքր փարը մեջ բերուածները և կհամոզուէք որ սոցիալիզմը ազգային իրաւունքներ ժխտող չէ: Խօսողները է՛ն հռչակաւոր, է՛ն նշանաւոր սոցիալիստական ռազմիրաններն են, ուրեմն կասկած չի կարող լինել:

Սկսենք նախ Բէքէյից, տեսնենք թէ Ծառապարտի վերջին ժողովի մեջ, երբ օրակարգի խնդրին էր "Զինուորականութիւն և միջազգային ընդհարումներ", ի՛նչ է ասել այդ սոցիալիստ գլուխը ազգերի ինքնագոյութեան և սոցիալիզմի յարաբերութեան նկատմամբ:

ԲԷԲԷԻ

Տարբեր ժողովրդների հաստատութիւնները թանկագին ժառանգութիւններ են, որ պէտք է պաշտպանել: Եւ արդարև, մենք ի՛նչ ենք հաւատում, — այն՝ որ ամէն երկրներում ազգութիւնների խնդիրը հըրտապ է դարձած: Աւստրիան, մասնաւորապէս,

Միջազգայնականի (էնտերնացիոնալի) մի մանրապատկեր է:

Քսաներորդ դարը միջազգայնականի դար կլինի, տասնիններորդ դարը, օրինաւորապէս, ազգութիւնների դարը եղաւ:

Կարող են պաշտպանել այն գաղափարը թէ տարբեր ժողովուրդների դուրսիւնները իրար համարժէք են, բայց Սօցիալ-Դեմոկրատիան չի կտրուլ հանդուրժել, որ Փրանսիացիները կառավարեն Գերմանացիներին, ինչպէս և հակառակը՝ Գերմանացիները կառավարեն Փրանսիացիներին:

Կոմմունիստական Մանիֆէստի՝ պրոլետարները հայրենիք չունեն խօսքի մասին կարող են առարկութիւններ անել: Բայց Լենգէլը ինքը մեկնաբանել և ուղղագրել է այդ խօսքը: Պրոլետարները պէտք է որ նուաճեն օրինական մի հայրենիք:

Բեքէլի գաղափարները հեռեւաններն են:

1. — Ամէն ժողովուրդ իր ինքնուրոյնութիւնը պահելու լիակատար իրաւունք ունի:—Ուրեմն երբ մենք ասում ենք թէ հայ ժողովուրդն էլ կառարեալ իրաւունք ունի իր ինքնագոյութիւնը պաշտպանելու՝ դա նայիւթնալիզմի հետք չէ, այլ սօցիալիստական մաքի պահանջ:

2. — Ամէն երկրներում ազգութիւնների խնդիրը հրատապ է դարձած այժմ, յայտարարում է Բեքէլ:—Մի պատկեր բաւական է այդ բոլորը հաստատելու: Լեհ, Ֆինլանդացի, Լատիշ, Իրլանդացի սօցիալիստը իր սօցիալիստական պահանջներին, իր Միջազգայնութեան բաժին է արել և՛ իր պատկանած ժողովրդի ինքնագոյութեան անձեռնմխելիութիւնը, որպէս պատմական մի անհատականութեան: Սրանք դեռ նուաճումը ժողովուրդների մէջ: Բայց մի թէ նոյնը չեն ասում և՛ այն ազգութեան մէջ, գործող ազգային ֆրակցիաները, որոնք արդէն իրենց անկախութիւնը ունին և ինքնագոյութեան իրաւունք են վայելում: Սրանց մէջ եղող սօցիալիստական կազմակերպութիւններն էլ ասում են, թէ մենք չենք թողնի որ այդ անկախութիւնը կործանուի և մեր երկիրը նուաճման ենթարկուի մի ուրիշ արտաքին տարրից, ո՛վ էլ որ լինի կեղծ, յառաջադիմական, զարգացած թէ յետադիմական կամ անձնակ մի ժողովուրդ: Ուրեմն ո՛ր գիտութիւնն է մեզ հարուածում, երբ համանման իրաւունք մենք պահանջում ենք և՛ հայ ժողովրդի համար:

3. — Աւստրիան Միջազգայնական (էնտերնացիոնալ) մի մանրանկար է:—Արդարեւ այդպէս է: Եւ Աւստրիական Սօցիալ-Դեմոկրատիան ո՛չ թէ ձուլման սխալմունք է բռնել, այլ ամէն ազգութեան իր ազգային իրաւունքների լիակատար ճանաչումը և ինքնավարութիւնը ու որպէս ազատ մի ու թ իւ ն էր իրարու հետ դաշնակցել, միանալ և սօցիալիստական մի ամբողջութիւն կազմել:—Մեր ասելը տարբեր չէ, երբ խնդիրը մեզ է դալիս:

4. — Քսաներորդ դարը միջազգայնականի դար կլինի, տասնիններորդ դարը ազգութիւնների դար եղաւ:—Կասկած չըկայ որ քսաներորդ դարը միջազգայնականի դար կլինի, որ ազգութիւնները որպէս պատմական անհատականութիւններ ազատ կազմով կմեծանան և միջազգային եղբայրութիւնը կկազմեն: Ամէն ազգ միջազգայնութեան, ամբողջութեան մի համագոր, հաւասար և համընդունելի անդամը, եղբայրը կլինի: Տասնիններորդ դարը եղաւ ազգութիւնների դար, —այս դարում շատ ազգութիւններ իրենց ինքնագոյութեան իրաւունքը յարգել և ճանաչեցնել տուին: Այսպէս, Յունաստան, Սերբիա, Հունգարիա, Ռումինիա, Գերմանիա, Իտալիա: Պատմական այդ փուլը նրանց համար

վերջացել է, բայց դեռ կան ազգութիւններ, որոնց տասնիններորդ դարը դեռ նոր է սկսել, և այդ ասելը չէ թէ նրանք իրենց ազգային իրաւունքների գոյութեան խնդիրը մի կողմ պիտի թողնեն, որովհետեւ իրենք ուշ են արթնացել: Եւ սօցիալիզմը այդ խնդիրը անտես չի կարող առնել, ինչպէս որ չի էլ անում այն ազգութիւնների նկատմամբ, որոնք այսօր միջազգայնականի անդամներ լինել ձգտելով հանդերձ, նման անկախներին, իրենց առաջ եղբայրներին, միաժամանակ պաշտպանում են և՛ իրենց ինքնագոյութեան իրաւունքը, որպէս պատմական մի անհատականութեան: Այն իրաւունքը որ ունի Փրանսիային, գերմանացին, անգլիացին որպէս մի ազգութիւն, նոյն իրաւունքը պիտի ունենայ և՛ հայը և՛ վրացին, և՛ լեհը, և՛ իրլանդացին, և՛ բալիշը, և՛ ֆինը, և՛ թուրքը, և՛ պարսիկը . . . անխտիր:

5. — Յանուն սօցիալիստական սկզբունքների Բեքէլը չի ցանկանում, որ գերմանացիները Փրանսիացիներին կառավարեն, և՛ հակառակը:—Ուրեմն բացատրումն նուաճողական քաղաքականութեան, ինչոր սօցիալիստական սկզբունքի անկիւնաքարերից մէկն է կազմում: Շատ բաւ: Արդ, երբ նուաճողական իրողութիւնը ո՛չ թէ կայ, այլ նա հրամայական կերպով ասում է թէ ես իմ ուժիս վրայ յենում պէտք է ծաւրտի լեռնաշղթայից ջնջեմ հայ ժողովուրդը, որովհետեւ նա ցցի պէս (Տես «Դեղին Դիրք» 1894-1896) վարում է մահացողական ազգաբնակչութեան որով մէջ ու նրան երկու մասի է բաժանում, — ու այդ կատարում է իմ աչքի առաջ, հարկւր հազարաւոր կոտորածներ տալով, ես որ այդ ազգութեան ասել է թէ նրա պատմական անհատականութիւնը կազմող իրաւունքի մի մասնիկն էլ իմ մէջն է մարմնացած, ես ո՛չ միայն իրաւունք, այլ հրամայական պարտականութիւն ունիմ հարւածող այդ ձեռքը, նուաճողական այդ բազուկը արմատախիլ անելու և իմ գոյութեան անձեռնմխելի իրաւունքը յայտարարելու: Այն ինչոր ընդունելի է և իրաւունք է գերմանացու, Փրանսիացու . . . համար, նոյնը և՛ իմ համար, չէ՞ որ սօցիալիզմը ձգտում է քաղաքական և տնտեսական ազատագրութեան՝ անխտիր կերպով, առանց ուշադրութիւն դարձնելու ծագմանը և ծորթի գոյնին: Բաւական է որ նրանք բոլորն էլ մարդկային կերպարանք ունեն, և իրենց իրաւունքների գիտակցութիւնը:

6. — Պրոլետարները իրենց օրինական հայրենիքը պէտք է նուաճեն:—Արդարեւ, այսօր ամէն տեղ հայրենիքը սեպհականութիւն, առարկայ, շահագործման արտ է միայն ազգի մի որոշ դասակարգի: Հայրենիքը՝ որպէս գոյութեան վայր, որպէս իր մէջ բնակողներին սնունդ և կեանք պարգեւող և նրանց գոյութիւնը պայմանաւորող մի ազգակն նապատկանում է, իր պաշտօնը կատարում է միայն մէկ դասակարգի համար. միւս դասակարգը՝ պրոլետարիատը այդ հայրենիքի խորթ դատակն է, նրան բաժին չեն տալիս տիրապետող, խլող, լյափշտակողները, լինեն սրանք իր սեպհական մտից և արիւնից, լինեն ուրիշից: Ի՞նչ պէտք է անի այդ դէպքում պրոլետարիատը, ձեռնթափ պիտի լինի, թէ՞ պիտի ասի որ այն հայրենիքը իմն էլ է և պիտի աշխատի նրանից իրեն վերաբերեալ բաժինը ստանալ, ու այդպիսով հայրենիքը ո՛չ թէ մէկ մասի, այլ ամբողջութեան հայրենիքը, սեպհականութիւնը դարձնի. այս մտքով է որ Բեքէլը ո՛չ թէ ձեռնթափութիւն է քարոզում հայրենիքի նկատմամբ, այլ պաշտպանութիւն և նրա տիրապետութիւնը, ընկերակամացումը, ազգայնացումը:—Մենք ինչ ենք ասած: Տիրապետող տարրը ո՛չ թէ մեզ սնունդ մատակարարող հողը մեր ձեռքից խլել է և մեզ էլ իր արտադրութեան գործիքը, իր բեռնակիրը գրաւած, իր խակական ստրուկն է դարձրել, այլ ուղիւ է. մեզ ջնջել, կոտորել իսկ: Արդ

դեպքում, երբ բռնապետի սուրբ ինձ քշել է դուրս իմ հայրենիքից, ձեռք էս պարտականությունն և իրաւունք չգիտի համարեմ ինձ այդ բռնապետութեան խորտակմանը աշխատելու: Երբ գիտութիւնն է ինձ այդ արգելում: Եւ մեր ասածը տարբեր բան չի եղել Ամերիկայի, Բուլղարիայի, Եւրոպայի: . . . մէջ եղող հայ պրոլետարին, ինչպէս և Կովկասի: Եթէ այդ բոլորը ընդունելի է Բէքէյի համար, ապա ինչո՞ւ համար ընդունելի չպիտի լինի ինձ համար, երբ ես Կովկասի մէջն ապրելով՝ տեսնում եմ որ անդին ջնջում են այն ժողովուրդը, որի մի անդամն էլ ես եմ: Եթէ Փրանսիային ուղի Վեստֆալիան տրեւել, Բեքէյին պրոլետարիտը, յանձին Բէքէյի, նրան ասում է թէ այդ իրաւունքը դու չունիս: Այդ իրաւունքը ստեղծում է նրա համար, որ այդ երկու վայրերի միջից սահմանը իրօք ջնջուած էր, բայց. ո՞վ է արգելում ինձ բարոյապէս ջնջել մի սահման, որ բռնապետութիւնները դժեւ են հակառակ իմ կամքիս և ցանկութեանս և որի դէմ դարեր շարունակ ես բողբոջում եմ: Այժմ անցնենք հակա-հայրենիքականների թէօրեալիս հերքելի ասածներին՝ նոյն այդ ժողովի մէջ:

ՀԵՐՎԷ

. . . Մենք ճանաչեցինք, որ բոլոր հայրենիքները խորթ մայրեր (մօրու) են:

Մենք ցանկացանք սահմաններից վեր բարձրանալով՝ գալերը բաժանել ոչխարներից: Մենք գոչեցինք, մեր հայրենիքը՝ դա մեր դասակարգն է: Նոյն դոչը մենք ունենք թէ՛ Կէմանսօի և թէ՛ Կալիֆօրնիայի:

1. — Հերվէն ճանաչել է որ բոլոր հայրենիքները հիմա մօրուններ են պրոլետարների համար: Իրաւ է դա: Բայց ինչո՞ւ մօրու և ո՛չ թէ հայրազատ, — որովհետեւ կան դասակարգեր, որ այդպէս են արել: Եւ Բէքէյը այստեղ ասում է որ այդ մօրուն հարադատացնելու համար ո՛չ թէ թող պիտի տալ որ մի ուրիշ մօրու էլ աւելանայ, այլ առաջին մօրունն ստիպել որ իր յափշտակածը յետ տայ և հայրենիքը հայրենիք լինի բոլորին և ո՛չ թէ մէկ մասին: Եւ վերջապէս այս այն հերվէն է, որ ծիփօլի-Վո-Հօլի մէջ յայտարարեց թէ ինքը իր ներկայ «մօրու» հայրենիքը՝ Փրանսիան կալաշտպանէր, — եթէ նրա վրայ յարձակուելու լինէր Թիւրքիան կամ Ռուսիան, և կալաշտպանէր, որովհետեւ այդ երկրների բռնապետութիւնները պիտի ջանային Փրանսիայու անձեռնմխելի իրաւունքները ջնջել և յետադիմութիւնը թաղաւորել տալ, մինչդեռ գերմանական քաղաքակրթութիւնը այդ չէր անիլ և գերմանական Սօցիալ-Դեմօկրատիան չէր թող տալ, որ գերմանական կալիերիդը դար և Փրանսիան ոտքի տակ առնէր: Նանսիի վերջին ժողովի մէջ՝ Հերվէն իր գինու մէջ բաւականին ջուր դրեց, և յայտարարեց որ ինքը իր պարագօքները դրեց, որպէսզի աւելի պարզ լինի և աւելի մեծ շառաչան ստանայ. այս մասը պարզաբանում է, մի քիչ վարը, Ժօրէսը ինքը:

3. — Հերվէն ցանկանում է որ սահմաններից վեր բարձրանան սօցիալիստները՝ գալերը ոչխարներից զատելու համար: — Անշուշտ, այդպէս էլ պահանջում է սօցիալիզմը, միջազգայնութիւնը: Եւ Կովկասի սահմաններից վեր բարձրացող հայ սօցիալիստը չի ստում, որ Տաւրոսի լեռնաշղթայի մէջ գալի կողմը բռնեմ ոչխարի դէմ, այլ ձեռքս մեկնեմ ոչխարին, որ ինձ կարօտ է ներքին և արտաքին դալերի դէմ պաշտպանուելու ու կռուելու համար: Ուրիշ երկրների պրոլետարները բարձրագոյն մարտի հասկացած «հայրենասէրներ» կլինէին, եթէ նրանք ձեռք մեկնէին Հայաստանի դալերին աւելի՝ քան ոչխարներին:

3. — Մեր հայրենիքը մեր դասակարգն է: Առնենք հենց այդ ամբողջը: — Եթէ այլ երկրների մէջ ապրող հայ սօցիալիստները և պրոլետարները պաշտպանէին դասակարգերի զոյգութեան անհրաժեշտութիւնը ու տիրապետութիւնը՝ դա հակառակ իրենք, որ հակասօցիալիստական մի դրոժ կլինէր, բայց այդպէս չէ: Եթէ պրոլետարական պահանջն է միահեծանութիւն քաղաքական և միահեծանութիւն աշխատանքի. երբ նոյն այդ պահանջներն են դրել Հայաստանի մէջ՝ եղած իր դասակարգակիցները, կնշանակէ թէ նա հակասութեան մէջ չէ սրանց պաշտպանելու:

Առնենք նախկին յեղափոխական սօցիալիստ Վայանի խօսքերը:

ՎԱՅԱՆ

. . . Մենք, նոյնպէս, ի նկատի ունենք ազգերը՝ Միջազգայնականի յառաջադիմութեան այդ յետագայ տարրերը: Բայց հակահաւաստութիւնը թողնենք, ինչ էլ որ ասելու լինեն, մենք պահանջում ենք այդ ազգերից, որ նրանք այնպէս շարժուեն, որ կարողանան իրենց ազգային ամբողջականութիւնը պահպանել: Եւ Միջազգային հայրենասէր եմ, և Միջազգայնականի (Լեւոնտայիօնայի) կաթողին սէրը, — որ իր մէջ բովանդակում է ազգերի ինքնավարութիւնը, — մեր տիրապետող զգացմունքը պիտի լինի:

Մենք ձեզ խնդրում ենք այնպիսի որոշումներ ընդունել, որ դրա պահանջութիւնը կարելի դարձնի: Մենք չենք աշխատում ճշդել, ամէն բան կախումն ունի հանգամանքներից:

— Պարզ է որ Վայանը Միջազգայնականի յետագայ յառաջադիմութեան համար ի՞նչ անհրաժեշտութիւն է համարում ազգերի ինքնագոյութիւնը և նրանց ամբողջականութեան պահպանութիւնը: Ո՛չ թէ ձուլուել, կլանուել, մէկը միւսին ենթարկուել, այլ հաւասար անդամներ, եղբայրներ դառնալ: Միջազգայնականութիւնը չի ձիւտում ազգութիւնը, հասկանալով այս վերջին եզրը սօցիալիստական և ո՛չ թէ բուրժուական մարտը:

Անցնենք զինուորականութեան և միջազգային ընդհանրութեան համար նշանակուած Յանձնաժողովի տեղեկաբեր Վանդերվելդին, որ մի առ մի բացատրում է թէ Յանձնաժողովը ինչպէս է հասկացել ճշտագրարի այդ մասին դրած որոշումը:

ՎԱՆԴԵՐՎԵԼԴ

Յանուն Յանձնաժողովի, որին որ ուղղուած էր գլխաւորականութեան (միլիտարիզմի) և Միջազգային ընդհանրութեան խնդիրը, պատիւ ունիմ ձեզ առաջարկելու՝ այս առաւօտ ձեզ ցրուած վճռորոշման (ռեզոլուցիայի) ընդունելութիւնը:

Այդ ռեզոլուցիան ամենաերկայններից մէկն է, դուշ է և ամենից երկայնը, որ երբ և է Միջազգայնականը ընդունել է իր Կօնգրէսների մէջ. մենք ժամանակ չունեցանք աւելի կարճացնելու:

Երբ մենք ամփոփել փորձեցինք, տեսանք որ չի կարելի անել՝ առանց միտքը անորոշ դարձնելու:

Յանձնաժողովը միաձայնութեամբ ընդունել է այդ ռեզոլուցիան: Այնպէս էլ չէր կարող լինել, որ ըրովհետեւ Միջազգայնականի (Լեւոնտայիօնայի) հիմունքը կազմող գլխաւոր սկզբունքների մասին անհա-

մաճաչնութիւն չի կարող լինել:

Այդ սկզբունքները մէկ առ մէկ պիտի թուեն:

Նախ և առաջ միջազգային համերաշխութիւնը բոլոր աշխատաւորների առաջին պարտականութիւնն ենք նկատում: Աւերորդ է երկար կանգ առնել այն պիտի սկզբունքների վրայ մի ժողովի մէջ, որ Կոմմունիստական Մանիֆէստի խօսքի կենդանի իրականացումն է, այն է՝ «Ամէն երկրի սրբութեանը, միացեալ»:

Պաշտպանական միջնորդն շահերը մենք ունինք. բոլոր երկրների, պրոլետարները դասակարգային միջնորդն շահերն ունեն: Եւ աշխարհի որ մասում էլ որ բնակուելու լինեն, նրանց միջև հանրական շահերի միութեան աւելի կապ կա՝ քան նրանց և նրանց պատկանող ազգութեան միւս դասակարգերի միջև:

Երկրորդ սկզբունքը, որ Բէքէյի և Վայանի ծառերովը սքանչելի կերպով սահմանաւոր է, այն է՝ որ նոյն իսկ Միջազգայնականի գոյութիւնը զօրութեամբ ենթադրում է ինքնավար ազգերի նախադաս գոյութիւն:

Մեր Դաշնակցութիւնը (Fédération) անհատների անկերպարան մի դանդաղ է, այլ կենդանի ազգութիւնների մի ազատ դաշնակցութիւն, որոնց մէջ մենք ընդունում ենք ո՛չ միայն այն ազգութիւններին, որոնք տարբեր կառավարութիւնների ներքոյ են ստորում, այլ և այնպիսի ազգութիւններ՝ ինչպիսին են Ֆինլանդիան և Լեհաստանը, որոնց համար Միջազգայնականը կեանքի առանձին իրաւունք է ճանաչել: (Դափահարութիւն:)

Ազգային կազմակերպութիւնների օրինական այս յայտարարութեամբը մենք պատասխանում ենք այն բոլոր քննադատութիւններին, որոնք զանազան երկրներում կարող են բարձրանալ՝ մեր քուէարկելիք որոշումների դէմ: Մենք պիտի տեսնենք որ Ֆրանսիական լրագրերը պիտի յայտարարեն թէ միայն գերմանական սօցիալիստներն են հայրենասէր. մինչդեռ գերմանական լրագրերն էլ պիտի յայտարարեն թէ միայն Ֆրանսիացիներն են որ եռանդաւոր կերպով պիտի պաշտպանեն հայրենիքը: (Երկար ծափահարութիւն)

Բայց այդ հակառակ յայտարարութիւնները արդէն իրարու ջնջում են: Եւ մեր ռեզոլյուցիաները պիտի ցոյց տան որ ազգութիւնները կարելի է անհրաժեշտ համարել՝ առանց միջազգային զգացումները թուլացնելու: (Դափահարութիւն)

Այս սկզբունքից բխում է մի անհրաժեշտ հետեւութիւն, այն որ՝ իրենց անկախութեան սպառնացող ամէն նախադրածակման, ամէն արշաւանքի, արտաքին ամէն խուժումի դէմ, ազգերը ինքնապաշտպանութեան իրաւունք ունեն, ինչպէս որ անհատները: Միայն թէ, իրերի ներկայ դրութեան մէջ, ազգութիւնների ինքնապաշտպանութեան գաղափարը զօրութեամբ իր մէջ բովանդակում է ազգային պաշտպանութեան մի անկախ ինքնական կազմակերպութիւն: Եւ ահա թէ ինչու համար Յանձնաժողովը պաշտպանում է այն միտքը,

թէ պիտեւոր ազգութիւնների միջկիսական կազմակերպութիւնը՝ ազգութիւնների համար՝ մի միջոց է կազմում ինքնապաշտպանութեւ, մի երաշխաւորութիւն՝ կառավարութեան նուաճողական վտանգի դէմ:

—Վանդերվելի ասածները այնքան պարզ, այնքան որոշ են, որ այդ մասին երկար կանգ առնելը անհրաժեշտ է, մենք երկու ձեռքով ստորագրել և ստորագրում ենք իր արտայայտած մտքերը, — որ արդէն սօցիալիստական հանրական ճշմարտութիւններ են:

Մենք այստեղ մէկ կէտի վրայ միայն մասնաինք պիտի անենք: Յանձնաժողովի տեղեկաբերը ասում է թէ ազգութիւնների գոյութիւնը կարելի է անհրաժեշտութիւն համարել՝ առանց միջազգային զգացումները թուլացնելու: Այսինքն անհրաժեշտ ազգութիւնների գոյութեան պաշտպանութեան գաղափարը ո՛չ մի կերպ չի մոտաւոր միջազգայնականութեան գաղափարի և զգացումների պաշտպանութեանը: Եւ դրանից մի փոքր առաջ Վանդերվելը ասում է թէ տարբեր ազգութիւններ են նկատում, ի թիւս այլոց, և՛ Ֆինլանդիան, և՛ Լեհաստանը: Այդ երկու երկրները անկախ չեն, նրանց մէջ եղած ժողովուրդները՝ ֆինլանդացի և լեհացի, նուաճում են, բայց դա արդէն չէ, որ նրանք դատ ազգութիւն — անհատներ չնկատուեն:

Այստեղ հարկ է նկատել որ Գրոտիուսի (Հոլանդացի) սկսած (16րդ դար), որ իրական հիմնադրին է եղել ժողովրդական իրաւունքի (Droit des Gens) մինչև 19 դարու առաջին կեսը, իրաւունքի փիլիսոփայութեան (philosophie du droit) թէօրեալիստները ազգութիւն և պետութիւն հոմանիշ էին համարում. կար ազգութիւն այստեղ, ուր կար պետութիւն, չկար պետութիւն, չկար. էլ՝ ազգութիւն 19 դարու երկրորդ կեսից, աւելի ուղիղ պիտի լինէր ասել վերջին քառորդից, այլևս անվիճելի դարձաւ թէ ժողովրդական իրաւունքի և թէ Միջազգային իրաւունքի (droit international) մէջ, որ ա՛յլ է պետութիւն, ա՛յլ ազգութիւն, որ ազգութեան գոյութիւնը անհրաժեշտ նախապայման չէ պետութեան գոյութեանը, և՛ հակառակը, ու այսպիսով միջազգայն ու քուէարկումն անհրաժեշտ ժողովուրդներին էլ ազգութիւններ կարող են նկատուել, եթէ նրանք ազգութիւն ներկայացնելու ազգակներ և կենսականութիւն ունին: Այդպէս, ուրեմն, կար Իրլանդական, Լեհական, Հայ, Չին, Լատիշ . . . ազգութիւններ այնպէս, ինչպէս որ կային Անգլիական, Ռուսական, Փրանսիական, Գերմանական ազգութիւններ, որոնք առաջիններից այն տարբերութիւնը ունէին, որ անկախ և ազատ էին, մինչդեռ վերջինները՝ ո՛չ: Ի հարկէ մեզ այստեղ այսօր հեռուն կտանէր այն հարցը՝ թէ ի՞նչ է ազգութիւն. այդ հարցի մասին մենք մի ուսումնասիրութիւն ունենք հրատարակած մի այլ տեղ, որ ժամանակին ծածուկ խորհրդածութեան առարկայ եղաւ և իր դէմ յարուցեց նրանց, որոնք ազգութիւնը բացառապէս հիմնում էին ցեղականութեան և լեզուի վրայ:

Որ միջազգային իրաւունքի տեղեկութիւն չունեցող շատ սօցիալ-դեմոկրատներ էլ յաճախ ազգութիւն հասկանում են այնպէս, ինչպէս հասկանում էր մի Գրոտիուս, մի Պիլֆֆէնհորֆ, մի Ֆիլսոֆ Իսկ, դրա մասին մէջբերումների հարկ չկայ: Մենք ազգութիւն հասկանում ենք, ինչպէս և՛ միջազգայնութիւնը Վանդերվելի բերանով, այն՝ ինչոր հասկանում է Բրենտանոն, Սօրելը, Ռենոն, Բլանչին . . . և Միջազգային իրաւունքի ժամանակակից բոլոր թէօրեալիստները:

Լեհաստանը, Ֆինլանդիան նոյնքան տարբեր ազգութիւն — անհատներ ճանչցուելու իրաւունք ունին, որքան որ հայ, վրացի, լատիշ, իրլանդացի ազգերը: Ազգութեան գոյութիւնը թաւի շատ ու քիչ լինելու հետ կապակցութիւն չունի:

Հսկեց Հիմա մի կտորը Ժօրէսի այն հրաշալի ճառի, որ նա արտասանեց Տիվոյի-Վօ-Հօլի մէջ, անցեալ սեպտեմբերի 7-ին, Շտուտգարտի ժողովոյ յետոյ: Ահա թէ ինչ է ասում հռչակաւոր ճարտասանը:

ԺՅՐԷՍԻ ԾԱՌՈՐ

... Եւ ի՞նչ ասաց, ուրեմն, ի՞նչ հռչակեց Շտուտգարտի Միջազգային Կօնգրէսը: Երկու բան նա հռչակեց,—նախ՝ որ բոլոր ազգերի անկախութիւնը, բոլոր հայրենիքների ազատութիւնը անձեռնմխելի է և բոլոր երկրները պրոլետարները պէտք է կազմակերպուեն ազգութիւնների անհրաժեշտ անկախութիւնը պահպանելու համար ամէն տեսակ բռնութեան և նախադրանքների դէմ: Ու, ճիշդ այդ ժամանակին, երբ հռչակում էր այդ անձեռնմխելիութիւնը, ազգերի այդ անբռնաբարելիութիւնը, Միջազգային Կօնգրէսը հաստատում էր նաև, որ բոլոր երկրների պրոլետարների պարտականութիւնն է կազմակերպուել՝ խաղաղութիւնը պաշտպանելու համար...

Ուրեմն, Միջազգային Կօնգրէսը հռչակեց երկու անբաժանելի ճշմարտութիւն, երկու անբաժանելի ճշմարտութիւն. առաջին՝ ինքնավար ազգութիւնները իրաւունք և պարտականութիւն ունեն եռանդով կերպով իրենց ազգութիւնը պահպանելու: Երկրորդ՝ աշխատաւորները իրաւունք ունեն պատերազմները արդիւնէր...

Շտուտգարտի մէջ Միջազգայնականի (Լինտերնայի) հռչակածը նոյնն էր, ինչոր ֆրանսիական Սոցիալիստ Կուսակցութիւնը արդէն հռչակել էր Լի-մօի և Նանսիի մէջ: Երբ Միջազգային Կօնգրէսի տեղեկաբեր Վանդերվելը ասում էր թէ Միջազգայնականը տարրալուծուած ազգերի մի անձև դանդաղած, մի խաշմիս (խաշլամա) չէր, այլ ինքնավար ազգութիւնների մի ազատ և ներդաշնակաւոր դաշնակցութիւն. երբ նա ասում էր, որ հայրենիքների ինքնատիպութիւնը և ազատութիւնը անհրաժեշտ էին պրոլետարիատի աճման և մարդկային հանճարի բազմազան հարստութեան համար. երբ Բէքէլը, Յանձնա-ժողովի մէջ, լիշեցնում էր թէ երբ մի ազգ ընկճուած, նկուն եղած լինի, այդ հպատակ ազգի պրոլետարները, Լե-հաստանի պրոլետարների նման, ա՛յնքան երկար և հաստատակամ կերպով կտոգորուեն իրենց ժողովուրդը նորից վերակենդանացնելու գաղափարով, որ այլևս չեն կարող իրենց ամբողջ գործունէութիւնը դարձնել միմիայն պրոլետարիատի ուղղակի ազատագրութեան վրայ. երբ Բէքէլը աւելացնում էր թէ մի ազգ ինչ պարագայի տակ էլ որ գտնուելու լինի, եթէ նախապէս հրաժարուի ինքնապաշտպանուելուց, դրանով նա բռնադատող, բարբարոս կառավարութիւններին և բէակցիային ծառայութիւն մատուցած կլինէր. երբ Վանդերվելը և Բէքէլը այդ ասում էին, նրանք ոչինչ չէին անում, եթէ ո՛չ Միջազգայնականի մէջ վերակրկնում էին այն, ինչոր ասուել էր Լիմօի, Նանսիի մէջ, և ինչոր ես ասել էի մեր Կուսակ-

ցութեան Հերվէի հետ ունեցած ազատ հակաժառութիւնների մէջ...

Հերվէիցը բաղկանում է երկու տարրերից. մի կողմից, չարաժող կորովով նա կոչ է անում պրոլետարների կազմակերպուած եռանդին մարտնչել զին-ւորականութեան (միլիտարիզմի) և պատերազմի դէմ, և Հերվէիցի այդ մասը որ ամուր և առողջ էր, նա մնացել է, և ես առանց շփոթուելու յայտարարում եմ, որ մասամբ Հերվէի գործունէութեանն ենք պարտական, որ այդ խնդիրը պարզ և յստակ կերպով առաջադրուեցաւ: (Ծափահարութիւն)

Բայց Հերվէին էլ պատահեց այն, ինչոր պատահում է մի որոշ գաղափարով տոգորուած ամէն մարդու, այն՝ որ նա անփոքր գտնուեց դէպի իրականութեան մի մասը և նա բաւականաչափ նկատողութեան չառաւ ազգութիւնների գոյութեան իրողութիւնը և այն համեմատութիւնը, որ համաշխարհային պրոլետարիատը իրաւունք ունի ազգերի ինքնավարութիւնը պաշտպանելու, պահպանելու: Ես երկար չեմ ուզում կանգ առնել այդ մասին, քաղաքացիներ, որովհետեւ Նանսիի մէջ նա ինքը յայտարարեց որ իր մտածմունքին շատ պարզ և միակողմանի ձև էր տուել, որպէսզի աւելի լաւ թափանցէր մաքերի մէջ: Այո՛, աշխարհի ներկայ կացութեան մէջ, անկարելի է որ պրոլետարները չհազարգուեն ազգերի անկախութեամբ: Մարդկային միութիւնը (unité) ստրկացման մէջ կիրականանաւ, եթէ նա հետևանք լինէր բոլոր պարտուած ազգութիւնների կրանուելուն՝ տիրապետող մի ազգի մէջ. մարդկային միութիւնը ազատութեան մէջ կարող է ստեղծուել միմիայն ինքնավար ազգերի Դաշնակցութեամբ: (Ծափահարութիւն)

Հերվէն ասում է, և նա միևնոյնը կրկնեց այս օրերում, թէ Էվոլյուցիայի (բնաշրջման) միևնոյն աստիճանի վրայ գտնուող հայրենիքները իրարու արժեն... կարելի է. և ճիշտ հէնց դրա համար, որովհետեւ այդ հայրենիքները իրարու համարժէք են, որ նրանցից մէկը իրաւունք չունի միւսին նուաճելու... (Հաւանութիւն): Հինքը ասում էին. արգահատեցէք ստրուկին, որովհետեւ նա իր հոգու կէսն ունի... Ա՛հ, լաւ, միևնոյնն է և՛ ստրուկ, հպատակ ազգերի համար,—նրանց հողին ծալքատուած, խեղանդամ-ւած է, նրանց հանճարը թերակատար է, և՛ գործաւորական ազատութեան ու մարդկային կազմակերպութեան մեծ գործի համար՝ մենք կարիք ունինք, որ բոլոր ուղեղները իրենց կարողութիւնն ունենան, որ բոլոր անհատները իրենց մտածմունքի ոյժն ունենան և բոլոր ազգերը իրենց ինքնատիպ գործութիւնը, իրենց հանճարը և իրենց զարգացման յատուկ հոգեկան կարողութիւնն ունենան...

Շտուտգարտի առաջին դասն այն է—որպէսզի կարողանանք Միջազգայնականի մէջ տուած մանդատը կատարել—պէ՛տք է որ մենք կազմակերպուինք, պէ՛տք է որ մենք մեկ զարգացնենք, պէտք է որ մենք մեր

ոյժերը աճեցնենք: Մենք այդ կարող ենք . . .
ճշմարիտ մի ոյժ դառնալը մեզնից կախումն ունի:

Եւ, ճշմարտիւ, շատ դիւրին է հայրենիքը նշովել: Դրանք բառեր են. աւելի լաւ է հայրենիքը նուաճել: (Հաւանութիւն): Հայրենիքի տէր լինելը մեզնից կախումն ունի: Ինչո՞ւ համար նա բուրժուաների հայրենիքն է: Որովհետեւ դուք բաժանուած էք, որովհետեւ դուք եսասէր էք, որովհետեւ դուք անշարժ էք: (Ծափահարութիւն): Թուական առաւելութիւնները ձերն է: Եթէ դուք միւսնոյն ժամանակին կազմակերպուած լինէիք և կամք ունենայիք, դուք կընկերակա՞նայիք հայրենիքը, դուք այն ձերը կանէիք, դուք այն կզարձնէիք պրոլետարիատի ստացումը, նրա իրը: (Ծափահարութիւն): Այս է, որ Միջազգայնականը ձեզնից պահանջում է, դէպի այդ նպատակն է, որ մենք պիտի քաջենք լոյրը երկրների մեր ընկերների հետ:

— Ժօրէքը խնդիրը այնքան պարզ կերպով է գնում, որ մի բառ աւելացնելն անգամ յանցանք է:

Կովկասի և այլ երկրների մէջ ապստամուտը հայ պրոլետարը կլինի ա՛յնքան «եսասէր», որ իր կարագից և պանրից անդին չի մտածիլ. — մենք այդ չենք ենթադրում, և այդ ծաղի հետ չենք կարող հաշտուել: Հայ պրոլետարիատը ամենաեսասէր և իր սեպհական շահերը ամենախտոյ դատարարը կլինի, ուրեմն իր պատմական ճիստապի բարձրութեան վրայ չկանգնող, եթէ նա արհեստական բոլոր սահմաններից վեր չբարձրանայ և իր ծածկա-հայ եղբայրների ոգնութեան և եղբայրականութեան ձեռք չկարկանի, — այն եղբայրներին, որոնք այնտեղ մղում են նոյն այն պրոլետարական, ազատագրական կռիւը, իր հոթեան մէջ, ինչոր ուրիշները իրենց միջավայրերի մէջ:

Սօցիալիզմի և ազգութեան ու հայրենիքի պաշտպանութեան նկատմամբ ճառագարտի մէջ արտայայտուած մտքերը գրեթէ նոյնութեամբ արտայայտւած են Էստէիլ Կոնգրէսի՝ գերմանական Սօցիալ-Դեմոկրատների ազգային ժողովի մէջ, որ տեղի ունեցաւ անցեալ սեպտեմբերին:

Հետեւեք, այժմ, Էստէիլի ժողովին: Վիճաբանութեան նիւթն է, դարձեալ, հայրենիքի և սօցիալիզմի փոխադարձ յարաբերութիւնը:

Ռայխտագի մէջ, պատերազմական բիւռջէի առթիւ, Նօսթէն, ի թիւս այլ խօսքերի, յայտարարել էր և՛ հետեւալը.

ՆՕՄԻԷ

Հայրենիքը վտանգի մէջ գտնուած ժամանակին հայրենիքի սիրոյ նկատմամբ գերմանացի սօցիալիստները յետ չեն մնալ բուրժուա Կուսակցութիւններից: Ուրեմն, եթէ մէկը մեզ հայրենիքի դաւաճան համարի, մենք իրաւունք կունենանք նրան ստախոս անանելու:

— Նօսթէի այդ յայտարարութիւնը բուռն վիճաբանութիւն է յարուցանում:

Ընդհանուր եղբայրացութիւնն այն է, որ Նօսթէի ատաճները պէտք է հասկանալ յարաբերական մտքով, այսինքն թէ՛ երբ Գերմանիան յարձակման ենթարկուելու լինէր և իր անկախութիւնը ու ամբողջականութիւնը վտանգի տակ ընկնէր, միայն այն ժամանակն է, որ իր հայրենասիրութիւնը պակաս չպիտի լինէր բուրժուական հայրենասիրութիւնից:

Չափաւորական վերաբնիւն (բեփիփօնիստ) Դափլը, Նօսթէին պաշտպանելով ասում է. «Յայտնի բան է, որ երբ մենք խօսում ենք պատերազմի մասին, դա պիտի հասկանալ տնայիս պատերազմ, երբ Գերմանիան յարձակման կենթարկուի: Բայց բաւական չէ, որ բուրժուական ասի թէ՛ «մենք յարձակման ենք ենթարկուած», որպէսզի նրան հաւատանք. պէտք է որ մենք ինքնեւ իսկ համոզուինք թէ իրաւ որ յարձակման ենթակայ ենք և էն էլ առանց պատճառի: Ուրեմն ճգնաժամի բռնկին՝ հայրենիքի պաշտպանական վտրիշները չեն, որ խնդիրը պիտի վճռեն, այլ պրոլետարիատը ինքը՝ զիտակցօրէն պիտի վճռի թէ արդեօք իրաւունք և պարտականութիւն ունի՞ ներկայացած պատերազմին ծանակցելու: Բուրժուական, դեկալարիչ դատարարին չէ, որ պրոլետարիատը պիտի անառ, այլ իր սեպհական գիտակցութեանը, որ իրեն յենակէտ պիտի ունենայ պրոլետարական շահի:»

— Մեր առաջը ուրիշ բան չէ, և պրոլետարական շահի ո՛չ մի գիտակցութիւն չի ասում թէ երէկ հայտատանից խոսա տուող, պանդխտութեան ելող պրոլետարը մուսուար ամէն ինչ և ո՛չ մի պարտականութիւն ու իրաւունք չստանձնէր դէպի այն կռիւը, որ մղւում է իր հայրենիքի մէջ, նոյն այն կառավարութեան դէմ, որ իրեն ստիպեց դուրս գալ, և օտար երկրից՝ իսկ նոյն այդ ճնշող կառավարութեան տուրք ստալ:

ԻՆԼԻԻՏ

Հայրենիքի անկախութիւնը պահպանելու տեսակէտից ինքը համաձայն է Նօսթէի հետ: Ամէն երկրի սօցիալիստների համար բնական մի բան է հայրենիքի անկախութեան պաշտպանութիւնը, և նա՛ ո՛վ որ այդպէս չի մտածում, նա դուրս պիտի փոխուի սօցիալիզմից: (Ծափահարութիւն):

— Իւրիշի իտօքը այնքան սրտ է ներկայացած խնդրի առթիւ, որ անցնում ենք:

ԾՏԱՏՀԱՐԻՆ

Րնտրական շրջանում ևս նոյնպէս ենթակայ են եղել մեր թշնամիների գրպարարութիւններին և ստախոսութիւններին, և ևս պատասխանել են, որ դեկալարիչ դատարարների հայրենասիրութիւնը հայրենասիրութիւն չէ, ես ասել եմ, որ բուրժուական մեզնից յափշտակել, մեզնից գողացել է հայրենիքը, ուստի և մենք ո՛չ մի պատճառ չունենք այդ հայրենիքը պաշտպանելու բուրժուականի շահի տեսակէտով: (Ծառ լաւ):

Բայց ի՞նչպէս, դեկալարիչ դատարարների անհատների և կապիտալիզմի գործածած մեծ դաւաճանութեան յափտնական ոճիւրի առաջ, Նօսթէն ի՞նչպէս կարողացաւ ասել թէ՛ Այո՛, եթէ պատերազմ ծագի, եթէ դուք յարձակման ենթարկուիք, մենք ձեզ հետ կլինենք:

Նօսթէն մտածում է, երբ մի հակառակորդ նրան ասի թէ դուք հայրենիքի դաւաճան էք, ինքը պիտի պատասխանի՝ դուք ստախոս էք: Ո՛չ, եմ կասեմ. հայրենիքի դաւաճան, բայց ո՛ւր է հայրենիքը, դուք հայրենիքը աշխատաւորներից գողացել, յափշտակել էք. մե՛նք ենք որ հայրենիքը նրանց տալ ենք ուզում:

— Բերլինի պատգամաւորը ուղղակի կերպով հակադրում է պրոլետարական հայրենիքը բուրժուական հայրենիքին:

Աշխատաւոր դասակարգը ո՛չ մի պարտականութիւն չունի դէպի բարձրագոյն հասնելը, որովհետեւ նրա վրայ ինքը իրաւունք չունի: Պարտականութիւնը հետեւանք է իրաւունքի: Չկայ իրաւունք, չկայ և՛ պարտականութիւն: Հարստահարւած, թաւառուած, ամէն առնակ բռնութեան դո՛հ եղող հայ աշխատաւորին, մի կտոր հող չունեցողին արի ասա, թէ յանուն հայրենիքի ի՞նչ նորից դահուի՛ր, տո՛ւր կեանքդ, պարսկի՛ր քսակդ, որ պէտքի աչդ հայրենիքը ապառնի: «Թուրք» լծից, ու դարձեալ եղի՛ր այն, ինչոր էիր, այսինչն որս դարձեալ պիտի շարունակես մնալ այն, ինչոր ես, կեանքդ էլ վրայ տալով: Ինչո՞ւ, — որովհետեւ այդպէս է պահանջում հարուստ հայի շահը, այդ դնով է որ նա խոստանում է քեզ տջակցել օսմանեան լուծը թօթախելու օսմանեան լծի փոխարէն հայ լուծ, եթէ կուզես, այդ է քո ճանապարհը գործելու և այդ տրամաբանութեամբ իմ դասակարգային աջակցութիւնս ստանալու:

Եթէ հայ աշխատաւորը, հայ գիւղացին, հայ ծառաբան, հայ արհեստաւորը, հայ սեպհակաճառէրը ցանկանում է թրքական լուծը թօթախել, այդ նրա համար, որ իր վրին վրայ ծանրացողը լուծ է, և ո՛չ թէ որովհետեւ նա թրքական է: Լուծը լուծ է, ինչ ծագումից էլ որ գալու լինի: Եթէ պրոլետարիատը ուզում է լուծ թօթախել, նա գիտակցութիւն կունենայ այնպիսի դրութիւն ստեղծելու, որ լուծը վերանայ, փշրուի ու գոյութիւն ունենալուց դուրսի: Ահա թէ ինչու համար արապորութեան գործիքների սեպհակաճառէրը և աշխատանքի միահեծանութեան տիրապետութիւնը երբեք իր մտքից չալիտի համի, երբ նրա առաջն են ներկայանում քաղաքական դանաղան խնդիրներ նոյն իսկ իր առաջին քայլերի մէջ:

Լսենք հիմա սօցիալիստ ֆէմինիզմի հռչակաւոր պրօպագանդիստին:

ԿԼԱՌԱ ՅԵՏԿԻՆ

Նօսքէի ճառի թերի կողմն այն է, որ նա չի հաստատել թէ կայ դասակարգային մի Կուսակցութիւն, որ կանգ չի առնում սահմանագծի վրայ եզրող սիւների առաջ: Մենք ոչինչ չենք ուզում ծածկել մենք չենք ուզում ո՛չ մի կասկածի տեղի տալ այն մասին, թէ մեր հասկացած հայրենասիրութեան և ղեկավարիչ դասակարգերի հասկացած հայրենասիրութեան միջև ո՛չ միայն աստիճանի տարբերութիւն կայ, այլև բնութարանի տարբերութիւն: (Բուռն ժափահարութիւն): Դեկավարիչ դասակարգերի հայրենասիրութիւնը պահանջողական է. նա բխկոյցներ առնում է, նա միայն մի նպատակ ունի — հայրենիքը իր ստացուածքի նման խրաջնել իր դասակարգային շահագործութեան համար և դասակարգային այդ շահագործութիւնը տարածել սահմաններից անդին, ուրիշ երկրների մէջ . . . Այդ ըմբռնումով տոգորուած, Միջազգային տապնապները մենք ալլապէս ենք դատում, քան բուրժուա դասակարգերը:

— Եթէ մեր հասկացած հայրենասիրութիւնը պրոլետարական մտքով չլինէր, մենք երբեք չէինք առիլ թէ պետութեանց մէջ բաժան-բաժան եզրող հայաստանի սահմանները մեզ համար նշանակութիւն չունեն: Մենք մի տեղ բուրժուազական հայրենասիրութեան վրայ չենք կանգնած, մի ալլ տեղ պրոլետարական, երկու տեղումն էլ մենք պրոլետարական հայրենիքի, պրոլետարական հայրենասիրութեան գաղափարն ենք պաշտպանում, ուստի երկու տարակարգութեան (դուալիզմի) խօսք չի կարող լինել մեր թէղի նկատմամբ:

Նորից լսենք Բէքէլին:

ԲԵԿԵԼ

Ռայխստագում ես ասել եմ. եթէ հայրենիքը մենք խօսալէս պիտի պաշտպանենք, իրօք էլ կը պաշտպանենք. որովհետեւ դա մեր հայրենիքն է. որովհետեւ անհրաժեշտ է որ մենք պաշտպանենք այն հողը, որի վրայ որ կը թնուած ենք. ապր՛ որի լեզուն որ խօսում ենք և որի վարքն ու բարքն ունենք. և որովհետեւ մենք ուզում ենք ունենալ այնպիսի մի երկիր, որ ուրիշ բոլոր երկրներից պերականց լինէր իր կոստսրերնգործութեամբը, իր դեղեցկութեամբը և արտադրութեամբը, ուստի դրա համար էլ պրոլետարիատը ձեռք հետ կուռի մէջ է: (Բուռն ծափահարութիւն):

Այժմս ինձ ասում են — և Կառլեկին նոյնպէս այդ առարկութեան մէջն է ընկել — բայց յարձակողական պատերազմը պաշտպանողական պատերազմից ի՞նչպէս դանաղանել: Ճշմարտիւ, շատ ցաւալի պիտի լինէր որ այսօր, երբ ժողովրդի մի մեծ մասը ամէն օր աւելի ու աւելի է շահագրգռւում քաղաքականութեամբ քան առաջ, մենք անընդունակ կլինէինք տարբերելու թէ արդեօք խնդիրը պաշտպանողական պատերազմի մասին է կամ ոչ: Ցակաւին 1870-ին այդպիսի մի աչքակապութիւն կարող էր պատահել: Սակայն նոյն իսկ այն ժամանակը մենք գիտցանք որ Բիսմարկն էր — ինչպէս Էմսի հեռագրի խտրականութիւնը յետոյ երևան եկաւ — որ Նապօլէոնին հարկաւորել էր պատերազմի դուրս գալ: Ճշմարտ է որ այն ժամանակ մեր դիրքը՝ Լիբլինետիւնը և իմօ, հաճելի չեղաւ նոյն իսկ մեր Կուսակցութեան մէջ, որովհետեւ Բրունշվիլի Կօմիտէն թէ ինձ և թէ Լիբլինետի դէմ հակառակ դիրք բռնեց: Եթէ նման մի պարտադրում Կուսակցութեան զանազան մասերի միջև թիւրիմացութիւններ ծագելու լինին կարելի է այդ մասին վիճաբանել: Բայց, յամենայն դէպս, շատ ցաւալի կլինէր, որ այն մարդիկը, որոնք, այսպէս ասած, քաղաքականութիւնը իրենց գրգռումն են արել, անընդունակ լինեն չգիտնալու թէ արդեօք խնդիրը վերաբերում է պաշտպանողական պատերազմին, թէ՛ յարձակողական: Այսուամենայնիւ Կառլեկուց ծածուկ չէ այն, որ Եւրոպայի դրութիւնը այսօր նոյնը չէ, ինչոր տաւ: Այսօր բոլոր կառավարութիւնները պատերազմ ցանկանալու երևոյթից ուզում են խօյս տալ, և նրանք շատ բաւ գիտեն, որ եթէ այժմս պատերազմ ծագելու լինի, հաստատուած ամբողջ կարգ ու կանոնը խնդրոյ առարկայ կդառնայ:

Բնկեր Դօսը նկատում է, որ երբ ես ինձ պատրաստ էի յայտարարել հրացան առնելու նոյն իսկ ծերութեանս օրերում, այդ խօսքս միայն Ռուսաստանի մասին չէր եղել: Եւ ասկայն, ես յայտնում եմ, որ խօսքս միայն Ռուսաստանի մասին է եղել և ո՛չ ուրիշ երկրի: Եօթը տարի սրանից առաջ ես յայտարարեցի, որ եթէ պատերազմ ծագելու լինի մեր և Ռուսաստանի միջև, որին ես ամէն քաղաքակրթու-

թեան թշնամի եւ նկատուած, որին բոլոր հարստահար-
ւածներէ ամենապատանջաւոր թշնամին եւ համարուած
ոչ միայն իր սեպհական երկրում, այլ բոլոր Եւրո-
պայի, նոյն իսկ մասնաւորապէս մեզ՝ գերմանացիներ-
ւի համար. այո՛, երբ մի պատերազմ ծագելու լինի մեր և
այդ Ռուսիայի միջև, որ գերմանական բէակցիայի
պիտանութեան է, ես պատրաստ եմ, ես՝ ձերունի
երեստասարդ հրացան առնել և առաջ քայլել:

— Ուրեմն Բէքէլը Լասէնի ժողովի մէջ նորից պերակրկնուած
է իր գաղափարները, այն է՝ թէ պրոլետարիատը պարտակա-
նութիւն ունի հայրենիքի անկախութիւնը պաշտպանելու, ու-
րովհետեւ այդ հայրենիքը այն կենսական միջավայրն է, ուր
պրոլետարները կանոնաւոր ընթացքով զարգանում են: Հայ-
րենիքը պէտք է պաշտպանել, որովհետեւ պրոլետարը ու-
ղում է ձեռափոխել այն և շահագործող հայրենիքից՝ աշխա-
տանքի հայրենիք դարձնել. քանի որ հայրենիքը չպէտք է
պաշտպանել բուրժուազիայի և ղեկավարողի շահի տե-
սակէտից, այլ պրոլետարիատի, ուստի, ի հարկին, երբ ինքը
անկաշկանդ համոզում կըրցացնի այդ մասին՝ նոյն իսկ պա-
տերազմի դաշտ դուրս կ'գայ: Պրոլետարական հայրենաստի-
ւութիւնը ո՛չ "անպայման հայրենասիրութեամբ" է պայծա-
նաւորուած և ո՛չ էլ "լուիկ-մնջիկ կրաւորական հնազանդու-
թեամբ", այլ ներգործական այն կամքի և համոզման վրայ
կրթնած, թէ դա ի մաս էլ պիտի լինի:

Տիրեթիոս Գրակըսը իր հռչակաւոր ճառի մէջ ցոյց էր
տալիս թէ մինչդեռ Խաւրիայի գաղանները իրենց համար
որջեր ունէին հանգստանալու, ընդհակառակը՝ անտուն-անտեղ
էին և որ և է ապատանաւորան ու կեանքի խիթական ապահովու-
թիւն չունէին՝ իրենց կանանց և երեխաների հետ՝ այն մար-
դիկները, որոնք հռովմէական հայրենիքի մեծութիւնն էին
պաշտպանում:

"Հեղինակութիւն է, ասում է Գրակըս, երբ պատերազմի ժամանակ
հրամանատարները նրանց հրամայում են կռուել իրենց թերափ-
ների (ընտանեկան աստուածների) և իրենց նախահայրերի գե-
րեզմանների համար (այսինքն հայրենիքի): Որովհետեւ նրանց մէջ
կան այնպիսիները, որոնք հազիւ թէ մի գերեզման և ընտա-
նեկան մի խորան ունեն: Նրանք սուր են կրում և ճակա-
տամարտերի մէջ մեռնում" ուրիշների համար ձեռք բերելու
հարստութիւն, փառք և հեշտաբոյր կեանք: Նրանք աշ-
խարհը յաղթեցին և աշխարհի տէրը դարձան, մինչդեռ ի-
րենց համար հողի մի անկիւն անգամ չունեցան":

Եթէ հռովմէական քաղաքակրթութեան օրօք Գրակըսը
յանդիմանում էր իր ժամանակի ղեկավարիչ և տիրապետող
դասակարգին, որ նա իրաւունք չունէր "հողի մի անկիւն"
չունեցողների կեանքը իբրեւ միջոց ծառայեցնել՝ իր համար
հարստութիւն, փառք և հեշտապահ կեանք ստանալու, նոյնը
աւելի մեծ չափով պիտի ասել մանաւանդ այժմս՝ ամէն
անգամ, երբ "հողի կտոր" չունեցողները սուր պէտք է առ-
նեն և կռուի պաշտ դուրս գան:

Տաճկահայ աշխատավորին, հողագործին, ծարաբային,
պարտքերի տակ թաղուած գիւղացուն, փոքր արհեստավորին
և պրոլետարին ոճիր կլինի ասել թէ կեանքդ
տո՛ւր, "ազգային յեղափոխութիւն" արա՛, առանց նախապէս
անտեսական և ընկերական խնդիրներ յարուցանելու: Ինչո՞ւ,
որովհետեւ հարուստները "սուր" ունենալու և կախելու միջոց
չեն տալ քեզ: Եւ այդ խոստովանել է՞ թէ հարուստը սուր չի
տալ, երբ գիտնայ թէ իր շահը չի պաշտպանում. այդ ասել
չէ՞ թէ քո շահը թո՛ղ և հարուստի շահը պաշտպանի՛ր, որ սուր
ունենաս. ուրեմն էլ ի՞նչ օգուտ այն սրից, որ քեզ համար
չպիտի ծառայի, այլ մի ուրիշի:

Կեանք սուր, պարտականութիւն կատարի՛ր, երբ քո սեպ-
հական իրաւունքդ է քեզ այդ թիկադրում և ո՛չ թէ ուրիշի
շահերից բխած հասկացողութիւնը: Եղի՛ր հետևողական
ինքդ քեզ: Ազգը ամբողջութիւն է, մինչդեռ այդ ամբող-
ջութիւնը բաղկացած է երկու մասերից, որից ամէն մէկը ներ-
կայուծա ունի իր սեպհական պարտականութիւնը և իր սեպ-
հական իրաւունքը, ուստի ծայրագոյն անարդարութիւն է՝ երբ
մի դասակարգ իր սեպհական իրաւունքի և պարտականութեան
գիտակցութիւնը չունենալով, նրան ստիպում են ուրիշները
իր հակառակորդ դասակարգին իրենք անել, որովհետեւ նա
տգէտ է, որովհետեւ նա "անխել" է, որովհետեւ նա
միջոցից զուրկ է:

Լսե՛նք և՛ Կառլսիւ ասածները:

ԿԱՌԻՑԿԻ

Ի՞նչ կարծիքով մենք չենք կարող ասել թէ,
նոյն իսկ պաշտպանողական պատերազմի պարտապիւն,
մենք համախոհ կարող ենք լինել կառավարութեան նրա
պատերազմների խանդավառութեանը: Բէքէլը մտա-
ծում է թէ մենք այժմ աւելի լաւ դրութեան մէջ ենք,
քան 1870-ին, հասկանալու համար թէ արդեօք պա-
տերազմը յարձակողական է, թէ՞ պաշտպանողական:
Ես չէի ուզիլ ինձ վրայ մի այդպիսի պատասխանա-
տուութիւն առնել: Ես չեմ կարող երաշխաւորել
թէ կառավարութիւնը ստուգիւ մեզ խաբում է. կամ
թէ իրաւացի կերպով նա նպատակ ունի սպառնալիքի
տակ եղող ազգին պաշտպանելու: (Շատ լաւ:) Բայց
նոյն իսկ այդ պարագան մի կողմ թողնելով, հարց է՝
թէ արդեօք երբ յարձակման ենթարկուելու լինենք, ա-
մէն պարագայի տակ՝ սօցիալիստ պրոլետարիատը պար-
տականութիւն ունի՞ պատերազմին մասնակցելու: Եթէ,
օրինակի համար, Զապօնիան յարձակուելու լինէր
Ռուսաստանի վրայ, մի՞թէ ռուս սօցիալիստները պար-
տաւորուած պիտի լինէին, իրենց ազգութիւնը պաշտ-
պանելու համար, պաշտպանել կառավարութեանը:
Յայտնի բան է որ՝ ոչ: (Հաւանութիւն:) Մենք չը-
պէտք է ղեկավարուենք այն հարցով թէ արդեօք
պատերազմը յարձակողական է կամ պաշտպանողական,
այլ մենք մեզ այն հարցը պիտի տանք, թէ արդեօք
այդ դէպքում պրոլետարական, դեմօկրատական շահը
խնդրոյ առարկա՞յ է թէ ոչ: — Աւանք, օրինակի համար,
Մարօկիօն: Երէկ նախադրեալը գերմանական կա-
ռավարութիւնն էր, վաղը՝ Ֆրանսիականը կլինի և
մենք չենք կարող ասել թէ միւս օրը՝ անգղիականը
չի լինի: Պատկերը շարունակ փոխւում է. բայց ինչ
էլ որ լինի, Մարօկիօն մի պրոլետարիատի արեան
չարժէ: Եթէ Մարօկիօյի սովիւ պատերազմ ծագելու
լինի, մենք ամենաեռանդուն կերպով դէմ կկենանք:
Նոյն իսկ եթէ յարձակման ենթարկուելու լինենք: Մի
օր Գերմանական կառավարութիւնը կարող է ցոյց
տալ Գերմանական պրոլետարներին թէ իրենք յար-
ձակման ենթակայ են. Ֆրանսիական կառավարութիւնը
միւսնոյն կարող է ցոյց տալ Ֆրանսիական պրոլե-
տարներին, և դրա հետեւանքը կլինի մի պատերազմ՝
երբ Գերմանական և Ֆրանսիական պրոլետարները իրենց
կառավարութիւններին կհետեւն ամենայն խանդավա-

առաջանալու ու կոկոսն իրարու խողխողել, իրարու սպանել: Սրա դեմ է, ահա, որ պետք է կանխապատրաստուել, և մենք այդ վտանգի դեմ կանխապատրաստուել չենք կարող յարձակողական կամ պաշտպանողական պատերազմը աստիճանացոյց (կրիտերիում) ընդունելով, այլ պրոլետարական շահի աստիճանացոյցը, որ միևնոյն ժամանակը միջազգայնականի շահն է: Խօսենք Ֆրանքո-Գերմանական պատերազմի մասին: Պրոլետարական շահ կա, որ Ալգաս-Լօրենի ազգաբնակչութիւնը ոչով և աշխարհակալութեան իրաւունքով չմիացնուէր մի Պետութեան, այլ իրենց սեպհական հաւանութեամբ: Դեմօկրատիան կարող էր պահանջել, որ Ալգաս-Լօրենցիները իրենք վրձուէին: Այն ժամանակ ազգայն էլ հասկացան Ռայխստագի մեր ընկերները, և Բեքէլի համար պտուռ մի տիտղոս է, որ նա պաշտպանել էր ո՛չ թէ հայրենասիրական հայեցակէտը, այլ պրոլետարական և միջազգային հայեցակէտը: (Նոյնը կանի ապագային էլ): Բարեբախտաբար ո՛չ մի թիւրիմացութիւն չի կարող տեղի ունենալ գիտնալու համար, թէ արդեօք ազգային շահի, թէ՞ միջազգային շահի համար է, որ գերմանական Սոցիալ-Դեմօկրատիան պատերազմի պարաբազային իր որոշումը պիտի տայ: Գերմանական Սոցիալ-Դեմօկրատիան չի կարող ասել թէ ինքը առաջ գերմանացի է և յետոյ պրոլետար: Այլ պիտի ասի թէ ամէն բանից առաջ ինքը պրոլետարական կուսակցութիւն է: Գերմանական պրոլետարները Ֆրանսիական պրոլետարների հետ են համերաշխ և ո՛չ թէ գերմանական ինկերների և շահագործողների: (Շատ բաւ): Երբ ժամանակը զայ՝ մենք մեր զիրքը կորոշենք պատերազմի վտանգի պարագային: Այդ բանը այսօր չի կարելի ճշդել, և ապառ ձեռք պիտի պահենք միջոցների ընտրութեան համար՝ առանց մէկն ու մէկը դանց առնելու: Բայց մի հարց կա, որ մենք գերմանացիներս մէն միևնոյն իրաւունք չունինք վճռելու, այն է՝ թէ որոշեալ մի պատերազմի հանդէպ մենք ի՞նչ դիրք պիտի բռնենք. և այդ հարցը վճռեց Միջազգայնականը (Լենինի միջոցով) ճշտագարտի մէջ: Որոշ է որ գերմանական Սոցիալ-Դեմօկրատիան այդ ուղղութեամբ է ուղղւում գործել. և ահա զրա համար էլ ճշտագարտի որոշումը համաշխարհային պատմութեան մէջ մեծ տեղ պիտի գրաւի: Ներկայ վիճաբանութիւնները ապացոյց են, որ գերմանական պրոլետարիատը որոշել է այդ ուղղութեամբ գործել և գալիք անցքերը ինչ էլ որ լինեն, նրան պատրաստ կզանեն մարդու պէս շարժուելու: (Ծափահարութիւն):

ԲԷԲԷԼԻ ՊԱՏԱՍԻԱՆԸ

... «Յայտնի բան է որ Զապօնացիները եղան նախապարձակները, ուրախ ենք այդ մասին. մենք ներանց յաջողութիւն ենք մաղթել, և մենք խորհրդով չէինք տուել մեր ոռուս բարեկամներին այդ նախապարձակները հա-

կ ա-յ ա ր ձ ա կ ու ժ ո վ պ ա տ ա խ ա ն ի լ ու »:

—Քանի որ «ազգութիւն» ասուած եզրը իր մէջ ներկայուած ամփոփում է երկու դասակարգ, որոնցից մէկը «ազգային գործերի ղեկավարութիւնը» և պաշտօնական «հայրենիքի» տիրապետութիւնը իր ձեռքին ունի, իսկ այդ «ազգային գործերի ղեկավարութեան» և այդ «հայրենիքի» տիրապետութեան մէջ բաժին չունի աշխատաւոր դասակարգը, ուստի կառուցիկն յիշեցնում է որ պրոլետարիատը կորովամտութիւն և զիտակցութիւն պիտի ունենայ ազգայն հասկացուած «ազգային շահերը» ստորադասել միջազգայնականի, ընդհանուր գործաւորականի շահերին, այսինքն գործաւորը իրեն թող չտայ երթալ մեռնիլ այն «ազգային» շահերի, այն «հայրենիքի» համար, որ իրենք չէ, այլ պիտի ջանայ այդ «ազգային» շահից և այդ «հայրենիքից» իրեն էլ բաժին հանել և նրա գործերի, ղեկավարութեան ու ծառայարարութեան մէջ բաժին առնել, վերջը ամէնքի միատեղ հաւաքական սեպհականութիւնը դարձնելու նպատակով:

Ուրեմն, ներկայուած, միջազգային բնասորութիւն ունեցող լոկալիւնների վճռման ժամանակ, ինչպէս են պատերազմները, ազգային հայեցակէտը սրտշակի կերպով պէտք է ստորադասել Միջազգայնականի և հանրագործաւորական աշխարհի շահին, որ ասել է սոցիալիզմին:

Բեքէլը իր պատասխանի մէջ, նոյնպէս, «ազգային շահը» ստորադասում է պրոլետարիատի ազատագրութեան շահին:

Սա է դիրքը բոլոր սոցիալիստների, ո՛ւր էլ որ նրանք լինեն, միջազգային ինչ յարաբերութիւնների մէջ էլ որ ձեռնամուխ լինեն:

Ե զ ր ա կ ա ց ու թ իւ ն. — Սոցիալիստական տեսակէտով ամէն ազգ կարող է և պէտք է որ ունենայ իր ազգային ինքնագոյութեան իրաւունքը. նա պէտք է լինի ինքնավար, ազատ, ինքն իր բախտի տնօրինողը, անկաշկանդ իր կամքի արտայայտութեան մէջ՝ որպէս մի ազատ անդամ: Եւ որպէս ազատ մի անդամ՝ նա կարող է և՛ պէտք է որ անգամակցի իր նման միւս ազատ, անկախ և ինքնավար ազգերի հետ ու աջակցութիւն կազմուի հանրամարդկային Դաշնակցութիւնը, ուր ո՛չ մէկը միւսին խշուծ է, ո՛չ մի ազգ միւսին նուաճում է, ո՛չ մի ազգ միւսին ստորադասում է, այլ աւճեցնել հաստատ, համերաւունք, միևնոյն իրաւունքը և միևնոյն պարտականութիւնը ստանձնող դէպի մ ա ր դ կ ու թ իւ ն ը:

Ուրեմն նրանք՝ որոնք կարծում են թէ Տաճկա-Հայկական Դատից ձեռք պիտի վեր առնել, որովհետեւ այդ Դատը նա-ցիօնալիստական Դատ է, դա սխալ է: Սխալ է, որովհետեւ նացիօնալիզմը ենթադրում է դասակարգերի գոյութեան՝ անհրաժեշտութիւնը և իրաւունքը մի ազգի ծոցի մէջ. սխալ է, որովհետեւ նացիօնալիզմը ենթադրում է մէկ ազգի տիրապետութիւնը միւսի վրայ: Նացիօնալիզմ չէ, երբ մի ազգ ուղղւում է ապրել, գոյութիւն ունենալ, իր ազգային իրաւունքները ձեռք բերել և իր ինքնավար, իր սեպհական բախտի տնօրինողը լինել: Նա՛ ով որ ժխտում է ազգերի այդ իրաւունքը, նա սոցիալիստ չէ, ուրեմն նա, ով որ տեսակէտով չի ճանաչում Տաճկա-Հայ Դատին, նա ո՛չ միայն սոցիալիստ չէ. այլ սոցիալիզմի անունով պարզապէս անարխիզմ քարոզող է, կամ տգէտ է և կամ պայքարելու, կռուելու ոգի չունեցող մէկն է, որ սիրում է բառեր թոթովել՝ առանց այդ բառերի արժէքը գիտնալու կամ ամենաթեթեւ ջանք անելու կեանքի մէջ գործադրելու՝ իր ոյժերի ներածի սահմանների մէջ:

Մենք սոցիալիստ ենք, և որովհետեւ սոցիալիստ ենք, Տաճկա-Հայ Դատը պիտի պաշտպանենք: Այդ Դատը մենք չէինք պաշտպանիլ, եթէ բուրժուական իդէօլոգիայով դե-

կախարդութիւնը լինէինք կեանքի մէջ: Կովկասի և այլ վայրերի մէջ նստողին բուրժուական դադարաբանութիւնն է որ թոյլ չի տալ Հայկական Դատին (Տաճկա-Հայ Խորհրդին) ձօնեմալ, որովհետեւ բուրժուական շահը ունի պետական որոշեալ սահմաններ: Մենք որ միջադպրական ենք, մենք որ տեղական շահերի տեսութեամբ չէ որ ղեկավարում ենք, այլ ընդհանուր մարդկութեան, որ դեռ կազմուած չէ և կազմուելու վրայ է, — մեր թէօրիան, մեր իդէօլոգիան մեզ ս'չ միան թոյլ է տալիս, այլ մեզ վրայ հրամայական պարտականութիւն է դնում, մեր կարողութեան և ոյժերի սահմանների մէջ, առանց ֆլասեղու մեր տեղական կռուին, սահմաններից վեր բարձրանալ և ձեռք կարկառել, աջակցել նրանց՝ ուրոնք կռոււմ են յանուն ինքնագոյութեան, յանուն աշխատանքի տիրապետութեան իրաւունքի, ընդդէմ բռնադատութեան, ընդդէմ մարդկային շահագործութեան: Երբ մենք Հայ ինքնագոյութեան մի ծանկեր ենք, մենք չենք կարող անտարբեր մնալ, երբ այդ ինքնագոյութիւնը ջնջող ձեռք կայ և անդին դրա համար կռիւ կայ:

Ինչո՞ւ համար է կռոււմ Տաճկա-Հայ աշխատաւորը, — քաղաքական և տնտեսական միահեծանութեան համար. դա չէ՞ և՛ ձօնակայ նպատակը, իր էութեան մէջ, ամբողջ սոցիալիստական կազմակերպութիւնների: Երբ այդպէս, տալիս իմ դրան աջակցելը ո'չ թէ կյանքումս երկուարականութիւն իմ գաղափարների և դործունէութեան մէջ, այլ միութիւն և շարունակութիւն սահմանից անդին, որ ինձ համար բարոյապէս դոյութիւն չունի արդէն:

Եթէ սոցիալիզմը չի ժողովում ազգերի իրաւունքը և նրանց ինքնագոյութիւնը, ապա ինչո՞ւ համար Տաճկա-Հայկական Խորհրդին չափաի ձօնեմալ սոցիալիզմի վրայ կեցած:

Նրա՞ համար որ մեզ «ազգային յեղափոխութիւն» է պէտք, ինչպէս որ ուրիշ ազգեր արել են: Բայց այդ սխալ է: Նայեցէ՛ք, թերթեցէ՛ք պատմութիւնը, սկզբից մինչև այսօր, և դուք կտեսնէք որ ազգերի կեանքի մէջ, թէ ներքին յեղափոխութեան պարագային և թէ արտաքին յեղափոխութեան պարագային, այսինքն եթէ տառալիչ շարժումներ եղած են մի ազգի ներքին կեանքի մէջ, օրինակ, Ֆրանսիայում, Բելգիայում, Գերմանիայում, և արտաքին՝ աշխարհակալող սոցի դէմ, օրինակ Ամերիկեան Նահանգներում, Իտալիայում, Հունգարիայում, Ռումանիայում, Յունաստանում, և այլն, — այդ բոլոր շարժումները եղած են ո'չ թէ ա մ բ ո ղ ազգի կողմից, այլ այդ ժամանակները ազգը ներկայացնող, ազգի գործերը ղեկավարող դատակարգի կողմից: Ո'չ ամբողջ ազգը միացած քանդեց Աստուածաբանութիւնը, և ո'չ էլ ամբողջ ազգը միացած քանդեց առատականութիւնը, այլ երկու ժամանակաշրջանում էլ ազգի մէկ ճյուղը՝ մէկ դատակարգը այդ արեց, այն դատակարգը, որ հաստատուած կարող ու կանոնի մէջ իր շահագործուիլը, իր տիրապետուիլը էր տեսնում: Անդրլան, Ֆրանսիան, Գերմանիան ունեցան ազգային յեղափոխութիւններ, մի քանի անգամ, բայց այդ ազգային յեղափոխութիւնն ասումը խկապէս մէկ դատակարգի գործ էր ընդդէմ միւսի: Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, Հունգարիան, Իտալիան ունեցան իրենց ազգային յեղափոխութիւնը ընդդէմ արտաքին աշխարհակալի, բայց այդ յեղափոխութիւնները ա մ բ ո ղ ու թ է ա ն միտաւ դործը չէր, այլ միայն մի դատակարգի: Միացեալ Նահանգների, Իտալիայի, Հունգարիայի... յեղափոխութիւնները այդ երկրների բուրժուա դատակարգի գործն էր, պատմական այդ գործը նրանք են կատարել, ուրովհետեւ այդ ժամանակները ա զ ի ասելով այդ դատակարգի էր հասկացում, այսինքն ազգի պաշտօնական ներկայացուցիչը, առեղը և կշիռ ունեցողը նրանք էին: Եթէ պատմական այդ պատկերը ներկայանում է ամբողջութեան, ամբողջ ազգի անունով և ամբողջ ազգի կողմից,

այդ նրա համար, որ միւս դատակարգերը կանուել էին նրանց մէջ կամ նրանց շահը իրենց էին համարում, կամ անոյժ էին, հասունցած չէին և կամ չէ զ ո ք էին, մինչ ուրիշները գործում էին, թէև ըստ երևոյթին իր անունով էլ:

Տաճկա-Հայ յեղափոխութեան ազգակը, այսօր, Տաճկա-Հայ բուրժուական չէ, պատմականորէն նա այդ միտքի չի ստանձնել, նա «ազգային յեղափոխութիւն» ասումը դրամայի մէջ չէ, որ իր շահը և զոյւթիւնը պայմանաւորուած է տեսնում. նա իրեն զոյւթեան և իր շահի ապահովութեան համար որոշեալ պահանջական պայմաններ ունի և իր կշիռը կանոնաւորութեան մէջ է դրել, առաւուռէն նա «ազգային յեղափոխութիւնը» պիտի աշխատի շահագործել իր տիրապետութեան, իր շահերի աւելի ընդարձակութեանը համար. աւելորդ և առանց աշխատանքի ստացած պատառը նա չէ, որ պիտի մերժի: Եթէ նա եղած լինէր Հայկական Դատի իրական ազգակը, նա ինքն արդէն իր միջոց ձեռք կլնէր տարրեր և իր սեպհա կան կռուակցութիւնը կունենար այսօր հրապարակի վրայ: Այդպիսի մի վորձ նա արեց 40-ական, 50-ական և 70-ական թուականներին, բայց անընդունակ հանդիսացաւ առաջ երթալու: Մեր Սահմանադրութիւնը (Տաճկա-Հայ) է՛ն բ ու ռ ժ ու ա ղ ա կ ա ն է, տիրապետող դատակարգի, ազգի առանձնալ լսողող տարրի զլսից դուրս եկած է՛ն մեծ և դատակարգային է՛ն որոշ արտադրութիւնն է: Դա եղաւ նրա ծնունդը և նրա գործը: Այնուհետեւ նա ք ա ղ ա ք ա կ ա ն ա պ է ս կ ա ն դ առաւ, կոճղացաւ, և դա պատմական իր որոշ պատճառ ունի: Ուրիշ ազգերի ազնուաբուրժուական տարրերը անկախութիւն, ինքնավարութիւն ձեռք բերեցին, դրանց մէջ տեսնելով իրենց շահերի լայն ապահովութիւնը և իրենց դատակարգի զարգացումը ու յառաջադիմութիւնը, իսկ մերոնքը հազիւ հազ կարողացան Պօլսա կան այն «Սահմանադրութիւն»ը ձեռք բերել, որով ազգի դարձերը պաշտօնապէս յանձնուեցան մեր կղերա-բուրժուա դատակարգին: Այդ «Սահմանադրութեամբ» Հայաստանի մէջ պարսկական հայ ժողովրդի ամբողջութիւնը ունէր 40 ձայն, «ազգային գործերը» վարելու գործին մէջ, իսկ միայն պօլսահայ ինքը, այսինքն ազնուա-կղերա-բուրժուականները՝ 80 ձայն. ուրիշ տեղերի բուրժուաները, որոնք «իրենց ազգային դեկը» ձեռքերնին ունէին, այլապէս չէն վարուած և չեն էլ վարուում:

Տաճկա-Հայ յեղափոխութեան իրական ազգակը եղած է և է՛ աշխատաւոր դատակարգը, այսինքն այն դատակարգը՝ որ սոցիալիստական տարր է, և որի շահը արւածագործէն հակառակ է թուրք բռնապետութեան քաղաքական և տնտեսական կարգերի գոյութեանը: Այդ տարրի համար պէտք է մի լայն ուսմկալարական պետութիւն՝ քաղաքական պայմաններ, որ ժամանակի ընթացքում աշխատանքի միահեծանութիւնը թաղաւորի, այսինքն արտադրութեան գործիքները ամբողջապէս անցնեն արտադրողներին:

Հայկական Դատի մէջ տաճկա-Հայ աշխատաւոր ունի այն դերը, տիրող բռնապետութիւնը կործանելու և քաղաքական ու տնտեսական նոր պայմաններ ստեղծելու, ինչոր իր նմանները այժմ ունեն ուստական և այլ յեղափոխութեանց մէջ: Լատիշ, լեհ, ֆին, բոհեմացի, իրլանդացի աշխատաւորներն են, այսօր, այն տարրերը, որ պիտի լուծեն այն խնդիրները, որ չկարողացան. շատ առաջները լուծել իրենց կանգ առած, անընդունակ հանդիսացած, գործունէութեան յառաջադիմութեան տեսակէտից, բուրժուալիստները, — այսինքն՝ մի կողմից իրենց ազգային ինքնագոյութեան իրաւունքը ապահովացնել և միւս կողմից ջանալ առաջ բերել կեանքի այնպիսի նոր պայմաններ, ուր քաղաքականապէս և տնտեսապէս աշխատաւոր դատակարգը կարողանար զարգանալ, յառաջադիմել և մի օր էլ պատմութեան շահագոր-

ծող անիւր շուռ տող ու սօցիալիստական աշխարհ ստեղծել իրենց միջավայրի մէջ:

Այդ երկրների բուրժուաները այժմ երկրորդ պլանի վրայ են անցել, նրանք նոյն իսկ տիրող արտաքին ոյժի կողմն են, որքան որ այդ արտաքին ոյժը իրենց դասակարգային շահերի պահպանողականութեանն է նպատառում:

Այս է իրականութիւնը, որ մեզինչ ոճանք չտեսնելով՝ ուզում են բուրգը գլուխն ի վայր կանգնեցնել և պատմութեան մէջ Հրաշագործութիւն անել, այն է՝ արդէն կոծորացած մի դասակարգի վրայ նոր պարտականութիւն դնել, որին ինքը պատմականապէս ընդունակ չի եղել. մեռելին ասել թէ դու կենդանացիր՝ պարտականութիւնդ կատարիր և յետո՛յ մեռիր, բայց մեռելը մեռած է, նա այլևս չի՝ արթննալ: Հայ բուրժուան այլևս յարութիւն չի առնիլ և «ազգային դատ» ընդդէմ բռնակալութեան չի վճռիլ, եթէ նա վճռէր, արդէն իր Հասկացողութեամբը կվճռէր, իսկ այժմ արդէն ուշ է: Եթէ մեռելը յարութիւն առնի, նա իր առաջը կը գտնի կենսալից տարրը, իրական դասակարգը, որ մեր պատմութեան մէջ կոչուած է ամենից փառաւոր դերը խաղալու: Եմէն դասակարգ պատմութեան մէջ իր գործունէութեան որոշ ժամանակաշրջանը ունի, այդպէս է տեսնում պատմութիւնը:

Հրաշագործութիւն չէ, այլ աճարարութեան է՛ն բարձրագոյն աստիճանը պիտի լինի, եթէ գտնուին մարդիկ, որ կարողանան Հայ աշխատաւոր դասակարգին վճռել տալ «ազգային դատը» է՛ն դադարեցնելը և է՛ն սկզբունքներով, ուրոյնով որ պիտի վճռէր բուրժուա դասակարգը ինքը, եթէ նա ընդունակ և կարող լինէր վճռելու: Հայ աշխատաւորը ինքը «ազգային դատ», այսինքն ազգի ինքնագոյութեան իրաւունքի դատը վճռի՛, բայց այդ կռուի մէջ դեկավարուի այն դասակարգի շահերով և ձգտումներով, որ ո՛չ միայն անընդունակ եղաւ այդ հարցը վճռելու, այլ ինքը աշխատաւորի արինը ծծողն է և իրական յանձնառութիւն չունի այս բաղէիս և, եթէ ունենալ էլ, հակառակ ժողովրդական շահերի խաւին պիտի գործի:

Հայ աշխատաւորը՝ տիրուող, տիրապետուող, շահագործուող, աշխատող, բայց չվայելող դասակարգը լինի՛, բայց ինքը կուի մղէ՛ ո՛չ թէ իր դասակարգային շահերի վրայ կեցած, ո՛չ թէ դասակարգային գոյութիւնը պայմանաւորող գաղափարների և սկզբունքների վրայ յենուած, այլ բուրժուական, այսինքն ինքը գործ արտադրի, այդ գործի դեկավարութիւնը յանձնի մի ուրիշին, առանց որ և է հեռուոր նպատակի, այն պատճառաբանութեամբ, որ իրեն ուսուցիչները իրեն դաս են տուել թէ դասակարգային գոյութիւնը բնական է և մէկ դասակարգը միւսին պէտք է իշխի, ուրեմն դու թէև աշխատող, թէև քրտնող, թէև կեանք, արիւն տուող, թէև յեղափոխութեամբ մի գործ արտադրող, բայց քանի որ դասակարգային տիրապետութեան գաղափարը կայ, որպէս յաւիտենական ճշմարտութիւն, ուրեմն դու՝ որպէս դասակարգ՝ քեզ զոհիր և ապարեղը յանձնիր միւսին, որովհետև ուրիշ ազգերի մէջ այդպէս է եղել:

Հայ աշխատաւորը գիտէ որ ուրիշ ազգերի մէջ այդպէս է եղած, գիտնալով հանդերձ որ այդ ազգերի մէջ այդ հարցը լուծուող այն դասակարգն է եղած, որ Հայ ազգի մէջ անընդունակ է եղել, բայց նա գիտէ և՛ Կարլ Մարքսի այն խօսքը թէ. «Ամէն ազգ ուրիշ ազգի պատճառութիւնից կարող է և պէտք է. որ դաս առնի: Երբ մի ընկերութիւնն նոյն իսկ յաջողուած է իրեն շարժմանը ուղղութիւն տուող բնական օրէնքի շաւիղը գտնել... նա չի կարող ո՛չ թուիչք գործելով և ո՛չ էլ հրովարտա կնեւով՝ իր բնական դար»

դացման փուլերը ջնջել. բայց նա՛ կարող է չդուրսեցնել ժամանակի ջոցը՝ կը՛ծաւալել և նրա երկունքից աւելը մեղմացնել»: —

Անեղիմ է, որ կապիտալիզմը բնական դարգացման այն անհրաժեշտ փուլն է, որից ամէն ազգ և ամէն երկիր պիտի անցնի, դրան կասկած չի կարող լինել: Եւ արդէն Մարքսը ինքը այդ ասել է իր հետեւեալ խօսքերով. «Ճարտարագործութեան տեսակէտից յետո՛ւն այդ երկրները իրենց սեպհա կան տնտեսական կերպով կարող են տեսնել ճարտարագործական և՛ աւելի դարգացած մի երկրի մէջ»: Ուրեմն այս վերջին թէպէտ մեր երկիրը, Հայ ժողովուրդը էլ՝ պիտի անցնի դարգացման այն շրջաններին, որից անցել են յառաջագոյն ազգերը և աւելի արագ կերպով դարգացած երկրները: Ո՛չ միայն կասկածում, այլ համոզուած ենք, որ վաղը՝ երբ Հայաստանի մէջ մի փոքր փոփոխութիւն կլինի, երբ ընդարձակ կերպով կտիրեն կապիտալիզմը և ուսումնական համար անհրաժեշտ եղող բոլոր անհրաժեշտները, այն ժամանակ Պոլսոյ, Ձմիւռնիայի, Եգիպտոսի, Մանչեսթրի մէջ ապառաժանող Հայ դրամագլուխները իրենց առաջին շահագործութեան վայրը կը փոխեն այդ երկիրը, և նրանք կանեն այն՝ ինչոր հարեան ազգութիւնների կապիտալիստները և նրանց նեցուկ տուող կապիտալիստական բէժիմը: Այսօր Խաբէրդի մէջ մի փոքր գործարան կայ 300, գործաւորով, վաղը, աւելի ապահով պայմանների մէջ, երբ աւելի ապահովութիւն կլինի կապիտալի, ո՛չ թէ 300, այլ 30,000 Հայ աշխատաւոր է որ պիտի լցուն մէկէն այդ գործարանների մէջ, և այդ նրա համար, որ Հայ ժողովրդի փոքր բուրժուազիա տեսած մասը, պատմական անհրաժեշտ հանգամանքների պատճառով, որ այստեղ երկար կլինէր բացատրելը, աւելի շուտ քայքայուեց, քան օտար երկրների մէջ եղող իր դասակարգակիցները:

Եւ այստեղ մեղ առարկում են. ուրեմն՝ եթէ կապիտալիզմը այժմ չի տիրապետում Հայաստանում, էլ ի՛նչ սօցիալիզմ, վաղահաս չէ՞, և բնական դարգացման հակառակ չէ՞, նոյն իսկ Մարքսի խօսքով: — Մենք պատմ ենք, որ սօցիալիստական սկզբունքները չենք գրի որ կապիտալիզմի մուտքը արգիլենք և թող չտանք, որ Հայ ժողովուրդը կապիտալիստական փուլից չանցնի. մենք այդպիսի անհեթեթութիւն ո՛չ ասել և ո՛չ էլ մեղ կթոյլատրենք ասել՝ մի որոշեալ նպատակի համար. մենք այս խնդրի մէջ միտումնաւոր քայլեր չեն որ նետում ենք, այսինքն ազգայնականութեան (նացիօնալիզմի) ողին չէ, որ մեղ մղում է այդպէս վարուել, — ոչ:

Նախ բոլորովին միամտութիւն կլինէր ենթադրելն անգամ, թէ Հայ ժողովուրդը, ուրեմն և Հայաստանը, այժմ նահապետական, ֆեոդալաւաւորական դրութիւն ունի որոշապէս: Մենք ասել և տեսն ենք, որ Թիւրքիան դարգացման տեսակէտից մի ժողովրդ է, մի տնտեսական ժողովրդ է, մի աւելի ուղիւ ընթացող է իր կողմում, այնտեղ տնտեսական դարգացման ամէն տնտեսականներ կգտնէք, ինչքան որ ուղիք:

Մի ընկերութեան աւատական կողմը մասնաւոր սեպհականատիրութիւն չի ենթադրում: Բայց Հայաստանի և Թիւրքիայի մէջ անհատական սեպհականատիրութիւնը բաւականին մեծ չափով կայ և գոյութիւն ունի: Կիլիկիայի մէջ կան տեղեր, որ ագարակաւորութիւնը նոյն բնութեամբ լինի ունի, ինչոր Միացեալ Նահանգներում: Իրարու կողքին կայ և համայնական տիրապետութիւն, աւատականութիւն, իսկ դրանց բարեկից վերեւ, որպէս իշխող, կանգնած է այն բարձրագոյն կապիտալիզմը, որ իր շօշափելիքները (tentaclle) տարածել է Թիւրքիայի բոլոր կողմերը, թէև առանց տեղին վրայ գործելու: Եւ կապիտալիստական այդ հիւրաւոր բոյններն են՝ Մանչեսթր, Բերլին, Լոնդոն, Պարիզ, Կայն, Կայն:

Capitulationները Թիւրքիայից ձի Հաւաքական տեպհալանաւորութիւն են արել եւրոպական ձեռն պետութիւններին. որոնց ճարտարագործութիւնը նոյնքան պիտուած և տարածականութիւն է ստանում իրենց սեպհական երկրում, որքան և՛ Թիւրքիայում: Կոշկակար, դերձակ, Հիւան, Հողատէր, փոքր և ձեռն արտադրող, իրենց ճրջակիցները ունեն ամէն տեղ և ամէն չափով, այն տարբերութեամբ, որ իրենք իրենց տեղին վրայ կաղնակերպութեամբ, զարդանալու օրինական պայմաններ չունին, իսկ ճրջակիցները ո՛չ ձիայն այլ պայծամները ունին, այլ ս ու լ ը ն էլ իրենց կողքին կախած, թնդանօթն էլ յետևներին: Յորենը, գարին, պտուղն ի՛նչ օտարաճուտ ճրջակից ունի, էլ ո՛ւր մնաց ձիւս արտադրութիւնները: Եւ այն խաբուսիկ երևոյթը, որ ձխնելոյցի ծուխը Թիւրքիայի մէջ չի բարձրանում, այլ Գերմանիայի, Փրանսիայի, Անգլիայի մէջ, այստեղից եզրակայնել թէ, ուրեմն, Թիւրքիայում կապիտալիզմի հետք չկայ. — դա իրականութեան հակառակ է:

Բայց այս խնդիրները շօշափած ժամանակին մեր հակառակութիւնները ծուռանում են ձի հանդամանք, այն՝ որ սօցիալիստ կուսակցութիւնների առաջին ձգտումն է ձեռք բերել քաղաքական իրաւունքներ և քաղաքական իշխանութիւն: Եւ այս հիմամբ է ձիայն, որ մենք մեր սկզբունքները ու տարախիւսն պահելով հանդերձ, կարող ենք, ձի յայտնի չափով, օգնութիւն և աշակցութիւն ստանալ մեր այն բուրժուա տարրերից, որոնք պատմականօրէն անընդունակ եղան իրենց շահերի ընդարձակ ապահովութիւնը ձեռք բերել տիրող բուռնպետութեան դէմ կռիւ ձգելով:

Մեղ առում է թէ Հայաստանի մէջ ամայի, անձշակ, ընդարձակ հողեր շատ կան. բաւական է կեանքի և գոյքի ապահովութիւն, ու հայ ժողովուրդը ուզածին չափ կվարէ և կցանէ: Դա երազատեսութիւն է. մենք Հայաստանի շատ կողմերը եղած ենք և մեծ չափերով այդպիսի վայրեր չենք գրտած: Դա 30-40 տարի առաջ՝ գոյցէ, բայց ո՛չ այժմ: Այժմ ա ն տ է ր հողեր չկան, անձշակն ի՛նչ տէր տիրական ունի:

Բայց դրանով ի՛նչ է ապացուցւում. մի թէնոյն իսկ Միացեալ Նահանգներում, Ռուսաստանում ամայի տեղեր չկան: Մի թէ մի երկու ձողն հողային տարածութիւնը կարող է նշանակութիւն ունենալ ընկերային և քաղաքական խնդիրները բնաւորութեան վրայ:

Մեղ առում են, եթէ համոզուած էք, որ կապիտալիզմը վարող ոյժ պիտի հանդիտանայ և ընկերային կարող ինքը պիտի կաղծի, իր սեպհական ըժծիծից անբաժան քաղաքական և տնտեսական հաստատութիւնները պիտի ունենայ, ապա ինչո՞ւ էք հիմակուանից պայքարում, քանի որ այդ փուլը անհրաժեշտութիւն է և զսպելը ձեր կապիտալիստից վեր է:

Այ թէ ինչո՞ւ, առնենք ամենահասարակ ձի օրինակ: Հին յայտերը աւելի քան 100 տարի գործ դրին, որպէսզի դրաման ստեղծեն: Եւրոպական յաւաքագէտ ազգերը իրենց թա տ ր ո ն ը, իրենց գ ե ղ ա ր ու ե ս տը ունենալու համար հարկւարտար դարերի յղացման մէջ մտան: Բայց հայ ժողովուրդը հաղիւ թէ 20-30 տարի գործ դրեց այդ բարբր իւրացնելու և ինքն էլ, յայտնի չափով, այդ շրջանի մէջ մանկու:

Դարոցական, համալրարանական զարգացման գործը, դարեր է խլել ուրիշ ազգերից. մեզնից խլել է հաղիւ մի քանի տասնեակ տարիներ, և այլն:

Ի՛նչ ենք արել մենք՝ այդ պարագաներում, — ոչինչ, եթէ ոչ դարձեալ բնական զարգացման շաւղով ենք ընթացել, իրաւ է, որ «թուլ էք ո վ» և «հր ո վ ա ր տ ա կ ո վ» մ ե ր գ ա ր գ ա ց մ ա ն փ ու լ ե ր ը չ ե ն ք ջ ն ջ ե լ:

Բայց ուրիշ ազգերի, ուրիշ ժողովրդների պատմութիւնից օգտուելով, դաս առնելով, այդ տեսակետներով, մենք կարողացանք մեր բնական զարգացման «յրթեան ժամանակա միջոցը կրճատել և երկունքի ցաւերը մեղմացնել»:

Այսպէս էլ պիտի անենք թրքական բուռնպետութեան դէմ ձղած մ ե ր ն ե ր կ ա յ կ ու լ ի, մ ե ր յ ե ղ ա փ ու լ ա ու թ ե ա ն մէջ:

Ոչ թէ երազել հայ ժողովրդի բոլոր դասակարգերը անխնայ ձի կաղնակերպութեան մէջ առնել և թուրք բուռնպետութեան դէմ ձղել, ինչոր անկարելի և հակաբնական է, — և մեր անցեալը ցոյց տուեց որ այդ անկարելի է, որովհետեւ մի քանի անգամ փորձուեցաւ իրականացնել այդպիսի մի զաղափար, բայց անյաջողութեան բաղխեց, և այսպէս էլ չէր կարող լինել — այլ կաղնակերպել այն տարրերին, որոնք որ պատմականապէս ընդունակ և կարող են այդ անել: Նրանք՝ որոնք ասում են թէ բոլոր հայերին մի կաղնակերպութեան մէջ պէտք է դնել, կրկնում ենք, այդպիսի հակաբնական մի ընթացք չի կարելի բռնել, բռնողն կապառնայ կատարեալ անյաջողութիւն: Բայց ինչո՞ւ այդպէս ասենք. նրա համար որ «հարուստները» դրած տան: Եթէ ինչիւրը միայն դրամի համար է, ասենք, որ դրամը վճռական դեր խաղացող չէ, եթէ յեղափոխութիւնները դրամով լինէին, այսօրուայ բուրժուաները, այն երկրներում ուր իրենք տիրող են, ո՛չ մի յեղափոխութեան լուսանցք չէին թողնիլ: Ասենք և, որ յեղափոխութիւնների ժամանակ դասակարգից դասակարգ անցնողներ կլինեն, շատ անհատ «հարուստներ» կհամակրին մեզի, շատերն էլ ո՛չ, նայելով իրենց անհատական շահերին. բայց որպէս քաղաքական դասակարգ՝ նրանք չեն գործիլ, եթէ «օգնեն» էլ, այն էլ ձեռքի տակից, որպէսզի իրենց շահերը չվտանգուեն: Եւ միւս կողմից նրանք աւելի կպօւան և տիրապետողի հովեք կառնեն, երբ գործը գլուխ գաչ ու աւարտ առնի: Նայեցէք ուղտերի քարավանին, ամէնից առաջ ացնողը, գլուխը կանգնողը ն առն է, նա է ամբողջ շարունը իր յետևից քաշողը: Այդ նաւը, ուրիշ ազգերի մէջ, բուռնպետութեան լուծը թօթափելու գործում, եղել է այնտեղի բուրժուալիան: Մեր մէջ այդպէս չեղաւ, մեր ն ա ու ը աշխատաւոր, պրոլետար դասակարգն է, անհատ բուրժուաները ոյ ո չ ե ն, յետևից եկողներ, յաճախ իրենց կաճքին հակառակ:

Այնտեղ ուր լեհ բուրժուազիան անանկացաւ, հայ անազարգացած, անոյժ, օտար երկրների մէջ սպասսամուղ և շատ սահմանափակ թիւ կաղծող բուրժուալիան չէ,՝ որ պիտի յաջողի:

Ուրեմն, քանի որ թուրք բուռնպետութեան առաջին և մեծ գոհը հայ գիւղացին, հայ արհեստաւորը, հայ մարաբան, հայ աշխատաւորը, հայ պրոլետարիան է, որ խկապէս սօցիալիստական տարր է, — մենք սօցիալիստական գաղափարաբանութեամբ էլ պիտի մօտենանք հայկական Դաւան: Այո՛, զիտնալով հանդերձ, որ մենք անմիջապէս այնտեղ սօցիալիզմը չպիտի հաստատենք, զիտնալով հանդերձ որ կապիտալիստիզմը և կապիտալիստը այնտեղ իր խիտ ծաւալականութիւնը պիտի գտնի և իր սեպհական օրէնքներով յառաջ երթայ. բայց զիտնալով հանդերձ, որ այսպիսով, հիմակւանից այսպէս գործելով, մենք ընտրուակ կլինենք աւելի շուտ, և աւելի արագ կըճատուելու «յրթեան ժամանակաշրջանը» և աւելի մեծ չափով «մեղմացնելու նրա երկունքի ցաւերը», այն է՝ կապիտալիզմից դէպի սօցիալիստական տիրապետութիւն անցնելը և տնտեսական ու քաղաքական ամբողջական աղաւտութիւն դրկելը:

Ի՛նչ ցնտա կլինի եթէ այդպէս չանենք. նախ՝ երկտասարդական ոյժը, գաղափարի նուիրուած երկտասարդութիւնը ձեռնթափ կլինի: Երկրորդ՝ ոյժ չի գոյանալ, որովհետեւ գի-

տակից աշխատանքը դատարարը ո՛չ անխելքութիւն և ո՛չ էլ դատարարային ինքնատեղանութիւն կունենայ՝ ճիւղ ու բնական հասարակութիւնը, որ իր ապագայ թշնամին է, ինչպէս և ներկայ, դատարարականութիւնը, իր օրօգիտին իրենը անի, նա չի կարող իր իրաւունքի և պարտականութեան հասկացողութիւնը ուրիշների իրաւունքի և պարտականութեան մէջ կլանել տալ ուրիշի «միտման» ինքը չի կատարել, պայծառութեամբ որ յետոյ ինքը «ազգասիրարար» զոհուած և ձեռնուռնայն մնաց, դա հակաբնական ճիւղ երևոյթ կլինէր. երրորդ՝ Հայկական Դատից հետո կմնային ուրիշ երկրների մէջ եղող համանման աշխատանքը տարբեր, նրանք չէին կարող իրենց եղած վայրի մէջ պրոֆեսորական թէրիւտով առաջնորդուել, իսկ Հայաստանում՝ ոչ: Չորրորդ՝ մենք թոյլ կտայինք, որ մեռածների շղթան աւելի կուռ լինէր և աւելի երկար ժամանակ ծանրանար կենդանիների վրան ու մենք շատ երկար տարիների սկիւտի կարօտէինք ունենալու այն, ինչոր կարող էինք ունենալ, եթէ այժմեանից սոցիալիստական սկզբունքներով գործէինք:

Եւ որպէսզի աշխատե՛նք չլինի, որպէսզի «դատ առնենք» ուրիշ ազգերի պատմութիւնից, որպէսզի կարողանանք կրճատել դալիք զարգացման տատիւնի յոռութեան ժամանակաշրջանը և նրա բերած ցավերը մեղմացնենք, հարկաւոր է և հրաժայական պարտականութիւն է, պարտականութիւն որ պիտի յենուի գիտակցութեան և գիտութեան վրայ, հարկաւոր է որ հիմնականից մենք այդ գաղափարաբանութեամբ առաջ ենթանք, երբ ուզում ենք մեր հայրենիքից խորտակել տիրող քաղաքական կարգ ու կանոնը և ստեղծել նոր կեանքի նոր պայմաններ:

Հայկական հարցին, մեր անդրադարձելի համոզումով, պէտք է և կարելի է ծառայել միմիայն սոցիալիստական գաղափարաբանութեամբ, սոցիալիստական սկզբունքներով առաջնորդուելով:

Հակառակ դէպքում ամէն այլ բաղկացութիւն և փորձ ապարդիւն կանցնի և ոչինչ էլ յառաջ չի գալ, բայց բացասականից:

Կա՛մ սոցիալիստական սկզբունքների առաջնորդութեամբ է որ Հայկական հարցը պիտի լուծուի, կա՛մ նա կ՛մեռնի. կ՛մեռնի՝ աճման իր սեպհական նիւթը չտանալով, իսկ այդ նիւթը նա ունի. ուրեմն ինչո՞ւ խնայել. դա ո՞՞ր չի՞ լինի:

Ասում են թէ երբ սոցիալիզմը մենք ու մեր սերունդը չքալիտի տեսնենք իրականացած, ուրեմն ինչո՞ւ համար աշխատել, սա գաղափարական երիտասարդի խօսք չէ: Ես իմ բոլոր ուժովս կաշխատեմ, կտանջուիմ, կմեռնիմ, ո՛չ թէ նրա համար, որ անմիջապէս վայելեմ աշխատանքիս արդիւնքը, դա կլինի ամենադատաւարաբան եստիքութիւն. այլ պիտի աշխատեմ, մեռնեմ, որովհետեւ այդպէս է պահանջում ընկերային պարտականութիւնը: Եստ ուրիշները մեռել են, ապահուել են ինձնից առաջ և նրանց մահով մենք բերում ենք արդիւնքը ես եմ վայելում, ես էլ պիտի պայքարեմ, ես էլ պիտի մեռնեմ որպէսզի իմ գործունէութեանս յառաջադրած արդիւնքից ուրիշները, ինձնից յետոյ եկողները օգտուեն: Այսպէս է եղած ընդհանրապէս այն պարտականութիւնը, որ անհատները և դատարարների պայքարող ոյժերը ունեցել են, և այդ հասկացողութեամբ էլ ասպարէզ մտել մեր մեծ յեղափոխականը, որ մեծ գիտնականը իր աշխատանքի արդիւնքից անմիջապէս օգտուելու գաղափարից մոռաց դէպի փշտո ճանապարհը, դէպի հետախուզութիւնը: Ես կըմտնեմ, կկործանեմ, կտապալեմ եղածը, եթէ ես գործունէութեանս արդիւնքից վայելեցի, լա՛ւ, իսկ եթէ ո՛չ, յետեւից եկողները կլինեն վայելողներ. — խաջուած Յիսուսը, բանաբերի խորշերի, արտաբաղարների մէջ խոշտանգուողները, կախաղաններից կոչ արձակողները փոյթ չունին, թէ իրենք պիտի վայելե՛ն կամ ո՛չ:

Իրենց ճիւղի արդիւնքը: Սոցիալ-Դեմոկրատը շատ լաւ գիտէ որ տիրապետութեան շարքը կապիտալիզմին է, բայց դա արդեւ չէ, որ ինքը չաշխատի, այն պատճառաբանութեամբ թէ ինքը անմիջապէս չպիտի վայելի: Սա ընկերոջ համար զոհուողի հոգեբանութիւն չէ:

Ասում է թէ ամենաքաղաքակիրթ, ամենագաղափարաւոր տեսութեան ու քաղաքականապէս հասունացած ժողովրդների մեծամասնութեան համար ի՛նչ դեռ սոցիալիզմը ա՛ն ծ ա ռ-ս էլ ի գաղափար է: — Բայց գիտե՛ք թէ ինչու անմարտելի է: Որովհետեւ այդ երկրների տիրապետող դատարարը երկրի կարգ ու կանոնը՝ օրենսդրական իշխանութիւն, վարչականութիւն, արտադրութիւն, պետական ամբողջ մեքենան իր ձեռքն է առել, ուստի թոյլ չի տալիս, որ այդ գաղափարը ժամանակի ստամոքսը երթայ: Եւ դրանք հենց այն է, որ աշխատող դատարարներից շատերը իրենց դատարարային շահի դէմ են դնում, որովհետեւ իշխանութիւնը իր ձեռքին ունեցող բուրժուան նրան ալ դատարարականութիւն է տալիս, քան նրա իրական շահը կպահանջէր: Եւ դեռ աչքի առաջ ունեցէք, որ այլ երկրների մէջ այդ դատարարը ինքն է եղել, որ այդ կարգերը ստեղծելու, առաջ բերելու համար արիւն է թափել. իսկ դուք ուզում էք, որ մենք՝ պրոֆեսորներս աշխատենք, և մեր աշխատանքի պտուղից ո՛չ միայն չօգտուենք մեր ցաւերը կրճատելու և մեղմացնելու աստիճանին, այլ ողբասիրաբար առաջնորդուինք մեր հակառակ դատարարի գաղափարաբանութեամբ, որպէսզի երբ պետական մեքենան առանց նեղուելու իրենց ձեռքն առնեն՝ մեղ շա՛տ երկար ժամանակ անմարտելի դարձնեն այն, ինչոր իրօք շատ մարտելի է, բայց անմարտելի ու թեւեւ երկոյթն է տալիս, որ ով հետեւ մեր ստամոքսին թոյլ չեն տալիս մօտենալու: Եթէ անտեսապէս և քաղաքականապէս զարգացած այդ երկրների բուրժուա դատարարները սոցիալիզմի տիրապետութեան խնդիրը վաղու առաջ են յետաձգում՝ որովհետեւ այդպէս պահանջում է իրենց շահը, և որքան որ այդ վաղը ուշ գայ, այնքան աւելի լաւ, բայց մի՛ ծռացէք, որ այդ երկրներում վաղը մօտեցնող ոյժեր կան: Արդ, մենք ինչո՞ւ մեր վաղը ուշացնենք մեր ձեռքով, երբ կարող և հնարաւորութիւն ունինք մօտեցնել. ի՛նչ խեղդով, ի՛նչ տրամաբանութեամբ, — մի երկու դուրուշի համար:

Սոցիալիզմը հիմա մի՛ քարոզէք, այլ պահէք. Հայաստանը ազատուելուց յետոյ՝ Լա՛ւ, աչքներս լո՛յս Դա՛հ հիմա՝ հիմա քարոզենք բուրժուազական իդէօլոգիա, այսինքն ասենք թէ, տեսէ՛ք Անգլիան՝ ազատ, անկախ երկիր է, այնտեղ կայ երկու դատարար, աշխատող՝ չվայելող, պրոֆեսոր և կապիտալիստ, դրանք պէտք են մի ազգի համար, մենք էլ մեր ազգը անկախ, ազատ՝ դարձնենք, որ մեր հարուստն էլ, մեր բուրժուան էլ, ի փառս «ազգային յեղափոխութեան», տիրի, ուսմանայ, յղմանայ և մենք էլ ազգասիրաբար նրա վարձու բանտարները դառնանք, ինչպէս որ օտար երկրներում է: Եւ ինչո՞ւ այդպէս ասենք, — որովհետեւ եթէ այդպէս չասենք, հարուստը դրամ չի առնել «թուրքի»՝ ձեռքից ազատուելու:

Յետո՛յ սոցիալիզմ քարոզենք, — երբ բուրժուազական կարգ ու կանոնները իրենց բուրժուազական շղթաները կլինեն: Թնդանոթ, հրացան, բանտ, կախաղան՝ դրանք կլինեն այն ժամանակուայ «թուրքերը»:

Բայց ինչո՞ւ հիմնականից չե՛լուակի չքաղաքեն ընկերային էվոլյուցիայի ուղղութիւնը և յեղափոխութեան ճշմարիտ փոխադրութիւնը, ինչո՞ւ չասեն թէ հիմնականից վաղից փոխադրութիւնը մեռ էր և ըստ այնմ ճամբայ էլի:

Խաղաղի մի իշապան մի օր պը՛ր. Լրուա-Ռօլլօյն պատմել է թէ ինչպէս ինքը և իր ընկերները երբեմն ողեսորում

գործում էին, այն համարումով որ երբ ուղղը ազատուի
և "սահմանադրութիւն" ձեռք բերուի, իրենց վիճակը պիտի
փոխուի ու իրենք պիտի երջանականացին: Բայց խեղճի հիա-
թափութիւնը որքա՞ն մեծ է եղել, երբ տեսել է թէ ազգը
ազատուելոց և "սահմանադրութիւն" ունենալուց յետոյ էլ, իր
վիճակը ո՛չ միայն չփոխուեց, այլ իր հարկերը ծանրացան և
երեք եշից մէկն էլ ծախեց . . .

Ես չեմ կարող, և դա անպարարութիւն կլինի, հայ աշ-
խատաւորին տեսլ թէ հէնց որ "թուրքի" քշենք մեր երկ-
րից, մենք կեանքի և գոյքի ապահովութիւն կստանանք և
մենք բախտաւոր կգառնանք:

Ես կասեմ, որ խնդիրը "թուրքի" ձեռքից ազատուելու
մէջ է, այլ բոլոր տեսակի "թուրքեր": Ես պիտի ասեմ,
պոլլեոսար դու դեռ երկա՞ր, շատ երկար ճամբայ ունիս
քաղկիք, դեռ շատ քործ ունիս կատարելիք:

Ահա՛ առաջդ Ամերիկան: Խո՛նչ է այստեղ այժմա քո
դասակարգակից գործաւորի, աշխատաւորի դրութիւնը, թէ
նա ազատուել է Անգլիայի լծից, և ունեցել է իր "ազ-
դային յեղափոխութիւնը":

Ես պիտի ասեմ, որ բռնապետութիւնը ունի իր բռնը,
կապիտալիզմը՝ իրենը. դրանք երկու տեսակի լուծեր են աշ-
խատաւորի վրի վրայ դրուած, երկուսն էլ քո արիւնը ծծող,
քեզմով ուռնացողներ են: Բռնապետութիւն, կապիտալիզմ,
մի՛ խաբուիր, աշխատաւոր, դու դարձեալ ստ. ր. ու կ. դարձ-
եալ դերի ես . . .

Քո փրկութիւնը, պոլլեոսար միայն այն ժամանակը կլինի,
երբ քաղաքական և անտեսական միահեծանութիւնը քո ձեռքը
կլինի, իսկ մինչ այդ՝ կռիւ, մա՛րտ: Ահա՛ իմ ասածը:

Սոցիալիզմը՝ ապրաքայի գործ է, ասում են, ուրիշ ճար
չգտնելով. լաւ է, ուղիւ է, յարում են հարկադրուած, բայց
մեզ համար կանխահաա է այդ մասին խօսելը: Եթէ դուք
չէք ուզում հայ ժողովրդի ստուար մասի շահը մակարոյծ
դասակարգին ծախել, նրա անգլխակից պատառնումը դար-
ձնել, — այն ժամանակ քարոզեցէք սոցիալիզմը գէթ այնքա-
նով, որքան որ նա կառլ ունի մեր կեանքի, մեր
յեղափոխութեան հետ, և այդպիսով ջանալէք
թէ իրական ազատագրութիւնը ծոռեցնել և թէ նրան հա-
տատուն հիմունքներ տեղծել, քանի որ այդ կարելի է և
հնարաւոր է:

Նորից վերակրկնում ենք, առանց սոցիալիստական սկզբ-
ունքների Հայկական Դատին ծառնալը հայ ժողովրդի ստուար
մեծամասնութեան շահին և ապրաքային գիտակցութիւն կամ
անգլխակցութիւն դէմ երթալ ասել է: Առանց սոցիալիզմի
չկայ Հայկական Դատ: Եւ դրա համար էլ մեր շարունա-
կական կոչը պիտի լինի.

Կեցցէ՛ սոցիալիզմ:

Կեցցէ՛ Հայկական Դատ:

Ս. ՍԱՊԱՀ-ԴԻՎԵԱՆ

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՆԱՄԱԿ ՎԱՆԻՅ

Տիրահոգակ կուսակալ Ալի Պէյը որ անուանի եղաւ իր ան-
բարոյական և աւերիչ յատկութիւններովը, իր վրայ էր հը-
րաւիրած Միւշիլի, տեղւոյն բոլոր գլխաւորականներու, կա-
ռավարութեան թուրք ու հայ պաշտօնեաներու և բոլոր հիւ-
պատաններու դժգոհութիւնը: Երկու շաբաթ առաջ հեռա-
գիրը ծանոյց իր պաշտօնանկութիւնը և Պիզայի Միւթատե-
րը՛ի յաջորդ նշանակուելը: Այդ լուրին վրայ յանկարծ

փոխուեցաւ սեղուոյ ընդհանուր թիւրք՝ ոչ-դիմուորական
պաշտօնեաներու տրամադրութիւնը: Քանի ծը ժողովներէ
վերջ լեցուեցան խուժանով հեռագրատուն և "կուզենք որ
այս վաղին մնայ հոս, եթէ ո՛չ մենք այս երկրի մէջ չենք
կրնար մնալ, դի նա կաշիստէր հայ յեղափոխականները
բռնել. իսկ ասոր մեկնելէն վերջ մենք անապահով կզգանք
ինքզինքնիս, ևայն, ևայն" հեռագրեցին: Չինուորական
հրամանատարն (կոմանդանը) ալ "ինք ոնձամբ, հրացա-
նաւոր գլխաւորներով շրջապատուած, հեռագրի դուխը նը-
տաւ և 24 ժամէն կուսակալի հեռացումը խնդրեց ու տակէն
ալ լուր տուաւ շուկայի հայերուն, որ խանութներին գոյեն՝
հեռանան, որպէսզի ինքը հեռագրէ թէ երկիրը անապահով
դրութեան մէջ է՝ կուսակալի պատճառով: Երկու օր քոյ
մնաց շուկան: Առաջին օրն իսկ հեռագրի պատասխանն ե-
կաւ . . . Չինուորակ, "Պիզայի կուսակալը չի պիտի գայ,
այլ Պաշգալէի միւթատէրքը անմիջապէս վան մեկնի և
պաշտօնավարէ": Երէկ, օգոստոս 31-ին, Պաշգալէի միւթա-
տէրքը եկաւ: Այսօր, սեպտեմբեր 1, տրշալոյսին հին վաղին
մեկնեցաւ, կամ փախաւ, Ռուսաստանի ճամբով, Պոլիս:)

Այսօր՝ ժողովուրդը շուկան թէև բացաւ, բայց կոմանդանի
յանձնարարութեան վրայ կրկին փակեցին, դի կուզէ նոր վա-
լին ցուցնել թէ՛ այնքան ահաբեկած է ժողովուրդը, որ չի
համարձակիր բանալ, և ահա այս ժողովուրդն է որ կան-
բատանուի, որպէս յեղափոխական:

Այս անցքերուն մէջ աչքի ընկնելիքն այն էր, որ թուրք
խանութպանները իրենց խանութները չբացեցին:

Թուրք յեղափոխականներն ալ չի շարժեցան, եթէ անոնք
գործունէութիւն ցոյց տալին, կրնային գլխաւորականութիւնը
իրենց կողմը ունենալ:

Երէկ մի զապթիգէ սպաններ է խոսք գրելի ուսը, առանց
յայտնի պատճառի:

ՄԱՐՏԻԿ

1 Սեպտ. (հ. տ.) 1907
Վ Ղ Ն

ՆԱՄԱԿ ՓՈԳՐ-ՀԱՅԳԻՅ

Տէրախի և կարգ ծը այլ տեղերէ եկած յուրերը վերջին
սասիճանի անհամադրացուցիչ են, կերևի թէ խուժութիւն-
ները ստատիկ են, սրովհետև արձագանքը մեր կողմերը տալ
սկսած է:

Թուրք կուսակարութիւնը տենդային գործունէութիւն ցոյց
կուտայ. այս օրերս զէնքի և ռազմածիթերքի արագ և ան-
հատում փոխադրութիւններ կը կատարուին:

Անցեալի դասը չի մոռնալով, ի հարկէ անխոհեմութիւն
պիտի ըլլար այդ բոլորը աքաթող ընել, խուժանը վերջա-
պէս խուժան է, իսկ բռնապետութիւնը՝ բռնապետութիւն. ը-
սեկ կուզեմ վտանգի ուրուականը մեր վրայ յաճախել սկը-
նած է:

Այս վտանգի առաջ, չպէտք է դարձնաւ, եթէ բռնեմ
թէ մեր հարստաները, մեր քօջերը դարձեալ մարի այն կա-
րողութեան մէջ կը դանուին, ինչոր էին 1895-1896-ին:
Այս մարդոց համար կերևի թէ պատմութիւնէն, անցեալէն
խրատուիլ չկայ:

Սակայն, ինչ որ ալ պատահելու ըլլայ, այժմ ո՛չ 1895-ն
է և ո՛չ 1896-ը, այժմա կայ որոշեալ գիտակցու-
թեան հասած ժողովրդական մի զանգուած, որ ո՛չ միայն
թոյլ չի պիտի սոյ առաջուան նման կոտորուիլ, այլ
հարկաւոր եղած ընդդիմադրութիւն երևան պիտի գնէ, իր
ամբողջ ճիգերը թափելով:

ՓՈԳՐ-ՀԱՅԳԻՅ

29 Սեպտ. 1907
ՓՈԳՐ-ՀԱՅԳ

(* Բաթումի մէջ տարմնուեցաւ: Խմբ.

ՆԱՄԱԿ ՍԵՒ ԾՈՎԻ ԹՐԲԱԿԱՆ ԱՓԵՐԻՑ

Այն ժամանակ՝ երբ համալսարանի բանապետությունը իր ամբողջ ճիգը կիրառել էր մեզ քննադատելու, մեզ վտարելու մեր արևելքային քրոնիկոսը արգանաւորած երկրէն. այն ժամանակ, երբ մեր անհուն ցաւերուն ու տառապանքներուն մէջ մխրճուած դարձեալ կոտորած ենք յուսոյ աստիճանը, միշտ քաղցր երանքներ տալով, թէ այս բոլորը որ մը չէ որ մը վերջ պիտի գտնէ, — այդ իսկ պարագային մեր ցաւը, մեր կակիժը անտանելի կը դառնայ մեզ համար, մենք կը կորսնցունենք մեր հաւատարակչութիւնը, մեր աչքերը արիւնի արտասուքով կը լեցուին, երբ հեռուէն, ազատ երկրի մէջ ապրումանող հրապարակաստներու գրածները կը կարդանք թէ ծաղկաշէտ Դատը պէտք է թողնել, որովհետեւ այն «ազգայնական» Դատ մըն է: Ասանկ է եղեր: Ուրեմն մենք կոտորուինք, մենք ջարդուինք, մեր եղբայրներէն՝ օգնութիւն սպասելու իրաւունք չունենանք, որովհետեւ մենք հայ ազգի անդամ ենք: Այդ է, Սուլթան Համիտը արդէն ինչ կըսէ: Սիբէ ան ալ մեզ արդէն չըսեր, թէ մեզ կոտորել կուտան, որովհետեւ դուք ֆէտաւ ազգի զաւակներ էք, այսինքն մեր ազգային գոյութեան Դատը կուզէք պաշտպանել, կուզէք թէ մեր ազգութիւնը պահել և թէ իմ բանապետութեան լուծը մեր վրայէն թողուլ: Ասացէք, խղճածիւս ընթերցողներ, այս երկու տեսակ մտածածուքի մէջ նմանութիւն, թէ հակառակութիւն կայ:

Մեր ցաւը կը տատանանայ, երբ ուրիշ կարգի առարկութիւններ կը լսենք: Ի՞նչ կըսեն Սուլթան Համիտը և անոր կամաւորաւոր ծառաները: Անոնք զիշեր ցորեկ կաշխատին Թիւրքիայի մէջ իրորու քովէ քով ապրողներու մէջ շարունակ խռովութիւններ սերմանել: Լազը՝ թուրքի դէմ, թուրքը՝ բուրդի դէմ, աբասանցիներ՝ արաբի դէմ, և բոլորը միասին սոքի հանել հայի և ուրիշ կեանքներին դէմ: Ուրեմն ազգ ազգի, ժողովուրդ ժողովուրդի ձգել և զանոնք իրարմով չէզոքացնել, ու այդպիսով բոլորին մէկտեղ բռնութեան ճիրաններու մէջ պահել: Այդ բոլորը մենք զիտենք, մենք կը տեսնենք: Եւ ջանք չենք խնայեր հայերս՝ այդ դաւերը ի դերու հանելէ: Թուրքը, մահմեդականը մեզ շատ ականջ չի կախեր, ունի կասկած մը վերջապէս, անշուշտ կան անձնք որ աշխատէ կը խորհին, բայց ասոնք ովկիանոցի մէջ կաթիլներ են: Ուրեմն մենք մեր աշխատող հայրենակիցներուն վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն չենք կրնար ունենալ, ատոր համար շատ ու շատ պատմական և հոգեբանական պատճառներ կան: Այդ իմաստը աւելի ձեռնհասօրէն և արդիւնաւոր կերպով կրնայ ինչ պարզել թուրք երիտասարդները, թուրք հասկացողները: Բայց ցաւալի է, որ ատոնց զրաժներն ալ պակաս թունակաց չեն: Ասոնք ալ կըսեն թէ հայ Դատը միայն «սեղաբառաւորական» է, հարկաւոր է որ ամբողջ կայսրութեան վրայ խորհնք: Եւ ապա, չէ որ մենք ալ այդ ընդհանուր կայսրութեան մի ծառն ենք, երբ այդ մէկ ծառին, մի որոշ ազգին մէջ զործենք, ատով մենք ընդհանուր բռնապետութեանը համար ո՛չ թէ շինի՛չ՝ այլ քանդի՛չ ուժեր կը հանդիսանանք: Ուրեմն թուրքներ մեր ամբողջ անցեալը, մեր թափած արիւնը և բռնիք թէ մենք առանձին Դատ չունինք, մեր Դատը բոլորիս համար մէկ է: Բայց Սուլթան Համիտը ինչե՞ր չէր տար, որ Հայկական Դատ առանձին մէկ մը մէջտեղէն վերնար:

Այդ դեռ մի կողմ: Բայց մեր են այն թուրք երիտասարդները, որոնք ոչ թէ մէկ ազգի, այլ բոլոր ազգերի իրաւունքները կուզեն պաշտպանել, եթէ այդպէս են, ապա մեր են, ինչե՞ր մէջտեղ չեն վար հոս, որ ամէնքս ձեռք ձեռքի տանք զործենք, իւրաքանչիւրս իր շրջանի և իր ժողովուրդի մէջ: Ի՞նչ արմատա-

կան միջոցներ ձեռք առնին և առնել կուզեն բոլորին՝ եւ ըստ իր ցանկութեան և մէկ հայրենիքի հաւատար Դատներ դարձնելու: Միջհայի Սահմանադրութեան մէջ կուզեն փնտռել և գտնել Թիւրքիայի ամենաբուժիչ դեղը: Բայց այդ Սահմանադրութիւնը աշխատող ժողովուրդի ցաւեր ինչո՞ւ պիտի մեղմացնէ, օրհարիսին կայ ու կայ, բլրաց բիւժ մը աւելի, կամ քիչ մը պակաս, չէ որ ուսողը պիտի ուտէ և ուսողը պիտի ուտուի:

Ընկեր Մուրատի կոչը պահ մը մեր սրտերը թրթրումի մէջ դրաւ, կարծելով որ մեր արտասահմանի յեղափոխականները վերջապէս ուշքի կուզան, բայց իրենի թէ մենք այստեղ եղող յեղափոխականներս իրար շատ լաւ մը չենք կերեր, ուստի «վաղահաս» է համեմատելութեան գալիքի մը դեռ իրարու աւելի աքացնել, աւելի բզբռնել, ու փաճանակ տանք որ համար մեզ աղէկ մը քաճէ, անկից յետոյ համաձայնութիւնը, համեմատելութիւնը այլևս «վաղահաս» չըլլար, որովհետեւ ամէն բան լինցած, հասունցած կըլլայ: Այդ չէ՞ համարին ալ երազը:

Հոկտ. 2, 1907

ՓԱՅՆԱԾՈՒ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒՅՑ

ԹՈՒՐԿԱՆԱՆՍՈՒՆԻ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ԾԻՐՏԵՆ

1907 թուական 17-ին հաւաքածութեամբ պրք. Մ. Յակովբեանի, Մ. Ապրէհեանի, Մ. Գեղամեանի, Ջեմալ Զալկուլեանի և Զալկուլի, պրք. Անտոն Ոսկանեանի, Յակովբեանի, Զանդեանի և Բարեհաճ ճամնակցութեամբ դերասաններ՝ տիկ Արաբսի, պ. պ. Զարեփեանի և Ալեանի՝ ներկայացրուեց «Հրեաներ» պիեսան, որ չնայած նեղ կուտակցական չար միտումներին՝ այսուամենայնիւ իր բարոյական և համեմատելական արդիւնքն ունեցաւ: Չընտրելու մի շարք աղնիւ ընկերների ջանքերի, նրա հետ և ներկայ պայմանների յարաբերութեամբ ունեցաւ ներթափան բաւարար արդիւնքը, որի մանրամասն նիւթական հաշիւը հետևեալն է:

Վաճառուած է տոմսակ	—	—	—	664	բ.	80	կ.
Մախա դերասաններին	125	բ.	—	4			
Թատրոնի վարձ	50	"	—				
Պիեսայի թարգմանչին	20	"	—				
Յայտարարութիւնների և տոմս.	29	"	—				
Թատրոնի լուսանորութեան	20	"	—				
Ճամնակադրոշմի (մարկայ)	50	"	5				
Վերնագրեաւ կախելու տեղերին	40	"	85				
Բեմանկարչին	—		8		50		
Վարսաւերի	—		7		—		
Թատր. ծառայողին (կապելաններ)	4		50				
Հրդեհաշէջիների	—		2		60		
Մանր ծախսեր	—		12		90		

Տոմս. վաճառուածից անպարտաւորաբար անհատներին վրայ մնացած 39 " 40 " 409. բ. 80 կ. Մարքոն մնացորդ կանխիկ 255. բ. Երկու հարիւր յետոյ և հինգ բոլորին՝ ուղարկուեցաւ սիրելի Մուրատին՝ հասցնելու Թիւրքա. Հայաստանում սփռւած ամեն ընտանիքներին բաշխուելու համար:

Մ. ԱՄԵԼԻԿԵԱՆՑ

24 Օգոստոս 1907.

ԲԱԳՈՒՅՑ

ՆԱԽԴԱՅԻՆ ԹՐԻԶՈՒՊԵՐՍԿԱՆ ԵՄԵՐՈՆԻԱՆԻՍՏ

Անցկացող տարիների երկար շարանները ու նրանց տեսողությունն ընթացքում կատարված միանգամայն տխուր անցքերը, մեկ վերջին անգամ էլ գալիս են, բուռն կատաղությունով ու նարսափելի արտայայտություններով, ազդարարելու ընդհանուր աշխարհին թե՛ քրդական բազմաթիվ ու, բազմազան խմբակցությունները, որոնք բնակվում են, եթե կարելի է այսպես ասել, թրքո-պարսկական սահմանները բաժանող, բարձրաբերձ ու շղթայանման ձգուած լեռների վրայ. պատուհաս, միտիժ ու ցասումն են իրենց հարևան խաղաղ ժողովուրդների համար, սարսափելի ու անգիտակ դործիք իրենց հետ միլիոնավոր թշուառներին, ինքնակոչ ու մարդակեր տէր դասակարգերի ձեռքին:

Պարսկական բացարձակապետությունը տապալելու համար, պարսկաստանցիների սկսած շարժումները միայն անցեալ ձմռան կարողացան հասնել երկրի արևմտեան սահմանները՝ Մակու, Խոյ, Սալմաստ և Ուրմի, ու արձագանգ տալ մայրաքաղաքներում սկսած ըմբոստացման ցույցերին: Ցույցերը այս վայրերում սկսված օրից անցան խաղաղ, առանց նշանավոր նեղություններ կրելու. ժողովուրդին ու նրան առաջնորդելու կոչված յետին նպատակներով ոգևորված պետերին աջակցեց բացարձակապետության ներկայացուցիչներին բոլորովին չեզոքացնել և մինչև անգամ ամենախայտառակ ձևով վրաբերել. այսպես կոչված՝ երկրի կառավարության բախտը անցկացաւ պարսկական հասկացողութեամբ ընտրված ժողովրդի ներկայացուցչական ժողովի — Անջումանի — ձեռքը:

Ինքնաբաւական իրենց էթանագին յաղթանակներին, ժողովուրդը սկսեց կաղմակերպուել և ամենաուժեղ կերպով դիմուել:

Այսպէս, անցկացաւ ձմեռը ու գարնան երկու ամիսները,

Մակու, Մակույ խանութները վաստակ մի իշխանապետություն է պարսկական պետության մէջ: Մակուայ խան Սարգսրը տարեկան մի որոշ գումար ու ընծաներ է ուղարկում պարսից արքունիքը, պատերազմի ժամանակ օգնություն տալիս, և միայն այսբանը:

Մակուայ ներկայ խանութեան սահմանները բաւական ընդարձակ են, երեք կողմից նրանք հասնում են ռուսական ու օսմանեան երկրներին. իսկ չորրորդ — հարաւային կողմից՝ Խոյի գաւառապետութեան: Այս սահմանում տեղաւորուած ընդարձակ հողը ծածկուած է հարիւրաւոր գիւղերով. հողի և գիւղերի ամենախաշոր մեծամասնութեան տէր-տիրականը Սարգսրն է, մնացեալ աննշան փոքրամասնութիւնը պատկանում է սարգարական ընտանիքի գանազան աղա-խաներին: Մակում, Պարսկաստանի այլ վայրերի պէս, սեպհականատիրութեան հողային կարգերի բազմապիստութիւնը դոյութիւն չունի, այնտեղ երկիրը — հողը բացարձակապէս պատկանում է Սարգսրին: Նրան են պատկանում ու նրա քնահաճոյքներին խաղաղիք՝ երկրում բնակուած ամբողջ ազգաբնակչութիւնը, որի մեծագոյն մասը քրդեր են, իսկ միւս բաժինը ատրպատականի թիւրքեր: Սարգսրի իշխանութիւնը ժաւանդական է, Ատրպատականում Սարգսրը և իր մարտիկների բանակը՝ քաջութեան և վարժ պատերազմողի հռչակ են վայելում:

Գարնան սկզբին, ամենախիտ ճնշման տակ հեծող մակուցիքն էլ շարժուեցին, Սարգսրը իր ընտանիքով Կովկաս փախաւ, նրա ազգականներից մի խան, Սարգսրի գաղափի կարգադրութեամբ միացաւ անջումանականների հետ ու անցկացաւ շարժման գլուխը ու նրա ղեկավարը դարձաւ:

Հալիւ մէկ ամիս տեւեց այս երջանիկ ժամանակը, ու նրան յաջորդեցին սարսափելի օրեր:

Սարգսրը Մայիսի հիսին վերադարձաւ Կովկասից, քաջաբերում իր ազգական ու խնամի երևան — Նախիջևան խաներից, գործելակերպի մասին ցուցումներ առած ռուս բանապետութեան բարեկամ դասակիցներից և . . . Մինչև նրա վերադարձը անջումանական խանն էլ գաղափարով պատրաստել էր տեղացի մութ տարրերին, ջալալի և հայդաւանցի քրդերին, ու սկսուեց մի չտեսնուած հալածանք, անխնայ կոտորած, հրդեհ, ալան-թալան և շէների խաղաղ խորտակում:

Գաղանային գործը մի քանի շաբաթ շարունակուեց, այսուհի ու քանդուեցին բազմաթիւ գիւղեր, կոտորուեցին հարիւրաւորներ, առանց սեռի ու հասակի խտրութեան:

Սարսափի շրջանը օրից օր տարածւում, ընդարձակուած էր, Խոյը որ սկզբում պատրաստուած էր կոտորուող մակուցիներին օգնութեան հասնել, սկսեց ինքնապաշտպանութեան մասին հոգալ, թնդանօթները քաղաքից դուս բերեց ու ըստպատեց Սարգսրի աւերիչ ու ահարկու արշաւանքին: Խոյի շրջակայ գիւղերը անխնայ ու անպաշտպան կողոպտուեցին, և ամէն ինչ դադարեց, շարժուողները խաղաղ ջարդ ու փշուր ընկան, քաղաքի ձայները լսեցին, ամբողջ գիւղերում տիրեց սուգն ու շիւտիլ ու ահաւիլ մոխրակոյտերը:

Սարգսրը կոտորեց, քանդեց, այրեց ու յաղթեց և վերջացաւ: Այժմ դարձեալ նա իր հողի և հպատակների միակ սեպհականատէրն է:

Մակում կատարող անցքերի ժամանակ, մակուցիի հայերի համար տեղի ունեցան մի քանի յիշատակալի դէպքեր: Առաջին՝ Մակում սպանուեց մի հայ, որ միացել ու գինուորադրուել էր անջումականներին: Երկրորդ՝ ընդհանուր կոտորածի ժամանակ Թաղէի վանքի և նրա հայաբնակ գիւղի պահպանութեան ապաւինած ու հայ կուռուղներով պաշտպանուած բազմաթիւ թիւրքեր ու թիւրքեր աղատուեցին կոտորածից, Սարգսրը նրանց խնայեց հայերի խաթրին, բայց շատ էլ հաճելի չեղաւ նրան հայերի այդ արարքը . . .

Այն ժամանակ՝ երբ Մակուն պատերազմի դաշտ էր դարձել, խաղաղ Սալմաստն էլ վրդովուեց, Թաւրիզում եղեւ բական վախճան դանդաղ Աղօյի ցեղապետ Ջահվար աղայի եղբայրը, աղօյիների ներկայ պետ երիտասարդ Սմիօն, պատգամ է ուղարկում Սալմաստի Անջումանին և պահանջում. — «Տուէք մեզ մեր նախկին բնակայրը — Ճարան և իր շըրջանը, հսկառակ դէպքում ես կը դիմեմ զէնքի և նրա ուժով կանեմ այդ»: Անջումանը տուեց բացասական պատասխան ու հրաւեր կարդաց Սալմաստի բոլոր թիւրքերին, աղօյիների թշնամի շիկակ և ծածաղի քրդերին որ բանակ կազմեն ու գնան Սմիօն ու իրայինները խաղաղ ջնջեն: Հրաւերը ընդունուեց բուռն սիրով, մի շաբաթուայ մէջ կազմուեց հազարնոց ձիաւոր կամաւորների մի բանակ, Սալմաստի քրդերից և թիւրքերից ու բանակը Անջումանի նախագահ Հաջի Փիշնամալ կրօնապետի հրամանատարութեամբ Յունիսի առաջին օրերին շարժուեց դէպի Կոսով — Սմիօյի նոր բնակավայրը: Բուռն ոգևորութեամբ հաղար ու մէկ երեսակայութիւններով տաքացած կամաւորները մի քանի օրից յետ դարձան կուռուղիս, Սմիօն միայն մի քանի ձիաւորներով, անսովի զիրքերում ձին խաղաղացնելով դիմաւորում է բանակի առաջապահ քիւրդ զնդերին և երբ ստուգում է որ բանակին չեն միացել հայեր կամ իրենց յեղափոխականները, գնդակների տարափ է ուղարկում բանակին ընդ առաջ՝ սպանում է մի քանի յայտնի քրդերի և . . . արշաւող բանակը յետ է դառնում: Քրդերի և օսմանեան սահմանապահներին հաղորդած է լինում որ իբր թէ հայ յեղափոխականներն էլ մտել են պարսից բանակի մէջ, այս ստուգելու համար, ղեռ կուռ չսկսած, օսմանեան սահմանապահները զալիս ու խուզարկում են բանակը:

Այնուհետև ՍՏԻՍՆ սկսեց անարգել ու աներկիւղ արշա-
ւել Սալմաստի գիւղերի վրայ, քշեց ու տարաւ աւելի քան
տասն գիւղերի նախիրներն ու ոչխարների հօտերը, սպանեց
տասնեակ թիւրքերի, ծի քանի անգամ կողոպտեց Խօջից Սալ-
մաստ գնացող հարուստ կարաւանները, երթեկեկութիւնը դա-
դարեցրեց, կեանքը փորձեց անտանելի, իսկ իրենք Սալմաստի
մերձակայքում լեռնալանջերի վրայ բանակած, բաժանում են
տարած աւարները: Ասում են որ հազարաւոր թուճակներ
արժող թէյի իւրաքանչիւր կէս փութը 40 կողեկով են ծա-
խում !!:

Աւելի նշանաւոր, աւելի աղէտալի իրենց հետեւանքներով,
դէպքեր ու յուղումներ աղմկեցին ու քարուքանդ արին Ուրմին:
Ուրմի քաղաքից ընդամենը 4-5 ժամ հեռավորութեան վրայ
ընկած, Թեւրդաւար, Մարգաւար, Բարդաւոր և Բրազոստ
վայրերում բնակուող բեզդադա քրդերը, ինչպէս վերջում
փաստերով հաստատուեց, օսմանեան կառավարութեան յա-
տուկ թելադրութեամբ, բազմաթիւ արշաւանքներ կազմա-
ման յարձակուել դաւառի գիւղերի վրայ, կողոպտել ու
անխնայ սպանել: Ուրմիում Մաճիտ Սալթանայ յայտնի
ղիւտորական հրամանատարի անմիջական ղեկավարութեամբ
կազմուեց կամաւորների ծի մեծ բանակ՝ թիւրք քիւրդ և ճա-
վանայի ատրիւների կուռնդները, ու սկսեց հալածել բեզ-
դադաներին մինչև օսմանեան սահմանը, ուր բեզդադաները
անձար մնալով, հնազանդուած են պարսից բանակի հրամա-
նատարին ու հաշտուած: Պարսից բանակը դրուած է լինում
Մալանայի շրջանում՝ սահմանագծին ձօսիլ: Յուլիսի 10-ին
օսմանեան սահմանապահների պատերազմական հրամանա-
տարը յայտարարում է պարսից բանակի հրամանատարին —
մինչև 2 ժամ բանակը հեռացնել սահմանից ու դեռ երկու
ժամը չլրացած, 14 թնդանօթներ ու ծի քանի վաշտ զօրքեր
ծի համադարով կոտորած են սփռում պարսից բանակի
վրայ, ծիւս կողմից հաշտութեան դաշինք կապած բեզդադա-
ները սկսում են հարուածել պարսից բանակին, որը յանկար-
ծակիլ եկած ու կրակի հեղեղից սարսափահար հարկերաւոր
ղիւկներ թողած, դէնք, ռազմամթերք, թնդանօթ թողած՝ փախ-
չում են, օսմանցիք առաջանում են, բեզդադաների հետ միա-
ցած ծահացու հարուածներ հասցնում պարսից բանակին ու
սիրանում նրա թողած ամբողջ կաշքին:

Օսմանցիք առաջանում են մինչև ասօրաբնակ Մալա գիւղը,
ուր սպանում են 60-70 կին ու մարդ, աղջիկ ու տղայ, լի-
նում են բռնաբարութեան բազմաթիւ դէպքեր, առևանգում
են ասօրի տանեակ հարսեր ու աղջիկներ:

Դրութիւնը սարսափելի է դառնում, Ուրմին հողմակոծ
քամու առաջ եղող տերևի նման քողով է վերսկսում են
կողոպտում ու թաղանթ, սպանութիւնն ու առևանգումն աւելի
ազատ ու համարձակ: Մաւանան ու իր շրջակայ ասօրի
գիւղերը ամէն ինչ թողած, իրենց դարդակ անձը առած՝ քա-
ղաքէն փախչում են, ընդմիջտ թողնելով իրենց բնավայր
Մալանան ու ապաստանում են «քրիստոնէապաշտպան» ռուս
տայ հիւպատոսարան, իսկ խեղճ թիւրքերը՝ պարսկաստանցիք
ուժ պաշտպանութեան դիմեն, արդեօք աւելի երջանիկ չէ՞ն
այս վերջինները, որ նման ինքնակոչ ու . . . պաշտպան-
ներ չունեն:

Օսմանցիք եկել, նստել է Մալանա, ու ասում է այս-
տեղերը մերն են, մեր պապերի ոսկի բահերը այստեղ են
նաշուել:

Մալանայից իսպառ թաղանթուած, հարկւրաւոր սիրելիներ,
կորիճ, հարս, աղջիկ կողբում Ուրմիի՝ ռուսաց հիւպատո-
սարանում իրենց սև օրերն են ողբում:

Դարերի ստրկութեան ծանր լուծ կրած պարսկաստանցիք,
մի պահ ազատ շունչ առնելով՝ իրենց առաջին շարժումնե-

րով՝ պարտուած ու կոտորուած, թաղանթուած ու յուսահատ:
Թիւրքիայով ու Պարսկաստանով Հազարգիւղ, պետու-
թիւնները այժմ շտապում են !! դէպքին վաշտը բնիչներ
ուղարկել: Ասում են որ օսմանցիք մտադիր են յետ՝ քաշ-
ւել. իմ հարցին թէ ինչու են այսպէս անում օսմանցիք և
այնուհետև ի՞նչ են մտադիր անել՝ պատասխանեց օսման-
եան պետութեան մի պաշտօնեայ որ կարևոր յանձնարարու-
թիւններով . . . էր եկել. «Որովհետև վաղ թէ ուշ Ա-
տրդաւարական ռուսական մի նահանգ պիտի դառնայ և ու-
րովհետև մեր այս սահմանները բնական ամրութիւններից ու
կարևոր ղեկերից զուրկ են, մենք աշխատում ենք այժմեանից
ձեռք բերել և հէնց դրա համար էլ առաջանում ենք»:

Այժմ դրութիւնը սահմանազրկուած համեմատաբար խաղաղ
է, քրդերը տակաւին իրենց տարածները կերած ու մարած
չեն:

ԱՍՈ

1907 Սեպտեմբեր

ՄԻՋԱՋԳՄԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Վ. ԼԻԲԿՆԵՆՏ ՆԻ ԱԶԳՈՒԹԻՒՆ

Դերմանական Սօցիալ-Դեմօկրատիան 1896-ին ժողով
էր ունեցել Համբուրգի մէջ: Այդտեղ՝ հոկտեմբեր 6-ին,
Լիբկնեխտը արտասանել է մի ճառ, որի մի փոքր մասը
միայն մէջ ենք բերում ստորև, ցոյց տալու համար սօցիա-
լիզմի այդ ռազմիրայի հայեացքը ազգութեան և սօցիալիզմի
յարբարութեան նկատմամբ:

«Մենք մեզ միջադպրականներ ենք համարում
— ասում է Լիբկնեխտը — և չիրաւի որ միջադպր-
ականներ էլ ենք, բայց այդ չի նշանակում թէ մենք
միտում ենք ազգային իրաւունքները: Միջադպրակու-
թիւնը նոյնքան չի վտարում ազգայնութիւնը, որքան
որ սօցիալիզմը՝ անհատականութիւնը, այսինքն՝ անձ-
նավորութեան զարգացումը: Ինչոր իւրաքանչիւր մարդի
անհատականութիւնն է ընկերութեան մէջ, նոյնն է և՛
ազգերի անհատականութիւնը մարդկութեան մէջ: Որ
ազգային զգացմունքը չպէտք է այլասեռուի՝ մի ազգ
իրեն բարձր համարելով մի ուրիշ ազգից, — դա
ինքն ըստ ինքեան հասկանալի մի բան է բոլոր սօ-
ցիալիստների համար: Մենք հաւատարմութիւն ենք
ցանկանում այն ամէնի համար, ինչոր մարդկային
կերպարանք է կրում: Մեր ծրագրով յայտարարել
ենք, որ մենք կողմնակից ենք իրաւունքների հաւա-
սարութեան՝ առանց ցեղի և ծագման խտրութեան:
Ինչպէս որ մենք դատապարտում ենք նրանց, որոնք
պաշտպանում են այն զաւաւորը թէ հրէաները ա-
ւելի ստորին մի ցեղի են պատկանում և Թրանսիլանի-
ները՝ աւելի՝ ստորին մի ազգութեան — այնպէս էլ
մենք պիտի վարուենք, ամէն պարագայի տակ, և՛ նը-
րանց հետ, որոնք համանման ընթացք ունեն և դէ-
պի Լեհացիները:

ԲՐԵՏԸ ՅՐԻԲԵՐԿԻ ՎՏԱՐՈՒՄԸ

Բերլինի քաղաքապետութեանն նախկին անդամ,
դոկտ. Ռօբերտ Ֆրիքերգ, հիմնադիր Ամարխօ-Սօցիա-

լիցի՝ վերջերս Գերմանական Սոցիալ-Դեմոկրատիայի շարքերից դուրս վտարուեց, որովհետև նա իրեն հակառակորդ էր յայտարարում պարլամենտարիզմի և կոլմուսկից՝ ամեն տեսակ օրէնքի ժխտման:

Դատելու պաշտօն ունեցող Իրաւարարական Ատեանի անդամներն էին Լիզէն, Ճաւատհէգէն և Կառլի: Վճիռը հետեւեալ ձևով է բանաձևուած.

Ներքոյ ստորագրեալ ընկերները, իր յայտարարութիւնները խելացի յետոյ, այն համոզումը ձեռք բերեցին, որ Անարխո-Սոցիալիզմը այնպէս ինչպէս որ բացատրել է Ֆրիքերգը, անհաշտելի է Սոցիալ-Դեմոկրատական սկզբունքների հետ:

Մեր ծրագիրը յայտարարում է, որ գործաւոր դասակարգի կռիւը քաղաքական կռիւ է. նախ քաղաքական իրաւունքների համար և յետոյ՝ քաղաքական իշխանութեան համար: Այդ կռիւը Անարխո-Սոցիալիզմը մերժում է, որովհետև նա իրեն հակառակորդ է յայտարարում պարլամենտարիզմին, այսինքն՝ մի միջոցի որ ներկայ պայմանների մէջ, անհրաժեշտ է քաղաքական կռիւի համար:

Նա մերժում է մասսաների քաղաքական գործադուլը, որ պրոլետարական իրաւունքներ ձեռք բերելու մի միջոց է նրա կատուում և, ընդհակառակը, ջատագույնում է անօրինականութեան պրօպագանդան, մինչդեռ Սոցիալ-Դեմոկրատիան ցանկանում է օրէնսդիր մեքենան նուաճել, օրէնքները փոփոխելու համար՝ պրոլետարիատի շահի տեսակէտով:

Անարխո-Սոցիալիզմի հիմունքները էականապէս անարխիզմի հիմունքներ են: Այդ ի՞նչ պատճառով անարխիստները այն տեսակ կազմակերպութիւններ են արել, որ ամեն տեսակէտով հետու են Սոցիալ-Դեմոկրատական կազմակերպութիւններից:

Եթէ Ռ. Ֆրիքերգը այդ սկզբունքները իրենն է համարում՝ հէնց դրանով էլ նա ինքն իրեն դուրս է դնում Սոցիալ-Դեմոկրատիայից: Թէև Իրաւարարական Ատեանը զիտակ է պրոլետարիատին ծառայած նրա ծառայութիւններին և նրա անձնական աղնութեանը և Սոցիալ-Դեմոկրատիան ի սրտե ցաւ է դրում նրա հետ իր յարաբերութիւնը խզելու, բայց, այնուամենայնիւ, նա պարտաւորուած է յայտարարել որ Ֆրիքերգը դադարած է սոցիալիստ լինելուց և այլևս չի պատկանում Կուսակցութեանը:

Դօկտ. Ֆրիքերգի հետևողները մեր մէջ էլ Անարխո-Սոցիալիզմը քարոզում էին որպէս Սոցիալ-Դեմոկրատական սկզբունք: Այդպիսիների հետ ի՞նչպէս վարուելու պաշտօնական չափանիշը այլևս կա: Այդպիսիների հետացումով Սոցիալ-Դեմոկրատիան ո՛չ թէ կորցնում, այլ շահում է:

ՖՐԱՆՍԻԱ

ՆԱՆՆԻԻ ԺՈՂՈՎՐ:

Անցեալ «Հնչակ»ով տուեցինք Նանսիի Կօնգրէսի մէջ եղած վիճաբանութիւնները. հա՛կա՛ղ ի՞նչ ու՞ր ա կ ա ն ու թ ա ն և միջադպցին ընդհանրութիւններ. նկատմամբ: Սրանով տալիս ենք միջադպցին նշանակութիւն ունեցող մի այլ խնդրի մասին եղած վիճաբանութիւնները, այն է՝ «Անդիկութեան և Սոցիալիզմի» փոխադարձ յարաբերութիւններին:

Բացատրութեան համար տանք այն, որ Ֆրանսիայում սենդիկատ կոչուած գործաւորական արհեստակցական միութիւնները, Ամերիկայի Միացեալ Նա-

հանգներում և Անգլիայում կոչուած են արէդ-իւնօններ, Ռուսաստանում՝ արհեստակցական, պրօֆէսիօնալ միութիւններ, և այլն:

Խնդիրը աւելի պարզ կերպով ներկայացնելու համար, նախ դնում ենք Շէսի և Դորդօյնի առաջարկները, և ապա դրանց վրայ եղած վիճաբանութիւնները:

ՇԵՍԻ ԱՌԱՋԱՐԿԸ

Կօնգրէսը, համոզուած որ գործաւոր դասակարգը կարող է կատարելապէս միայն ազատագրուել քաղաքական գործունէութեան և սենդիկայական (արհեստակցական միութեան, սենդիկատութեան) գործունէութեան միացած ոյժովը, մինչև ընդհանուր գործադուլ հասցնող սենդիկալիզմով և քաղաքական իշխանութեան ամբողջական նուաճումով՝ կապիտալիզմի ընդհանուր սեպհականապրիման (էքսպրօպրիացիա) նպատակով.

Համոզուած, որ այդ կրկնակի գործունէութիւնը աւելի աղղու կլինի, երբ քաղաքական օրգանիզմը (յօրինուածքը) և տնտեսական օրգանիզմը իրենց կատարեալ լինելովարութիւնը կունենան. — սենդիկալիզմը իր համար նոյն նպատակը ընտրելով, ինչոր ոսցիալիզմը.

Նկատելով, որ պրոլետարիատի քաղաքական գործունէութեան և տնտեսական գործունէութեան այդ հիմնական միաբանութիւնը անհրաժեշտօրէն կապահովի ազատ գործակցութիւն երկու օրգանիզմների միջև, առանց շփոթութեան, առանց ստորադասութեան և անկոտուցութեան.

Հրաւիրում է մարտիկներին (militant), որ ամեն ջանք թափեն և գործաւոր դասակարգի արհեստակցական (corporatif) կազմակերպութեան ու քաղաքական կազմակերպութեան միջև եղած ամեն թլւրիմացութիւնները ցրեն:

ԴՈՐԴՕՅՆԻ ԱՌԱՋԱՐԿԸ

Նկատելով, որ միջադպցին Կօնգրէսները միաձայնութեամբ հաստատել են արհեստակցական կամ սենդիկայական կազմակերպութեան և գործունէութեան անհրաժեշտութիւնը «կապիտալի ամենակարողութեան դէմ մարտնչելու և ներկայ ընկերութեան մէջ գործաւորների զբաղմունքները բարւոյն համար», ինչպէս որ նոյն այդ Կօնգրէսները պարտականութիւն են դրել բոլոր աշխատողների վրան «իրենց արհեստի սենդիկալին պատկանել».

Նկատելով, որ նոյն այդ Կօնգրէսները, այդ կազմակերպութեան և արհեստակցական կամ սենդիկայական գործունէութեան անհրաժեշտութիւնը խոստովանելով հանդերձ, միաձայնութեամբ հաստատել են որ գործունէութեան այդ եղանակը միայն «հերիք չէ աշխատաւոր դասակարգի ազատագրութեան համար» և որ այդ գործունէութիւնը «չի կարող ջնջել, այլ միայն ճեղծացնել կապիտալիստական շահագործումը. որ գործաւորների շահագործումը վերջ կդնի միայն այն ժամանակ, երբ ինքն ընկերութիւնը իր ձեռքին կանդի արտադրութեան բոլոր միջոցները, և որ այդ ընկերականացումը կկատարուի այն ժամանակ, երբ կազմակերպուած աշխատաւորները քաղաքական կուսակցութիւն կազմելով՝ քաղաքական իշխանութիւնը կնուաճեն».

Նկատելով, միւս կողմից որ՝ իր աշխատանքի և կեանքի պայմանները բարւոյնելու և իր ամբողջական ազատագրութիւնը ձեռք բերելու համար՝ միւլնոյն դասակարգն է որ կոչուած է կազմակերպուելու և գործելու թէ արհեստակցական (corporatif) և թէ քաղաքական հողի վրայ, և որ կազմակերպութեան ու գործունէութեան այդ երկու եղանակները, ինչքան էլ որ իրարուց անջատ մնան, չեն կարող իրարու գոյութիւն անգիմանալ և իրարու հակառակել՝ առանց մահացու կերպով երկպառակելու նոյն ինքն պրոլետարիատին.

Կոնգրեսը որոշում է որ կարելի կայ Հոգալ այն մասին, որ պարագաներին համեմատ, աշխատատեղերի սենյակային կամ գործունեությունը և քաղաքական գործունեությունը ինքարու հետ կարողանան խորհրդակցել և համաձայնիլ թե ազգայնապես և թե միջազգայնապես:

Բեռուօն. — Լուստի փեղեղացիան միաձայնությունեմք քուէարկեց Դորդոյնի առաջարկը: Այդ առաջարկը շատ հեռու է Աշխատանքի ընդհանուր Դաշնակցութեան (la Confédération Générale du Travail) դէմ ուղղուելուց: Արդ, մենք չենք ուզում մոլորուել նրանցից, որոնք սենյակային մէջ քաղաքականութիւն չմտցնելու պատրուակի տակ իսկապէս քաղաքականութիւն են ներմուծում: Կուսակցութիւնը պէտք է սահմանի թէ ինչի մէջն է կայանում սենյակային գործունեությունը: Եթէ սենյակային մէջն միակ ընկերային ձևափոխութիւն յառաջացնող գործըք է, ապա ես այլևս չպիտի պատկանիմ այս Կուսակցութեան: Բայց երկար ժամանակներից ի վեր սենյակային անդամակցելով՝ ես համոզուեցայ, որ սենյակային գործունեությունը իրօք յեղափոխական չէ: Դորդոյնի առաջարկը ճշդում է սենյակային գործունեության բնութագրութիւնը — այն՝ որ նա չպիտի շփոթուի քաղաքական գործունեության հետ: Այդ առաջարկութիւնը մեղ ասում է, որ մեր պարտականութիւնն է յառաջանել աշխատատեղերին, նրանց հասկացնելով, որ իրենց վերջնական ազատագրութիւնը կարող է լինել միայն քաղաքական իշխանութեան տիրապետութեամբ: Ընկն այդ քուէարկումսով, լինի ապրանքաւորութեամբ կամ յեղափոխութեամբ:

Փիւնիստ. — Ես նոյնպէս խօսում եմ, որպէս սենյակային Հիմնաւորք մի անգամ: Թէօրիայով չէ, որ մենք տարբերում ենք Դորդոյնի առաջարկը քուէարկողներից: Մեր և ձեր տարբերութիւնը բխում է գործնական պատճառներից: Հիւսիսի մէջ դուք յաջողել էք ի մի ձուլել սենյակայինը և սոցիալիզմը: Ես ձեր դրութեանը նախանձում եմ: Բայց մենք չենք կարող մեզ դնել ձեր պայմանների մէջ: Չկարծեք թէ մենք սենյակային իշխանապետութիւն ենք տալիս սոցիալիզմից: Մենք թէ սենյակային անդամներ ենք և թէ սոցիալիստներ: Սենյակային մէջ մըսնող գործաւորի քաղաքական կարծիքները չեն փնտռում: Եթէ սենյակային մէջ մտնող գործաւորից հետեւալ օրը հարցնէք թէ արդեօք նա «միայն» է սոցիալիստ Կուսակցութեան», — միւս օրը նա դուրս կերթայ: Եթէ ամէն ոք Հիւսիսի կարգապահութիւնը և դիմացկուն բարեխառնութիւնը ունենար, իրենք բոլորովին այլ ընթացք կառնէին: Բայց Պարիզի Աշխատանքի Բորսայում երեք հազար սենյակային անդամների մէջ իսկ սոցիալիստները շատ փոքր թիւ են կազմում: Եթէ Դորդոյնի առաջարկը քուէարկուի, ոչ սոցիալիստ անդամները դուրս կգան սենյակային, իսկ դուք այդ չէք ուզիլ: . . . Սենյակային անդամակցող անգլոսակից մասագին ձշտապէս սենյակայինների մէջ պահելու համար, հարկաւոր է նրանց շարունակաբար մասնակի փոքրիկ առաւելութիւններ տալ, եթէ ոչ նրանք կ'զգեն՝ կ'հեռանան: Չկարծեք թէ՛ եթէ Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութեան դուրս սոցիալիստներ կանոնում լինէին, նրանք Կուսակցութեան հետ համընթաց կլինէին: Դա չէր կարող լինել, որովհետեւ պրոլետարիատի մեծամասնութիւնը կրթութիւնից դուրի է: . . . Դուք կշտամբում էք, որ Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութիւնը մտերմական յարաբերութիւն չի պահում Կուսակցութեան հետ: Չպէտք է մոռանալ, որ դա սկզբնաւորում է Լոնդոնի Կոնգրեսից. սխալաբանութիւնը դեռ շարունակում է: Որքան որ Թէօրիայի կողմից ճիշդ է, որ սենյակային և քաղաքական կազմակերպութեանց մէջ ընդհանուր կարգաւորութիւն պիտի տրիլ, բայց գործնականի մէջ այդ գոժար է լինում ընդունել տալ, որովհետեւ սենյակայինները անպատճառ ցանկանում են իրենց ինքնախարութիւնը պահպանել: Մենք չենք կշտամբում Դորդոյնի և Հիւսիսի մեր ընկերներին, որ նրանք փախաւոր են իրողութիւնները համաձայնեցնել թէօրիայի հետ, բայց չպէտք է յամուել, երբ անյաթելի դժուարութիւններ կան: Մերձեցումը կկատարուի, երբ սենյակայինները կըտեսնեն թէ Կուսակցութեան տաքտիկան, որ յամալ բարենորոգչական (րեֆորմիստ) էր, փոխուել է Այժմս ինչոր կարելի է, այդ այն է՝ ինչոր ճեւղ առաջարկում է, այսինքն

պրօպագանդայով և կրթութեամբ ամէն թիւրիմացութիւններ փարստել:

Լ. Է. Վի. — Նախորդ ճառախօսներից ոմանց ասածներից այնպէս է երևում, որ Սոցիալիստ Կուսակցութիւնը ցանկանում է իշխել Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութեան վրայ, եթէ այդպէս է՝ ապա նոր բաժանումն յառաջ կգայ: Արդեօք դատակարարային կռուի անունով է, որ Սոցիալիստ Կուսակցութիւնը ուզում է կլանել Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութիւնը: Դուք ասում էք թէ սենյակայինների մէջ քաղաքական պրօպագանդան պէտք է անել:

— Ո՛վ է այդ ասողը, բացառաւորաւ է Գեդը: Մենք ճիշդ դրա հակառակն ենք ասում:

Ուրիշ խօսքով, յարում է Լ. Է. Վի, դուք կարծում էք թէ սոցիալիստական գաղափարը չի կարող թափանցել սենյակայինների մէջ առանց Սոցիալիստ Կուսակցութեան: Բայց՝ իմ կարծիքով՝ սոցիալիստական ոգու ճշմարիտ ստեղծագործող ինքը դատակարարային կռիւն է: Ի հարկէ դա արդեւք չէ՝ որ Սոցիալիստ Կուսակցութիւնը իր պրօպագանդան դուրս բերեցաւ առաջ չափէր: Ա՛հ, ես չեմ միտում, որ սենյակային, մի կողմից էլ, քաղաքական գործունեությունը սեպակալիտ ունենայ. քաղաքական գործունեությունը, սեպակալիտ անդամներ (էքսպրօպարիայիս) օրէնքներով, պէտք է լրացնի այն ամէնը, ինչոր սենյակային կարող է նուաճել: Բայց դրա համար անհրաժեշտ չէ, որ քաղաքական գործունեությունը գործադրուի սենյակային մէջ:

Ու. Օ. Լանդ. — Իմ ցանկութեամբ է, որ սոցիալիզմի և սենյակայինի մէջ մերձեցումն յառաջանայ: Դորդոյնի առաջարկն էլ հէնց դրա մէջն է կայանում: Միայն է այն կարծիքը թէ մենք Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութեան թշնամին ենք. մենք նոյնքան անձնուէր անդամներ ենք սենյակային, որքան որ միւսները: . . . Դորդոյնի առաջարկը պատերազմական յայտարարութիւն չէ սենյակայինների: Արդէն ճշուի առաջարկի առաջին մասը իրաւունք է տալիս Դորդոյնի առաջարկին, իսկ նրա երկրորդ մասը հակառակն է առաջնին: Պէտք է տրամաբան լինել և մի առաջարկի վերջին մասով չքանդել այն՝ ինչոր ասում է առաջին մասի մէջ: Սենյակային շարժման մէջ սոցիալիզմին հակառակ միտումներ էլ կան: Մենք նպատակ չունենք սենյակայինները կլանելու, — ո՛չ, մենք ձեռք ենք մեկնում արհեստակցական կազմակերպութեանը, և եթէ սենյակայինները մերժում են, այդ ասել չէ՝ որ մենք մեր պարտականութիւնը չպիտի կատարենք: Կուսակցութեան անդամները փոխանակ գանգատուելու, պէտք է աշխատեն իրենց միտումները ընդունել տալ: Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութեանը, իր Կոնգրեսների մէջ, մենք պիտի անենք թէ իր մի քանի մարտիկների գործադրած միջոցներով չէ, որ գործաւոր դատակարար պիտի հասնի ազատագրութեան:

Լ. Օ. Շ. — Նախ կուզէի ցրուել այն շփոթութիւնը, որ կարծել է տալիս թէ սենյակային շարժումը իսկապէս անարխիստական շարժում է: Որքան որ Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցութեան մէջ համոզուած սոցիալիստ եմ, նոյնքան էլ համոզուած կերպով հակառակ եմ որ Կուսակցութեան և սենյակայինների միջև պաշտօնական յարաբերութիւն լինի: Նրկու առաջարկների բնազդը շատ քիչ կարևորութիւն ունի, խնդիրը նրանց ներշնչած ոգին է և սենյակայինական շարժման մասին նրանց տուած բացատրութիւնը: . . . Դանիայի մէջ սենյակային շարժումը տարբեր ուղղութիւն է առած քաղաքական շարժումից, և այդ խարականութիւնը ոյժի մի մեծ աղբիւր է եղել սենյակայինների համար: Նման շարժում է կատարում և՛ Զուլիցերիայում: Մի կողմ թողնենք իր առանձնաշատուկ պայմաններով յայտնի Անգլիան, ուր սենյակայինների թիւնամունքը և Սոցիալիստ Կուսակցութեան թիւնամունքը իրարու հակառակորդներ են: Վեր առնենք Բելգիան՝ որ մեզ օրինակ էին ծառայեցնում, ի՛նչ ենք տեսնում, — այն՝ որ այդ երկրի մէջ եղող շատ դժուար և արհեստակցական տեսակետից շատ գործունեայ սենյակայիններ, — ինչպէս են Ամերիկա ադամանդագործները — կարելի զգալով ինքնաշարժութեան՝ այլևս չեն անդամակցում Կուսակցութեան սենյակայինական յանձնախմբին: Դերմանիայի մէջ ի՛սկ — ուր մենք անվերապահ կերպով սքանչանում ենք սենյակայինների ներքին

կազմակերպութեան վրայ և նրանց աւելի՝ յարձակողական և՛ աւելի մաղթում — ձենք տեսնում ենք, որ սենդիկատներին անդամակցող 1,500,000 գործաւորներէջ ծխայն 400,000 հալի են Կուսակցութեան անդամով՝ շարժողութեան, և այսպէս զանազան է այն որ սոցիալիստները սենդիկատները վարելիս բոլորովին այլ ուղով են առաջնորդում քան որ և է Կուսակցութեան ձեռք, և արդէն նրանք աշխատում են թօթափել — ինչպէս որ այդ եղանակով Կոլոնի Կոնգրէսի ձեռք — Կուսակցութեան անդամները խորհրդի ինստիտուցիաները Գերմանիայում այնքան լաւ են հասկացել այդ դիրքի կարեւորութիւնը, որ Մանհէյմի Կոնգրէսը ջնջեց ենայի ձեռք անցկացրած որոշումները և զիջումներ արեց։ Այսպէս, շարժումը ընդհանուր է։ Ամէն տեղ ձգտում են սենդիկատական շարժման ինքնավարութեանը։ Ֆրանսիական սենդիկատներին տաքսիական վերլուծելով — բանթոգական գանձարան, գործաւորային հատուցում, ընկերային օրէնքների պաշտպանութիւն, ծիւսքով այն բոլոր ջանքերը, որ գործաւորի անմիջական բարձրացման են ձգտում — Լօշը, ցոյց է տալիս, որ այդ տաքսիական ճակատագրականօրէն տանում է դէպի սենդիկալիզմի վերջնական նպատակի՝ ճանաչողութիւնը, դէպի սեպհականատիրութեան ձեւափոխութիւնը, որ վերջնական նպատակն է և՛ սոցիալիզմի։ Եւ այնքան ճշգրտաբար է, որ գերմանական սենդիկատները յայտարարում են, ինչպէս և ֆրանսիականները, որ սենդիկատի գիտակցի անդամը ձգտում է ընկերային ձեւափոխութեանը։

Ուրիշ ար. — Եւ համարժեք չեմ Աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութեան և Կուսակցութեան ապագայի մասին Լօշի յայտնած կարծիքներին։ Թէ՛ ձենք և թէ՛ նրանք բաւականին առողջ ստանդորդ ունենք այս բոլոր վիճաբանութիւնները մարտերու համար։ Ուրեմն դուք կասկածում եք պրոլետարիատի կենսական շահերը ներկայացնող կազմակերպութիւնների ոչ մի մասին, երկրիւ էք կրում նրանց բաժանուելուց, որովհետեւ Կուսակցութեան և սենդիկատների յարաբերութեան մասին վիճաբանութիւն է լինում։

Ասում են թէ աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութիւնը և Կուսակցութիւնը միևնոյն նպատակին են հետապնդում։ Եթէ այդպէս է, այլեւ ի՞նչ հարկ կայ, թող Կուսակցութիւնը լուծուի՝ որպէս անօգտակար մի բան։ Բայց ճշմարտութիւնը այլ է։ Այսօր գործաւորները շատ լաւ բնորոշում են կազմակերպութեան անհրաժեշտութիւնը, որպէսզի միաժամանակ թէ՛ արհեստակցական հողի վրայ ծարանչել կարողանան և թէ՛ իրենց աղատագրութեանը հասնեն և վարձանքի աշխատանքը ջնջեն։ Սենդիկատները քաղաքական միութիւններ չեն։ Երբ դուք քարոզում եք հակապարլամենտարականութիւն, հակահայրենասիրութիւն՝ դրանով չէք զբաղւում արժեքներով (արհեստակցական) խնդիրներով։ Մերանք Կուսակցական գործեր են։ Սենդիկատը զբաղւում է գործաւոր դատարարի արհեստակցական շահով։ Հակառակ դէպքում քաղաքական մի հաւատարմութիւն (credo) դուք հարկաւորիչ կարծիքներ թէ՛ անտարբեր, թէ՛ արմատական և թէ՛ քրիստոնեայ գործաւորին։ Եւ այդպիսով դուք նրանց վիրաւորած կլինեք քաղաքական որոշումներ ընդունելով։ Սենդիկատները պէտք է՝ մի կողմ դնել, գործակցական ընկերութիւնները՝ առանձին, Կուսակցութիւնը՝ առանձին։ Ի հարկէ դա արգելք չի կարող լինել, որ հարկը պահանջած ժամանակին նրանք իրարու հետ յարաբերութիւն չունենան։ Մեր պահանջածը կատարւում է արդէն թէ՛ Գերմանիայում, թէ՛ Բելգիայում, թէ՛ Աւստրիայում և թէ՛ Պանիայում։ Ասում են որ սա՝ անհաճոյ է ֆրանսիական սոցիալ, որ չի սիրում բարձր անդամավարներ տալ և ուժեղ կազմակերպութիւններ անել։ Այդ ատոյները նախադատում են Իսպանական և Իտալական սենդիկատները, որոնք հապիւ թէ գոյութիւն ունեցող կազմակերպութիւններ են։

Անդրադառնալով, աւելի քան կես դար, սենդիկատները հետեւեցին այն ուղիով, որ Աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութեան այսօրուայ դեկլարիւնները ջատագովում են։ Նրանք համոզուեցան որ հակառակ իրենց լիքը զանազան իրենք միշտ բաղխում էին այն անանցանքի արգելադրութիւն, որ գործաւորների (պատրոնայի) ծառայութեան ձեռք գտնուող քաղաքական իշխանութիւնը իրենց դէմ յարուցանում էր։ Նրանք նայեցին մտապէս էին Պարլամենտի ձեռք մտնել, որպէսզի

այդպիսով օրինականութիւնը (légalité) յօդուա իրենց շահին դարձնէին։ Արդարեւ սենդիկատների շարժականական ջանքերի շնորհիւ էր, որ շաբաթական հանգստեան օրէնքը գործաւորներէջ, որովհետեւ իշխանութիւնը իր ձեռքին ունեցող դատարարը ընդհանրական օրէնքից իրեն բարձր է դասում։ Բայց գործաւորական զանգուածը իր շահի գիտակցութիւնը փոքր առ փոքր է ձեռք բերում։ Սենդիկատները կարծում են, և գործաւորական հովանաւորիչ օրէնքները օգնում են սենդիկատական շարժումը ուժեղացնելու։ Այդ ժամանակ սենդիկատին անդամակցող գործաւորը ինքն իրեն այն դատարարութեան է գալիս թէ պէտք է օգնել նրանց, որոնք պաշտպանում են իր շահերը, ուստի և՛ քաղաքական ու ընտրական հողի վրայ միանում է իր դատարարի ընկերներին։

Մենք չենք պահանջում որ Կուսակցութիւնը ձեռք դնի սենդիկատների վրայ, եւ որ հիմաուրց սոցիալիստ եմ, ո՛չ մի դիմում այդ չէի ցանկանալ։ Ինչոր պէտք է հեռացնել, այդ այն կռիւն է, որ Աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութեան ձեռք մղւում է Կուսակցութեան դէմ։ Այդ կռիւն, սակայն, գոյութիւն ունի և ձենք որ Դաշնակցութեան ձեռք ենք, ձենք այստեղ գալիս ենք երկու կողմից էլ տեղացող զենդակներին տարաբի տակ։

Բոլոր գործաւորները ճշմարիտ եղբայրներ են, սենդիկատականներ կամ սոցիալիստներ՝ ձենք բոլորս իրարու հետ պիտի միանանք պրոլետարիական շարժման ապագայի գաղափարով։ Երբ սոցիալիստ Կուսակցութիւնը և Աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութիւնը կմիանայ, ձենք կարող ենք դիմագրաւել ամէն տեսակի կռուի՝ բուրժուա կառավարութեան դէմ։ Իրաւ է, որ Շէնի առաջարկը լաւ մասեր ունի, բայց նա կանգ է առնում կէս ճանապարհին։ Մենք կը ցանկանանք քայլել նայն ընթացքով, որով գնում են մեր արտասահմանեան ընկերները։ Բնդունեցէք Դորիդոյնի առաջարկը, որ մերձեցման անհրաժեշտութիւնը շեշտւում է, և եթէ այդ մերձեցումը հիմայ չի կարող լինել, գէթ հիմակուանից պէտք է աշխատել։

Լազար դե Լ. — Որպէս յեղափոխական սենդիկալիզմի կողմնակից՝ եւ քուէս կտամ Շէնի առաջարկին։ Երբ սենդիկալիզմի խնդիրը իր սոցիալիզմութեամբ և ընդարձակութեամբ Կուսակցութեան Կոնգրէսի առաջը կգայ, այն ժամանակ էլ եւ կլիմաբանեմ։ Այժմ խնդիրը միայն այն մասին է, թէ արդեօք Սոցիալիստ Կուսակցութիւնը և Աշխատանքի Բնդհանուր Դաշնակցութիւնը պէտք է պահպանեն իրենց ինքնավարութիւնը և անկախութիւնը։ Շէնի առաջարկը ուղղւում է այդ ինքնավարութիւնը և անկախութիւնը պահել, ինչոր չի ուղղւում անել Դորիդոյնի առաջարկը։ Գործաւորական շարժման ծագումից ի վեր մի էվոլյուցիա (բնաշրջում) է կատարուել, որի վրայ ուշադրութիւն չի ուղղւում դարձնել Դորիդոյնի առաջարկը։ Մեր տաժած երէկուայ գաղափարները շատ լաւ են։ Մնացել գործաւորական կեանքից բխած իրողութիւնների շարժման առաջ։ Մենք այդ շարժմանը պէտք է հետեւենք։ Մեզ անշարժութեան մասին յետո նահանջել կնշանակի։ 1876-ից մինչեւ այսօր գործաւոր դասակարգը շատ մեծ ճանապարհ է անցել։ Այսօրուայ համար այլեւ անպէտք են այն ժամանակները յարմար դատւած և օգտակար նկատուած կազմակերպութիւնները։ Եւ որովհետեւ ձենք անշարժութեան մասնուեցանք և գործաւորական շարժման սկզբնական դադարաւրի ձեռք մնացինք, ուստի մեր ձեռք էլ յառաջացաւ այն գլոբալից պայթիւնը, որի առաջին նշանը տրուեցաւ Նանտի Կոնգրէսի ձեռք, իսկ վերջաւորութիւնը այնտեղ հաւսաւ, որ Իլլիի Կոնգրէսի ձեռք Սենդիկատների Ֆեդերացիան կործանուեցաւ։ Այդ Ֆեդերացիայից մնացած բեկորները — պարլամենտարական սոցիալիզմի (որից բաժանուել էին) և համբարական կազմակերպութեան ու գործունէութեան ջատագով հանդիսացող պարլամենտարական անարխիզմի ձեռք տարուեցրուելով — հետեւեցան՝ քաղաքական ամէն քործունէութիւնից անկախ՝ դուռ սենդիկալիզմի պրոպագանդիստներին։ Գործաւոր դասակարգը ցանկանում էր իր դատարարական քաղաքականութիւնը ինքն իր ձեռքով գործադրել։ Ամիենի Կոնգրէսը բանաձեւել է իր վարդապետութիւնը։ Սենդիկատական և արհեստակցական գործունէութիւնը այժմ այնպէս չի հասկացւում, ինչպէս որ 30 տարի առաջ։ Դորիդոյնի առաջարկը՝ որ այդ ժամանակաշրջանում գոյութեան իրաւունք

ունէր, այժմ շատ հինցած է և անպէտք դարձած: Այժմս գործաւոր դասակարգը ինքնագիտակցութեան գալով՝ քաղաքական ամէն մտահոգութիւններէն զերծ կանգնող սենդիկատները մէջ է համախմբում հորդքին՝ ամէն կողմերէն եկած գործաւորներին: Այսպէս ստեղծուեցաւ այն յեղափոխական սենդիկալիզմը, որ գործաւոր դասակարգի կրթութեանն է հետապնդում և նրան ղեկի իր ազատագրութիւնն ուղղում:

Պրոլետարիատը այսօր իր դասակարգային օրգանիզմը (յօրինուածքը) ունի և, ինչպէս որ գիւղատնային բուրժուազիայի ազատագրութեանը ծառայելուն, այնպէս էլ՝ սենդիկատները պրոլետարիատի ազատագրութեանը պիտի ծառայեն: Նոր շարժման իրողութեան առաջ՝ Հին բանաձևերը այլևս տակն ու վրայ են եղել: Պատմական փորձը ցոյց է տուել, որ մենք մեր թէօրիւնները պէտք է փոփոխենք և յարմարեցնենք մեր գործնականին: Ֆրանսիայի մէջ տեղի ունեցած սօցիալիստական տաղանալը ամէն երկրներէ մէջ էլ տեղի ունի: Շէտի առաջարկը ներշնչում է արդէն կատարուած իրողութիւնից: Այդ առաջարկն է որ պէտք է ընդունել և Միջազգայնականին (էնտերնացիոնալին) էլ ներկայացնել:

ԳԵՂԻ ԶԱՌԸ

Խնդիրը այն ծախսն է թէ statu quo-ն պէտք է պահպանել կամ ոչ: Խնդիրն այն է որ ֆրանսիական Սօցիալիստ Կուսակցութիւնը պէտք է ասի թէ իր կարծիքով ի՞նչ պիտի լինի Կուսակցութեան և սենդիկատներէ յարաբերութիւնը, նոյնը պէտք է ասի և՛ Շատուգարտի Միջազգայն Կոնգրէսին: Այս նկատմամբ Շէտի առաջարկը թէ երկրի մէջ է և թէ հակասական: Նա ճանաչում է, որ աշխատաւորների ազատագրութիւնը կարող է լինել միայն երկու կազմակերպութիւնների միացած ուժով և սակայն եղրակացնում է թէ այդ երկու գործունէութեան մէջ որ և է բաղկացութիւն չի կարող լինել: Դօրդօնի առաջարկը ամբողջ աշխարհի աշխատաւորների գործնականի հետ համաձայն լինելու առաւելութիւնն ունի: Ասում են թէ նա երբեմն ճշմարիտ էր բայց այժմս հինցած է և անպէտք դարձած: Այսպիսով, ժամանակ առ ժամանակ, սօցիալիզմի նոր պիւտերի ենք հանդիպում: Լազարդէլը այն պիւտն է արել թէ սենդիկատական կազմակերպութեանց մէջ ընկերային ձևափոխութեան համար տարրեր կան: Այսօր, ինչպէս և շատ առաջները, մենք ասել ենք որ պրոլետարիատը պարտականութիւն ունի սենդիկատական համախմբումներէ մէջ մտնելու ո՛չ միայն իր անմիջական շահի, այլ իր ազատագրութեան համար: Թող այստեղ մի դէպք յիշեցնեմ. երբ 1876-ին Արբաս դահլիճի մէջ գումարուած արհեստակցական Կոնգրէսը վայանք և ուրիշները համարեցին մի փորձ գործաւոր դասակարգին քաղաքական կռուից խտրութեանը, ևս առաջինն եղա՞յ՝ այդ ժամանակ՝ որ այդ արհեստակցական Կոնգրէսը մատնանշեցի որպէս գործաւոր դասակարգի շարժման մի նախաստղ: Արհեստակցական Կոնգրէսներէն է որ բանուորական Կուսակցութիւնը ծնաւ: Մի ժամանակ ֆրանսիական Բանուորական Կուսակցութեան կողքին կար Ֆրանսիայի սենդիկատների ազգային ֆեդերացիան: Թէև երկու օրգանիզմների (յօրինուածք) մէջ դեռ կարգաւորութիւն չկար, բայց դա արդէն աշխատանքի բաժանման սկզբնաւորութիւնն էր: Ասում են որ Դօրդօնի առաջարկը նուազեցնում է սենդիկատական գործունէութեան սահմանը, երբ ասում է թէ այդ հաստատութեան կողքին պրոլետարիատը պիտի ունենայ և՛ իր քաղաքական կազմակերպութիւնը: Բայց մի թէ այդպէս չեն ասում և՛ միջազգային բոլոր Կոնգրէսները. դա՞ էլ Հին գաղափար է: Ես սպասում եմ որ ապացուցանեն թէ ի՞նչպէս սենդիկալիզմի բնաւորութեանը յատուկ ղեկերով՝ գործաւոր

դասակարգը կարող պիտի լինի իր նպատակին հասնել: Սենդիկալիզմը ի՞նչ ղեկեր պիտի գործածի: Այն ժամանակ երբ ընդհանուր գործադուլի գաղափարը ջատագովում էր, դա նրա համար էր, որ այդ գաղափարը, որպէս օրինական՝ միջոց, հակադրուած էր ապստամբութեան և յեղափոխական շարժումներին: Այդ էր ասում Տուրի որոշումը 1892-ին: Այն ժամանակ ասում էին թէ քուէատոմսի միջոցով մղած կռիւը շատ երկար կքաշէր. ես պատասխանում էի՝ որ այդ ժամանակի իրենց մտածած ընդհանուր գործադուլի եղանակը և՛ ս աւելի երկար պիտի քաշէր: Այս էլ աւելացնեմ, որ ո՛չ պրօպագանդայի մէջ, և ո՛չ էլ ընտրողական շրջանում՝ ես երբեք ասած չեմ թէ միմիայն քուէատոմսով գործաւորները կարող են ազատագրուել: Ընտրութիւնները գործաւոր դասակարգի մեծ ռազմափորձերն են, որ նրան ձօնեցնում են իր վերջնական նպատակին, բայց և որին նա կարող է հասնել միայն իր վճռական թիկնահարուածով և ապրատութեամբ: Իսկ ի՞նչ վերաբերում այն դաղափարին թէ ռազմակարգութիւնը պիտի ազատագրի աշխատաւորներին, այդ պատրանքի մասին էլ ես այն եմ ասած՝ թէ քուէատոմսով մղած մարտը հրացանամարտի նախերգանքն է: Մի թէ սաբօտաժով՝) և նման միջոցներով է, որ դուք վերջ պիտի տաք կապիտալի տիրապետութեանը: Այդ կարելի չէ: Մեր ամենօրեայ գործը պիտի լինի գիւղացիներին և գործաւորներին կազմակերպել, որպէսզի վերջնական մի ճիգով իշխանութիւնը ձեռք ձգուի: Եւ Հիւսիսի առաջարկը, Լիմօֆի մէջ, այսպէս էր ասում. «Կապիտալիստ ընկերութեան փոխանցումը ղեկի սօցիալիստ ընկերութիւնը այնքան աւելի դուրս կերպով կլինի, որքան որ գործաւոր դասակարգը աւելի լաւ կը կազմակերպուի իր սենդիկատների մէջ»: Մենք երբեք չենք կարծել թէ Սուրբ Հոգու աղդեցութեամբ է, որ բուրժուա Պետութիւնը պիտի կործանուի: Յեղափոխութիւնը մենք մեր գրպանի մէջը չունինք, — մենք միշտ կրկնում ենք աշխատաւորներին որ իրենք միայն կարող են և պէտք է որ աւնեն այդ յեղափոխութիւնը:

Դուք ֆրանսիական սենդիկալիզմը հակադրում էք գերմանական սենդիկալիզմին և առաւելութիւնը տալիս էք ֆրանսիականին:

ՍԵՆԴԻԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ

Ֆրանսիական սենդիկատական շարժումը ուրիշ երկրների սենդիկատական շարժումներից տարբերում է նրանով, որ շատ քիչ անդամակցողներ ունի: Ի՞նչ կարող է լինել սենդիկատական շարժումը: Ուզեք չուզեք, դա պրօֆէսիօնէլ և արհեստակցական մի եռասկիւնութիւն է: Տէրերերի կամայականութիւնների դէմ պաշտպանուելու համար՝ գործաւորները կղղիացման փոխարէն դնում են հաւաքականութիւնը: Այս կերպով է որ դուք բոլորը առաջ էք տանում սենդիկատական պրօպագանդան, և եթէ դուք ուրիշ փաստ չունենայիք յարգի կայացմանը՝ դուք չէիք կարող գործաւորին դուրս հանել իր անշուք բնակարանից և նրան ձեր սենդիկատի մէջը մտցնել: Գերմանական և Աւստրիական սենդիկատները դրա վրայ աւելացնում են առաւելութիւնների մի ուրիշ սխառն էլ, որ անգիտակցի գործաւորների համար և՛ ս աւելի շօշափելի է դառնում: Յայտնի բան է, որ սենդիկատների դերը միայն դրանով չի սահմանափակուած: Աշխատանքը հալանաւորող մի քանի խեղճ օրէնքներ քուէարկուելուց ի վեր, որովհետեւ այդ օրէնքները իրական վաւերացումն չտաւան. — օրինակ գործառեքերի կատարած ոճիւրդ երեխաների և կանանց նկատմամբ, որ օրինադրեցութեան պահուն 30 սանտիմ է արժենում — ուստի սենդիկատները պարտաւորութիւն ունեն կռուելու, որպէսզի գործադուլով օրէնքները գործադուլեն: Արա համար էլ սենդիկատը բայց պիտի լինի ամէնքի առաջ, առանց («Վատ վարձագին» վատ էլ աշխատանք»: Այս է սաբօտաժիստների թէգը: Խմբ.

պահանջելու որ մի գործադիր այս կամ այն բանաձևով պահպանուի։ Այսպիսով կարելի է համեմատել միայն սեփականության մի կամ մի քան բանով։ Բայց բացառությամբ սեփականության միջոցով, աշխատողները կարող են նույնպես աշխատել (գործատուների) ընդհանրությունը գործադրող կամ գործադրողի սպասարկողը։ Ինչո՞ւ պետք է, այդ այն է՝ որ աշխատողները երկու արտեստանոց պետք է ունենան, մի՞նչ արհեստակցական (հոսպոստալ) արտեստանոց կամ սեփականության մեջ, քաղաքական արտեստանոց (atelier)։ Սեփականության պահպանումը չունի Պետության վրա։ Իսկ էլ լինում է ուղղակի գործունեության (action directe) մասին, — բայց բայց գործունեություն ունենալուց առաջ իրեն կատարել ենք։ Սակայն այժմ սեփականության ոչ մի կոչ մի գործունեություն, որ Պետությանը յետ նահանջելու արդյունք է։ Սեփականությունը կրում է գործադիր դեմ՝ բայց իր կուրսը չի համարում ոչ գործադիրության և ոչ էլ գործադիրական (պարտական) հաստատության, և այն առիթն ապր կուրսը չի համարում Պետությանը։

Հերթին խոսում է արտադրողականության մասին, բայց նրանք Պետության թնայանությունները կրակի տակ կրկնեն և ձեռք ձեռքին մեջ կման այնպես, ինչպես մի գործադիրական (porte-monnaie) մոտ է պետության վերջնական մասին որ մանդարինը գալիս յետ է առնում։ Լազարյանը ասում է որ Սոցիալիստ Կուսակցությունը դասակարգային կուսակցություն չէ։ Բայց գործադիր դասակարգը սահմանափակում է մի միայն ճարտարագործական (էնկլավիտի) պրոլետարիատը։ Ինչո՞ւ իր ոչ մի է կազմում, այդ այն է՝ որ գործադիր դասակարգը իր մեջ բովանդակում է և քիմիկան և ճարտարագետին, մի խոսքով՝ աշխատանքային ընկերության մեջ՝ դանդաղ ուղեգրային այն բոլոր գործիչներին, որոնք անմիջապես կարող են ապահովել վաղաքան ընկերության անսպառնալիք արշավանքները։

Ո՞չ, Սոցիալիստ Կուսակցությունը հակամարտ դասակարգային մի կուսակցություն է։ Որովհետև բոլոր յեզափոխությունների մեջ մի դասակարգային միայն դասակարգը անցնելու իրավունքներ են պատահում, որովհետև մի վայրում, մի կապարելը գալիս է պրոլետարական դասակարգին, գրանով Սոցիալիստ Կուսակցության դասակարգային կուրսի բնույթը լինում է պահպանում։

Երրորդ դասակարգի (ախեր գետա) ճարտարական մեջ կային դարձեր, կոմսեր և ճարտարներ, աղետակների կուսակցության մեջ կային արհեստավորներ, շուկաների մեջ, որտեղ պահներ։ Անկասկած, կարող է պատահել որ շուկաները կուսակցության մեջ մտնում են, ինչպես եղան ընդհանուր գործադրական Բրիանը, որպեսզի իրենց համար պատահական դարձնեն։ Բայց կուսակցությանն էլ կմնայ իր դասը պահպանել լինել և իր խոսքերովները կրկնապատկել։

Ձեզ շատ առ յայտնի է այն, որ եթե յեզափոխական մի ճանապարհ սեփականության մասին դուք պատրաստվեցե՞ք ունենալ, որտեղ պատահական այն է, որ կուսակցությանն ճարտարական շատ յաճախ դատարել են դասակարգային կուրսի հոգը։

Մեզ ասում են. — ինչո՞ւ միայն համաձայնել սոցիալիստ Կուսակցության հետ. ինչո՞ւ չհամաձայնել և՛ Երանական կուսակցության հետ՝ որ ներկայիս մեջ իշխանությունը իրենց ձեռքին ունեն։ Եւ այդպես խոսողներն են որ իրենց յայտարարում են յեզափոխական սեփականություններ։

Ինձ մեղադրում են, որ ես Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցության թշնամին եմ, ես՝ որ որանից մեկ ու կես ամիս առաջ՝ այս կաղնակներովս անդամակցել եմ առել Ռուսիայի ժողովրդի սեփականության 800 անդամներին։

Իմ մեղադրանքն անարխիստներին այն է, որ նրանք արդեն են հանդիսանում նոր անդամներ աշխատանքի և խոչընդոտ են դառնում սեփականության միջոցների կաղնակներին։

Մենք պիտի երթանք ճանապարհի և ասենք որ պրոլետարիատը չի կարող լինել իր դեմ բաժանուկ։ Մենք պիտի ասենք այն, ինչոր ասել ենք շատ անգամ, այսինքն թե պրոլետարական աղետագրությունը կարելի է միմիայն քաղաքական իշխանության տիրապետություններ։

ՎԱՅԱՆԻ ՃԱՌԷ

Քաղաքացի Վայանը հովիրձ տեղեկություններ է ասել

իր և իր բարեկամները ջանքերի մասին, թե ինչպես իրենք նպատակ են ունեցել արհեստակցական մի ուժով կաղնակներ պրոլետարիատի տեղեկել, որպեսզի գործադիրական միջոցների կաղնակները լինելու։ Նա ճշմարիտ է համարում Լազարյանի պատժումը, բայց չի ընդունում նրա համար հետևությունները։ Սխալ է, օրինակի համար, Լազարյանի այն խոսքը թե՛ Սոցիալիստ Կուսակցությունը դասակարգային կուրսի կուսակցություն չէ, որովհետև քաղաքական կուրսը նույնպես էական է անհրաժեշտ նշանակություն ունի, որքան որ անտեսականը։ Մարտական ամեն ձև ընդունելի է, — ընտրական և պարլամենտական գործունեությունից սկսած մինչև գործադիրական գործունեությունը։ Ի դուր է Սոցիալիստ Կուսակցության ճեղքային, որ նա դառնում է լուր ընտրական և պարլամենտական մի կուսակցություն. եթե ունանք այդպես է երևում, դա հետևանք պիտի համարել մի կարգ պայմանների, որ շուտով կը փոխեն և կուսակցության կուրսն առիթ յեզափոխական բնույթով։ Բայց այժմ սեփականություն է, որ առիթ յեզափոխական բնույթով ունի, լուր սեփականությանը սխալ հասկանալ է, երբ պահանջում է որ նա իր ներկայ գրվելից հրաժարուի և պարլամենտի միմիայն արհեստակցական գործի սահմաններին մեջ։ Այժմ սեփականությանը Պետությունը ուղղակի քանդելու ճանապարհին է ներ է մատուցանում, ինչոր անհրաժեշտ է մեր առիթ յայտաջերմարուն համար։ Փանի որ սեփականությանը իր բոլոր ընդհանրությունների մեջ Պետությանն ձեռքը պիտի տանի, ուստի ասկարում պիտի լինի ուժին ուժով էլ պատասխանել։ Երբ, ուրեմն, սեփականությունը սոցիալում են պատրաստի դեմ աղետաբերել նրանք սոցիալում են աղետաբերել և Պետությանն դեմ։ Ձի կարելի պատմականորեն ընդհանուր գործադրական յայտարարել, որ համար պետք են որոշ պայմաններ։ Բայց ընդհանուր գործադրական պրոլետարիատի ձեռքի մեջ դեռահան մի դեմք պիտի լինի։ Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցությունը իր դեմ պատեհողի յայտարարություն է ընդունում, երբ սեփականության յեզափոխական իրաւունքը և դերը վիճարկում են ենթարկում։ Դորոջնի առաջարկը Աշխատանքի Ընդհանուր Դաշնակցությանն այն՝ գաղափարն է ապրի, թե նա ուղղում է սեփականության գործունեության շրջանը սահմանափակել և նրա յեզափոխական արժեքը ուրանալ։ Եւ ու առաջարկը, ընդհանուր, ամեն դիպացաժողովին խնայում է, և ապագան էլ աղետ է թողնում։ Վերջապես համաձայնության միակ միջոցն է համերաշխական յաճախակի գործեր կատարել, ինչպիսին է Մայիս 1-ը։ Վայանը եռանդալին յանձնարարում է քուէարկել Եւ ու առաջարկը։

ԲՈՒԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Եւ ու առաջարկը ստանում է	167	ձայն
Դորոջնի առաջարկը ստանում է	141	"
Ձեռնարկություն	0	"
Եւ ու առաջարկը, ուրեմն, ստանում է	26	ձայնի

Տե՛ս ծածկում և թիվները։ Միևնույն առաջարկը անցնող անգամ, Լիճոթի մեջ, ստացել էր 14 ձայնի ծածկում և թիվները։

Հետևեալ անգամ կուսանք Եւ ու առաջարկը Սոց. Կիճաղղային Կոնգրեսի համառոտ տեղեկագրությունը։

Ս. Ս.-Գ.

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ դանձարանում ստացուել են հետևեալ գրեւորները. —

ՐԱԳՈՒ Մ. Աղբեկանից (Ի Նպաստ Թրիանա)	673	թ. 70	ս
ԱՊՐԱՆՆԵՐԻ (Ընկեր Մուրատի ծնունդ)	200	"	"
ՊՈՐՈՎԱԶԻ Մ-դից (Ընկեր Ա.-ի ծնունդ)	74	"	"
ՍՕՓՈՒՆԵՐ	68	"	"
ՂԱՌՆԱՅԻ	500	"	"
ՔՐՈՍՏՈՒՆԵՐ	2630	"	"
ՄՈՐՈՒՆՑ	50	"	"
ՆՄՆՈՐՈՒՆՑ ԴՈՐՈՒՆՑ ԶԱՅԵ-ից	96	"	73

M. BELLART — 7, Rue Campagne-Première 7,

(France)

PARIS.

Imprimeur-Gérant EMILE LEBÉE